

SVERIGES STÖRSTA INTELLEKTUELLA TIDSKRIFT

AXESS

AXESS MAGASIN - IDÉTIDSKRIFT PÅ KLASSISK GRUND - NR 5 JUNI 2011 PRIS: 75:-

Identitetskris

Om varför multikulturalismen hotar
den individuella mångfalden

SVANTE NORDIN, ANDREAS JOHANSSON HEINÖ och SARA MOHAMMAD redet ut begreppen.

RECENSION

JOHAN HAKELIUS

uppmärksammar den
bortglömde engelske
författaren G K Chesterton.

FRIZON

ASLE TOJE

besöker Prag – Europas
centrum för droger och
sexhandel.

INTERVJU

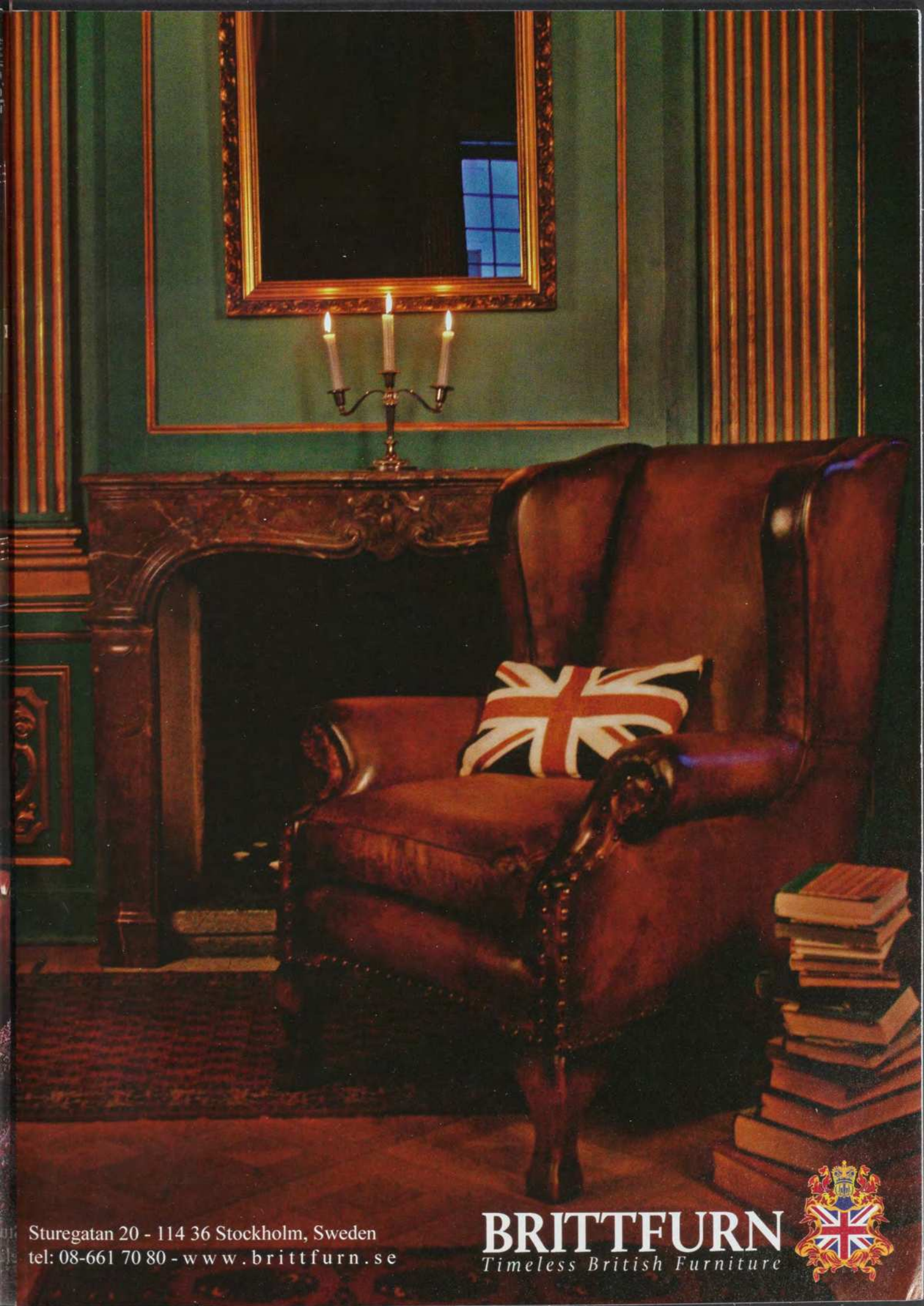
CAROLINE FOUREST

tar sig an intolerans och
fundamentalism hos både
högern och vänstern.

Läderfåtöljer som åldras med skönhet
Klassiskt engelskt hantverk
Välkommen till vår butik och hemsida!

Sturegatan 20 - 114 36 Stockholm, Sweden
tel: 08-661 70 80 - www.brittfurn.se

BRITTFURN
Timeless British Furniture

Vilken kollektiv identitet är starkast?

När Angela Merkel och David Cameron i vintras konstaterade att det multikulturalistiska projektet hade havererat, var de inte direkt först på bollen. Redan i slutet av 1990-talet publicerade statsvetaren Susan Moller Okin essän "Is Multiculturalism Bad for Women?" i *Boston Review*. Okins artikel gav upphov till en intensiv debatt, som sedermera gavs ut i bokform, där även en av multikulturalismens tidigaste introduktörer deltog, den kanadensiske professorn i politisk filosofi Will Kymlicka, vars *Multicultural Citizenship* från 1995 placerade dess då blott 33-årige författare i hetluften.

Den som idag rekapitulerar debatten från 1999 förundras över hur litet genomslag som Okins kritik fick under det följande decenniet. Fortfarande idag ser vi namnkunniga svenska feminister överse med hedersrelaterat våld, medan de upprörs över bristande kvinnlig representation i bolagsstyrelser. Unga invandrarkvinnor som "trillar ner" från balkonger anses vara uttryck för samma könsmaktsordning som får svenska pojkar att leka krig och kläsig i blått. Välj ut vilken namnkunnig svensk feminists blogg som helst; och man finner att det senare upprör betydligt mer än det förra.

Kymlicka hade, trots Okins många slagkraftiga iakttagelser om hur multikulturalismen rättfärdigar förtryck av kvinnor i minoritetskulturer, ändå en poäng när han i debatten menade att feminismen har mer gemensamt med multikulturalismen än vad Okin medgav. Både feminismen och multikulturalismen utgår från att det är ett problem att liberala samhällsmodeller upprätthåller vissa traditionella maktstrukturer. Detta gör att det för feminister såväl som för multikulturalister inte räcker med att alla individer i samhället erhåller samma individuella rättigheter. Både inom feminismen och multikulturalismen menar man tvärtom att det finns underliggande strukturer som i olika sociala sammanhang (i familjer, på arbetsplatser, i utbildningsväsendet och så vidare) vidmakthåller fördomar och påverkar individer att agera på ett sätt som stärker traditionella orättvisor – mellan könen likväl som mellan representanter för olika kulturer.

I bägge fallen utgår man från att människors agerande bestäms mer av att de är delar av ett kollektiv än av att de är individer. Så förutsätts man som man i varje givet sammanhang identifiera sig med det manliga kollektivet och agera i syfte att förstärka dess position. Som man förutsätts jag ha lättare att uppskatta en manlig poet från det antika Grekland, än en nutida kvinnlig prosaförfattare som bor i grannhuset. Men vad händer om den manliga poeten levde för 700 år sedan och var av persiskt ursprung? Värderar jag honom då högre

än grannkvinnan, därför att han och jag är av samma kön? Eller uppskattar jag snarare kvinnan, därför att hon och jag är delar av samma svenska kultur? Och vad händer om den antika grekiske poeten hade en annan sexuell läggning än jag, medan den persiske poeten hade samma?

VILKEN KOLLEKTIV IDENTITET är kort sagt starkast? Den som svensk? Eller den som man? Eller den som hetero-, bi-, eller homosexuell? På senare tid har denna sorts kollektivistiska tankemodeller infiltrerat en stor del av samhället – i synnerhet inom media och undervisningsväsende. Där är det påfallande kontroversiellt att hävda att min uppskattning av de stora mästerverken inom filosofi, vetenskap, litteraturhistoria, konsthistoria, musikhistoria och så vidare är baserad på immanenta kvaliteter i det som jag uppskattar, och alltså inte har sitt ursprung i att jag tillhör det eller det kollektivet.

Detta säger en del om dels hur stor påverkan som det multikulturalistiska tänkandet faktiskt har haft, dels hur det multikulturalistiska tänkandet är en del av ett större tankekonglomerat. Som stipulerar att vi är predestinerade att tänka och agera utifrån vår tillhörighet i olika kollektiv. Och som utgår från tanken att de maktstrukturer som existerar mellan dessa kollektiv måste utjämnas för att vi som individer ska kunna agera fritt och självständigt.

När man lyssnar på unga islamister som tycks marinerade i Mattias Gardells tänkande, eller unga svenska universitetsstudenter som vänder sig mot den upplysningstradition som varit vägledande för den europeiska utvecklingen fram till dags dato, kan man naturligtvis bli deprimerad. Men man kan också se det som ett bevis för att vi inte är predestinerade att tänka på ett visst sätt på basis av den kultur som vi härrör från. Tvärtom visar det att vi är fria individer som förmår överskrida våra kulturella betingelser och agera i enlighet med individuellt utvecklade preferenser och kunskaper.

Men multikulturalismens vision av separata enkla-ver som stänger in människor i boxar, där alla förväntas tänka likadant, motbevisas inte bara av hur människor faktiskt agerar och fungerar. Den befinner sig därtill på kollisionkurs mot drömmen om ett mångkulturellt samhälle som förs framåt av att vi förändras och utvecklas genom långsamt verkande impulser från andra kulturer.

Enklaver för likasinnade kollektivist; eller mötesplatser för olikstänkande individer? Det är det valet som Angela Merkel och David Cameron talar om.

Johan Lundberg

Multikulturalismens vision av separata enkla-ver som stänger in människor i boxar, där alla förväntas tänka likadant, befinner sig på kollisionkurs mot drömmen om ett mångkulturellt samhälle.

Johan Lundberg

KulturResor

SVENSKA KULTURRESOR AB

Svansjön på Marinskijteatern
St Petersburg

Fästningen Olofsborg

Klosterkyrkan Moldovita, Rumänien

Ukraina - "Svalnästet" på Jalta

Sommar och höst 2011

OPERA - BALETT - FILHARMONI - UPPLEVELSERESOR

OPERA OCH KONST I ST PETERSBURG

Reguljärflyg/buss: 1/7-6/7, 27/9-2/10 2011

Historia – Vinterpalatset, Peterhof, Jusopovpalatset, Tsarbyn Tsarskoje Selo och Katarinapalatset med Bärnstensrummet

Konst – Eremitaget och Ryska Museet

Opera och balett – Marinskijoperan, Musorgskijoperan och Eremitageatern
Kultursightseeing med svenskspråkig lokalguide

RIGAS INTERNATIONELLA OPERAFESTIVAL

Reguljärflyg: 8/6-11/6 2011

Riga – kulturstad med Jugendarkitektur, dramatisk historia och mångårig musikkultur. Elegant operahus och internationellt uppmärksammat operaföreställningar.

OPERA – 8/6-11/6 *Aida*, *Turandot*, *Madama Butterfly*

Utflykter – Barockslottet i Rundale och badorten Jurmala

HELSINGFORS OCH OPERAFESTIVALEN I SAVONLINNA/NYSLOTT

Reguljärflyg/buss: 10/7-13/7 2011

Helsingfors – stor kultursightseeing, utmärkt boende och gourmémiddag
Savonlinna – svensktidens Nyslott med fästningen Olofsborg

Retretti – internationellt omtalat konstcentrum

Operorna uppföres på fästningen OLOFSBORG

"Tosca" och "Lohengrin"

OPERAFFESTIVALEN I VERONA KONST I VENEDIG OCH RAVENNA

Reguljärflyg/buss: 22/7-27/7, 31/8-5/9 2011

Verona – Romarstad med magnifik arena, medeltidsfästningen Castelvechio och historisk skådeplats för bl a familjen della Scala

Ravenna – Mosaikernas stad! Dante Alighieris stad!

Venedig – kanalernas, kyrkornas, musikens och konstens stad

OPERA på arenan i Verona: 22/7-27/7 *Barberaren i Sevilla* och *Nabucco*
31/8-5/9 *Aida* och *Nabucco*

Kultursightseeing

NYÅRSFIRANDE I WIEN!

Reguljärflyg SAS: 28/12 2011-02/01 2012

Utres Stockholm, Göteborg, Köpenhamn, Oslo och Helsingfors
Wienerphilharmonikernas TV-sända nyårskonsert i Musikverein

Kejsarbalen – Staatsoper – Volksoper

Spanska Ridskolan! Grinzing! Mayerling!

RUNDRESA I UKRAINA MED OPERA OCH BALETT I KIEV OCH ODESSA

Reguljärflyg/nostalgiskt tåg: 16/9-25/9 2011

Kiev – landets historiska huvudstad med omtalade Sofiakatedralen och klostret Petjerskaja Lavra och vackert operahus – *Taras Shevchenkooperan*

Poltava – det svenska stormaktsvåldets fall. Dramatisk historia!

Gammalsvenskbyn – en minoritet av utvandrade svenskbybor

Krim – med Örlogshamnen Sevastopol, den grekiska kolonin

Chersonesus, Livadiapalatset – platsen för **Jaltakonferensen 1945**,

och tatarcolonin i **Baktiseraj**.

Odessa – känd för Potemkintrappan, sitt glansfulla operahus och tiden då Alexander Pushkin bodde här och skrev de första kapitlen i "Eugen Onegin".

Vi färdas i eget nostalgitåg med sovvagnar, restaurangvagn och musikkapell.

4-stjärniga hotell i Kiev och Jalta! Helpension! Alla utflykter ingår!

Engelskspråkig guidning! Svensk färdledning!

RUNDRESA I RUMÄNIEN

Reguljärflyg/buss: 20/8-28/8 2011

Bukarest – "Östeuropas Paris" med aktat Nationalmuseum, omtalad parlamentsbyggnad, konstmuseum, konserthus och opera.

Transsylvanien – mäktiga naturupplevelser, flod- och berglandskap

Donaudeltat – unikt växt- och djurliv

Moldavien – kloster och kyrkor med världsberömda freskomålningar

Constanta – ledande hamnstad, arkeologiskt museum, akvarium med stör

Sinaia – "Karpaternas pärla", Pelés slott och 1600-tals kloster.

Licensierad engelskspråkig lokalguide.

Svensk färdledning

KULTURHISTORISK ODYSSÉ I DET KÄNDA OCH OKÄNDA GREKLAND

Reguljärflyg/buss: oktober månad 2011

Athen - Korint - Mykene - Epidauros - Tripolis - Sparta - Mistra -

Kalamata - Olympia - Delphi - Meteora - Thermopyle

RUNDRESA I KINA

Reguljärflyg: 1/11-16/11 2011

Peking, Kinesiska muren, Shanghai, Luzi, Guilin, Xi'an – Terrakottaarmén.

Färdledning: **Bertil Lundahl** – fil dr, Kinaexpert sedan 1972 med ett 80-tal Kinaresor bakom sig

Lennart Utterstrand – under 30 år utrikeskorrespondent i Asien, skribent om kinesisk kultur och konst,

Ingemar Ringqvist – projektledare

Svenska Kulturresor i samarbete med Kinaresor.

Svenska Kulturresor AB

Davidshallsg 21, Box 17554, 200 10 Malmö Tel 040-10 35 70 Fax 040-30 33 45

www.kulturresor.se info@kulturresor.se

10 SAMHÄLLE

- Ekonomi* Stephen Castle redogör för de höga insatserna i spelet om euron **10**
Latinamerika Tomas Lönnqvist om en miljonstad i Bolivia där vattnet kan ta slut **13**
Politik Lennart Hast skriver om Obama-kampanjens vinnande strategier **15**
USA Anders Rönmark reser runt bland amerikanska presidentbibliotek **16**
Ryssland Claes Eriksson konstaterar att Ryssland behöver oberoende domstolar **18**
Krönika Theodore Dalrymple tvivlar på förekomsten av den rationella människan **20**
Notiser Pressgrannar, 70-åriga rockikoner och SOS Alarm **21**

22 FRIZON

- Sociologi* Asle Toje har gjort ett besök i Prags undre värld **22**
Konst Lisbeth Lindeborg har fördjupat sig i Hudson River School-målarna **26**
Litteratur Henrik Nilsson berättar om den portugisiska författaren Goncalo M Tavares **30**

34 OPINION

- Islamism* Eli Göndör om neofundamentalistiska muslimer

50 INTERVJU

Fredrik Ekelund samtalar med Caroline Fourest

54 TRADITION

Jens Christian Brandt återupptäcker den österrikiske författaren Leo Perutz

58 KULTUR

- Teater* Roland Lysell har besökt Berlins årliga teaterfestival **58**
Litteratur Inger Enkvist läser Mario Vargas Llosas senaste roman **60**
Medier Mats Wiklund gratulerar den brittiska satirtidningen *Private Eye* på femtioårsdagen **61**
Litteratur David Andersson gör ett besök i Paul Austers litterära universum **62**
Film Ingvar von Malmberg önskar sig ett filmcentrum i Stockholm **63**
Språk Lars Melin gör skillnad på adjektiv och adjektiv **63**
Konst Katarina Hemmingsson om konst som vill uppfostra betraktaren **64**
Kultursociologi Ivar Arpi har lyssnat på en föreläsning av Wendy Brown **65**
Krönika Tanja Bergkvist ser "vardagsförståelse" ersätta vetenskap i fysikundervisningen **66**
Notiser Vikbodagbok, Lexikon över vedertagna åsikter och telefonköer **67**

68 RECENSIONER

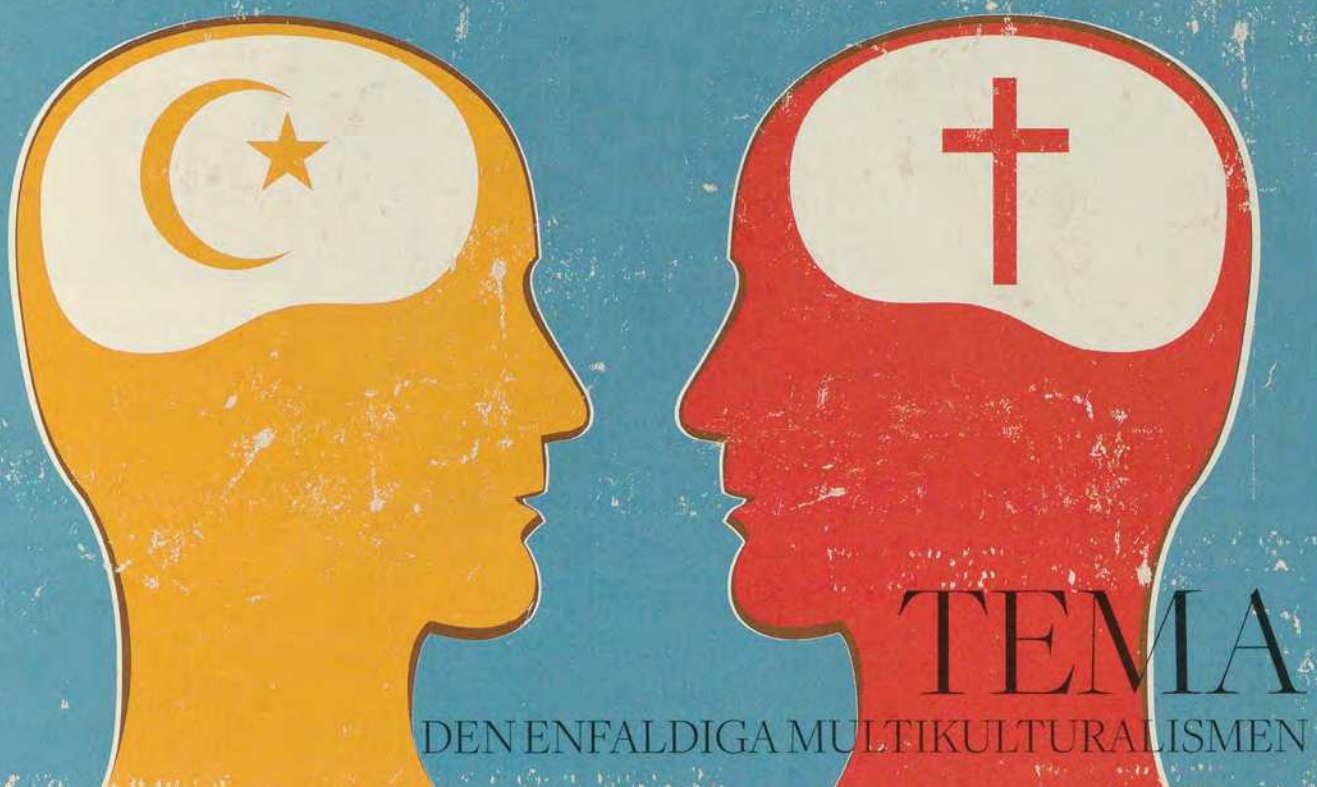
Björn Erik Rosin finner en president som fallit på eget grepp, Johan Lundberg hittar mening i litteraturen, Andreas Johansson Heinö läser ett storverk om statens uppkomst, Mattias Hessérus ser den solkiga människan i brödradordet, Johan Hakelius möter en stor edwardian, och Niklas Ekdal är mindre pessimistisk än Dambisa Moyo.

90 VÄRLDENS GÅNG

Johan Hakelius funderar över tecken i tiden.

Att moralisera över att en porrdirektör leder moraliserandet över statschefens eventuella nattklubbsbesök, är ett kategorimisslag. **Johan Hakelius, sid 90**

38 En intellektuell revolution

Liberal kultur bygger på tolerans. Men det liberala samhället får inte bli så tolerant att det upphäver sig självt. **Av Svante Nordin**

42 Vi har aldrig haft mångkultur

Det svenska samhället är en homogen och stark välfärdsstat som välkomnar många invandrare. Men dem har vi varit måttligt intresserade av. Sverige kan knappast beskrivas som mångkulturellt. **Av Andreas Johansson Heinö**

46 Dubbla budskap om integration

Feminister som kämpar mot hederskulturer överges av konflikträdda politiker och myndigheter. Kulturrelativismen är lika skyldig till hedersmord som hederskulturen. **Av Sara Mohammad**

AXESS

Axess Magasin är en tidskrift inom humaniora och samhällsvetenskap och utges av Axess Publishing AB.

Chefredaktör: Johan Lundberg
Redaktörer: David Andersson, Therese Bohman, Mattias Hessérus och Mats Wiklund.
Redaktionsråd: Niklas Ekdal, Thomas Gür, Peter Luthersson, Nathan Shachar, Isabella Thomas
Grafisk form: Martin Genberg, Fredrik Sandberg och Pompe Hedengren

Redigering: Fredrik Sandberg
Vinjettbilder: Fredrik Tjernström
Porträtteckningar: Johan Patricny
Korrektur: Hans Strömberg
Omslagsbild: Blend Images/Corbis/Scanpix
Nästa nummer: 30 augusti 2011
Annonser: Sara Skyttedal 08-788 50 78
Material: Redaktionen tar inte ansvar

för insänt obeställt material. Den som skickar material till Axess anses medge elektronisk lagring och publicering.
Prenumerationsärenden: Helår 9 nummer: 499 kr. Studerande 249 kr
 Kontakta Pressdata: tfn 08-799 63 31
 E-post: axess@pressdata.se
Typsnitt: Freight (Display, Sans, Text & Big), Archer

ISSN: 1651-0941
Repro och tryck: Turbin/Color Print
VD: Kurt Almqvist
Ansvarig utgivare: Peter Elmlund
Ekonomiansvarig: Linda Bengtsson
Postadress: Jakobsbergsgatan 2, 6 tr. 111 44 Stockholm
E-post: redaktionen@axess.se
Telefon: 08-788 50 50

David Andersson
Författare och redaktör på Axess.

Ivar Arpi
Frilansskribent.

Tanja Bergkvist
Fil dr i matematik, verksam vid FOI.

Jens Christian Brandt
Författare.

Anne Brynolf
Läkarstudent och skribent.

Stephen Castle
Brysselkorrespondent för *New York Times*.

Theodore Dalrymple
Läkare, debattör och författare.

Niklas Ekdal
Författare.

Fredrik Ekelund
Författare.

Inger Enkvist
Professor i spanska vid Lunds universitet.

Claes Ericson
Författare.

Eli Göndör
Doktorand i islamologi vid Lunds universitet.

Lennart Hast
Doktorand i marknadsföring och medier,
Handelshögskolan vid Göteborgs universitet.

Joel Halldorf
Doktorand i teologi vid Uppsala universitet.

Johan Hakelius
Skribent.

Andreas Johansson Heinö
Fil dr i statsvetenskap vid Göteborgs
universitet.

Katarina Hemmingsson
Frilansskribent.

Mattias Hessérus
Doktorand i historia vid Uppsala universitet
och redaktör på Axess.

Hans-Roland Johnsson
Forskare i franska vid Stockholms universitet
och kulturskribent.

Ola Klippvik
Författare.

Erik W Larsson
Frilansskribent.

Tomas Lappalainen
Författare.

Lisbeth Lindeborg
Fil dr i statsvetenskap och journalist.

Roland Lysell
Professor i litteraturvetenskap vid
Stockholms universitet.

Tomas Lönnqvist
Frilansskribent.

Merete Mazzarella
Professor emerita i nordisk litteratur vid
Helsingfors universitet.

Ingvar von Malmberg
Journalist och författare.

Lars Melin
Författare och professor i nordiska språk
vid Stockholms universitet.

Sara Mohammad
Ordförande i föreningen
Glöm aldrig Pela och Fadime.

Henrik Nilsson
Författare.

Svante Nordin
Professor i idé- och lärdoms historia
vid Lunds universitet.

Torbjörn Pettersson
Sveriges ambassadör i Afghanistan.

Björn Erik Rosin
Journalist och tidigare Pariskorrespondent.

Anders Rönmark
Politisk redaktör på *Örnsköldsviks Allehanda*
och *Tidningen Ångermanland*.

Asle Toje
PhD i internationella studier.

Mats Wiklund
Författare och redaktör på Axess.

Hälsningar från en läsare i Småland!

Här kommer en skön sommarbild, ett "vykort", från en av era trogna läsare! Jeremiah Karlsson, Nässjö

Utmärkt om Wahlström

Wahlström-artikeln var unikt bra. Mycket överraskande för mig. Det är på nåt sätt symptomatiskt med pappan och Wikileaks-förbindelsen. Det här är en mycket särskild sorts människor som behöver beskrivas och analyseras.

Lennart Frimodig

Viktigt om publicistik

Johan Lundberg tar upp en verkligt angelägen fråga i sitt blogginlägg om terrorismromantiseringen 29/5, såväl från publicistisk och etisk synpunkt som rörande demokratiaspekten. Utan jämförelser i övrigt – det var ju alls inget terroristbrott som han dömdes för men förvisso ett allvarligt brott, som renderade fängelsestraff – kan nämnas att förre Amnestyordföranden, Jesus Alcála, numera åter tycks ha mer eller mindre fritt tillträde till stora tidningars spalter: i *Expressen* har han under de senaste månaderna synts flera gånger, liksom i *Svenska Dagbladet*.

På vilket sätt påverkas respektive tidningars trovärdighet genom detta? Gör de rätt som så snabbt efter hans avtjänade straff låter Alcála åter få publicera sig? Jag ställer frågorna hellre än att ha ett eget svar. Här kommer ju också aspekten in att ej för tid och evighet peststämpla en person, i synnerhet inte sedan vederbörande sonat sitt brott. Men jag tycker frågan är värd att att ställa och diskutera.

Bengt Olof Dike

Marx är värd respekt

Som nyliberal måste jag säga att Marx som sociolog var och är värd stor respekt genom att han pekade på ekonomiska faktorerers styrfunktion i ett samhälle. Detta sagt utan att alls försvara hans roll som ekonom och politiker som var katastrofal. Marx hade inget till övers för vare sig kvinnor (mer än som husmödrar och sexobjekt – kolla hans eget liv) eller genustänkande.

Peter Dahl

Äntligen en bra kanal

Vill bara säga att det med Axess TV äntligen finns en bra, utbildande, tankvärd, informativ tv-kanal i kontrast mot allt annat skräp som produceras i övriga kanaler. Program i er kanal fick mig att reflektera över sammanhang jag inte tänkt på förrut. Önskemål: Sänd tankvärda utbildande program även för yngre.

Eric Öberg

Hatten av för Rönmark

Intressant artikel av Anders Rönmark om Raoul Nordling i *Axess* nr 4 2011.

I Parisförorten Livry-Gargan finns även en Avenue du Consul Général Nordling, passande nog som en förlängning av en lokal Avenue Leclerc.

Christian Palme

Raoul Nordling.

Värre och värre dag för dag

Krisen för euron har pressat sammanhållningen inom EU till det yttersta. Men hittills, skriver **Stephen Castle**, har man lyckats med det viktigaste: att hålla Spanien utanför smittozonen.

AV DE MÅNGA utsiktslösa försöken att tackla Europas kroniska skuldkris utspelade sig det mest farsartade en fredagskväll i maj vid en före detta 1700-talskvarn på Luxemburgs frodiga landsbygd. Under strikt sekretess träffades ett antal finansministrar och högt uppsatta ämbetsmän på Chateau de Senningen för intensiva, privata överläggningar om de allt större problem som Grekland ställs inför.

Men när nyheterna om sammankomsten läckte ut greps värden, Luxemburgs premiärminister Jean-Claude Juncker, av panik och beordrade deltagarna att förneka att mötet ägde rum – trots att reportrar var på väg till slottet, efter att ha gissat sig till mötesplatsen. När hemlighetsmakeriet spruckit fick ämbetsmännen ägna ett hektiskt veckoslut åt att förneka vilda spekulationer om att Grekland var på väg att lämna eurosamarbetet.

Med sin kusliga förmåga att lägga krokben för sig själv är det kanske inte särskilt förvånande att Europa kämpar för att återupprätta förtroendet för sitt ansträngda penningssystem, trots löften om över 270 miljarder euro i räddningspaket.

DETTA ÄR EN KRIS som har fördjupats genom amatörmässighet, medlemsstaternas oregerliga politik och höga tjänstemäns konkurrerande egon. Bara en sak har gått som det skulle: eurozonen har hittills undvikit den smitta och hårdsmälta som tidigare fruktades på högsta nivå.

Ibland såg det ut som om det värsta skulle hända, efter hand som eurozonens skuldkris svajade allt häftigare och lika förutsägbart som i en usel katastroffilm.

När regeringen i Aten, i maj 2010, beviljades 110 miljarder euro i lån, sade Irlands

dåvarande finansminister Brian Lenihan att beslutet skulle "bidra till att garantera stabiliteten i euroområdet".

Men sex månader senare var det hans ekonomi som måste räddas genom ett belopp på inte mindre än 85 miljarder euro.

Under flera månader motsatte sig Portugal att gå samma väg, och i mars 2011 vände sig landets premiärminister, Jose Socrates, skarpt mot en journalist på väg ut från en presskonferens vid ett toppmöte. "Vi går inte omkring och tigger", sade den upprörde portugisiska premiärministern, "vi har pengar, vi har värdighet".

Mindre än två veckor senare hade Socrates bett om 78 miljarder i lån.

Och i maj, efter månader av intyganden om att skuldkrisen är under kontroll, diskuterade ministrarna ett andra grekiskt räddningspaket – med öknamnet "Grease, uppföljaren" eller "Grease II" – och bryter mot sitt heligaste tabu genom att öppet diskutera en "mjuk" omstrukturering av den grekiska skulden.

ETT AV OFFREN FÖR denna period av vacklan har varit de europeiska ledarnas trovärdighet. I fjol dröjde den tyska kanslern Angela Merkel med att reagera på krisen, vilket fick konsekvenserna att kostnaderna ökade. I september förra året destabiliserade hon marknaderna genom att insistera på en tydlig uppsättning regler enligt vilka privata investerare, från och med 2013, skulle tvingas acceptera förluster tillsammans med den offentliga sektorn.

Samtidigt verkade premiärminister Juncker, som redan fallit i onåd i Berlin och Paris, ha tappat greppet om händelserna redan före fiaskot på slottet i Luxemburg. Först förespråkade han gemensamma

Bolivia torkar ut

13 Tomas Lönnqvist om en miljonstad i Bolivia där vattnet kan ta slut

Osäkra förbindelser

15 Lennart Hast skriver om Obama-kampanjens vinnande strategier

Amerikanska monument

16 Anders Rönmark reser runt bland amerikanska presidentbibliotek

För några få rubel mer

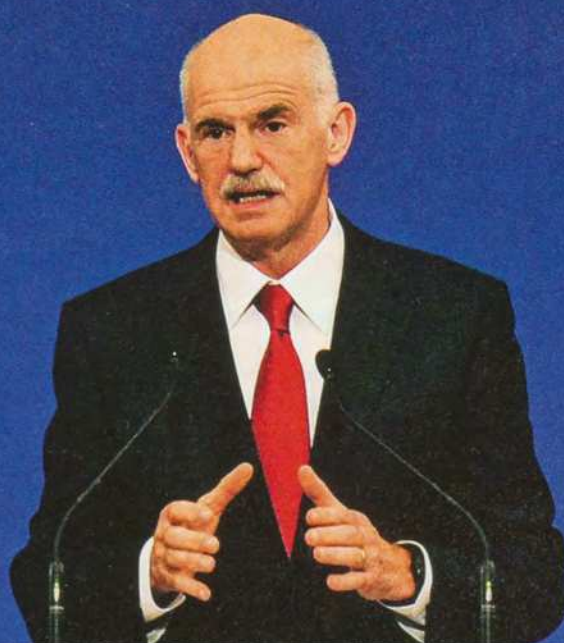
18 Claes Eriksson om Rysslands behov av oberoende domstolar

Krönika

20 Theodore Dalrymple tvivlar på förekomsten av den rationella människan

Notiser

21 Pressgrannar, 70-åriga rockikoner och SOS Alarm

En hårt prövad politiker:
Greklands premiärminister
Giorgos Papandreou.

FOTO: ARIS MESSINIS/SCANPIX

obligationer för eurozonen, fullt medveten om att idén skulle slås ned av Berlin. Sedan medgav han att han inte kände sig tvungen att säga sanningen. "När det hettar till måste man lugna", uppges Juncker ha sagt.

Under tiden förväntas Greklands ekonomi krympa med 3,5 procentenheter i år, samtidigt som landet har missat sitt mål för minskning av underskottet med 313 miljoner euro under årets första kvartal. Trots att utgifterna skars ner mer än planerat, minskade skatteintäkterna med 1,28 miljarder euro, enligt det grekiska finansdepartementet "främst på grund av den oväntat kraftiga recessionen". En skuld på omkring 150 procent av BNP stryker Greklands utsikter till återhämtning genom tillväxt.

DEN FÖRVÄNTADE andra insatsen för att rädda Grekland har skärpt debatten om de räddningspaket som EU erbjudit Grekland, Irland och Portugal. För att blidka den allmänna opinionen i långivarländerna har de åtföljts av tuffa villkor. Massiva privatiseringsprogram dras upp – i Greklands fall ska tillgångar för inte mindre än 50 miljarder euro säljas ut. Svidande åtstramningsprogram har införts, med nedskärningar av löner och pensioner inom den offentliga sektorn och även sänkta sociala utgifter. Utan möjligheten till devalvering har räddningspaketens arkitekter försökt förbättra konkurrenskraften genom att driva igenom besvärliga strukturella reformer.

Samtidigt – även om detta inte verkar gå fram till den allmänna opinionen i Tyskland – får mottagarländerna lån, inte bidrag. Den ränta som ska betalas må vara lägre än de förlamande villkor som erbjuds av obligationsmarknaden, men den förblir hög (mellan 5,5 och 6 procent för det senaste paketet till Portugal).

Det var så långivarländerna ville ha det. Oroande för eurozonen är oviljan bland den allmänna opinionen i givarländer som Tyskland, Nederländerna, Österrike och Finland, där väljarna i allt högre grad ogillar tanken att finansiera mer slösaktiga länder. Tuffa villkor är motprestationen för stöd, och ministrarna väntar otåligt på fler tecken på handling från Greklands sida.

"De utlovade privatiseringar för 50 miljarder euro", sade Maria Fekter, Österrikes finansminister, "men de befinner sig fortfarande där vi var på 1970-talet, och om de fusade sig in i eurosamarbetet måste de lära sig sin läxa."

Men mottagarna förefaller inte tacksamma. Många irländska väljare menar att deras regering får låna pengar för att skydda investeringar gjorda av tyska banker, vilka borde tvingas ta sin del av den privata sektorns eventuella nedskrivningar av den irländska skulden.

De dåliga nyheterna för den hårdalinjens förespråkare är att den medicin som skrivs

ut till Europas sjukaste ekonomier riskerar att ta död på patienterna.

Om skuldbördan kväver utsikter till tillväxt, kommer länder som Grekland att vara dömda till en recessionsspiral, ökad arbetslöshet och minskade skatteintäkter. Långivarländerna driver därför en kampanj för förbättrade lånevillkor, även i fråga om räntan.

"Till och med på den nivå som gäller för Portugal nu är räntan för hög", sade Irlands finansminister, Michael Noonan, som driver en kampanj för reducering av den ränta hans land betalar på sina räddningslån. "Om man minskar priset kan man öka sannolikheten för att programmen lyckas", tillade han.

ENLIGT NOONAN var den hållning som krävde eftergifter av hårt pressade länder i utbyte mot bättre villkor "inte det smartaste sättet att gå till väga".

Även om han lyckas i sin kampanj, kommer det inte att räcka att göra räddningspaketet marginellt billigare. Till och med i Tyskland, den ansvarsfulla budgetpolitikens andliga hemvist, verkar ekonomerna övertygade om att skuldbördan har blivit en förkrossande tyngd på Grekland.

"Jag tror inte att de kommer att kunna återhämta sig från dessa höga skuldnivåer", sade Ferdinand Fichtner vid DIW-institutet i Berlin. "Jag tror att en nedskrivning av deras statsobligationer blir nödvändig. Och som jag förstår det är detta i princip den allmänna uppfattningen bland tyska ekonomer."

Enligt en global undersökning av Bloomberg bland internationella investerare tror 85 procent att Grekland inte kommer att betala sina skulder. Farhågan är smittsam. Omkring 50 procent tror att Portugal kommer att ställa in betalningarna, 55 procent tror att Irland kommer att göra det och 25 procent att Spanien kommer att följa i deras spår.

Slutligen, efter månader av insisterande att Greklands skuld inte kommer att omförhandlas, medgav EU-staterna till sist att det nu kan bli aktuellt och att privata investerare kan bli ombedda att acceptera längre förfallotider för grekiska obligationer. Detta är emellertid inte en ofrånkomlig utgång, och den europeiska centralbanken ECB:s ordförande, Jean-Claude Trichet, uppges ha lämnat mötet på slottet i Luxemburg i protest mot en sådan utveckling.

Varför är banken så fientlig mot att välja en väg som många ekonomer menar vara oundviklig?

Svaret är att eurozonen hittills, genom att vägra överväga statsbankrutt eller omförhandlingar av lånen, har dämpat risken för marknadspanik och smittspridning, och därmed köpt avgörande tid, vilket möjliggjorde eurozonens enda stora framgång för-

ra året: att förhindra en spridning av smittan till Spanien.

När krisen bröt ut i fjol, hemsöktes politikerna av mardrömmen kring Lehman Brothers, rädsla för smittspridning och risken för en systemisk bankkollaps. Alltefter som krisen fördjupades stod det klart att Irland inte skulle kunna bemästra sin massiva banksskuld utan hjälp utifrån. Då övergick diskussionerna till att uppmärksamma Portugals öde, och enligt en högt uppsatt ämbetsman var kalkylen enkel: oavsett konsekvenserna för portugiserna måste skuldproblemet isoleras till de tre perifera länderna, för att därigenom förhindra att smittan spreds till Spanien.

Som Jörg Asmussen, den smidige tyske biträdande finansministern, framhöll vid ett besök i Bryssel nyligen, är euron i sig inte under attack från marknaderna – växelkursen är i själva verket besvärande hög för många exportörer. Det är specifika ekonomier inom eurozonen som befinner sig i skottlinjen. Och nyckeln för beslutsfattarna har varit att inte tillåta att de större ekonomierna dras in.

Tillsammans svarar de grekiska, irländska och portugisiska ekonomierna för 5–6 procent av eurozonens BNP. Spanien, däremot, svarar för omkring 11,5 procent.

MEDAN GREKLANDS lånekostnader har ökat, har Spaniens minskat från en tidigare topp, då marknaderna för närvarande låtit sig övertygas av den spanska regeringens stränga åtstramningsprogram – även om bara tiden kan utvisa om den trenden överlever talet om en omförhandling av den grekiska skulden.

Under tiden har EU kommit en bit på väg när det gäller att återuppbygga sina bankers balansräkningar. Centralbankirer säger att den starka ekonomiska återhämtningen i Tyskland – med undantag för Tysklands Landesbanken – har gjort det möjligt för den tyska banksektorn att på nytt bygga upp sin finansiella motståndskraft. De hävdar till och med att även om Grekland, Irland och Portugal alla skulle ställa in betalningarna, så är de tyska bankerna nu tillräckligt starka för att överleva chocken (även om man medger att denna bedömning inte inbegriper effekten av de kedjereaktioner som skulle följa på ett sådant osannolikt scenario).

En spansk kris vore av en annan storleksordning. Och det är anledningen till att de europeiska beslutsfattarnas oro inte främst gäller den kris som angriper Greklands hårt ansträngda ekonomi, utan dess effekter på eurozonens större, sårbara ekonomier.

Så länge skuldskrisen inte hotar Spanien eller ens Italien, kan politikerna trösta sig med en tanke: Det kunde vara så mycket värre. ♣

Översättning: Jim Jakobsson

FOTO: MARTIN ZWICK/SCANPIX

LATINAMERIKA

Bolivia torkar ut

Den bolivianska miljonstaden El Altos vattenförsörjning hotas av glaciärsmältning. President Evo Morales lägger hela ansvaret på industriländerna, skriver **Tomas Lönnqvist**.

VÄGEN TILL CHACALTAYA från huvudstaden La Paz går med bil över högplatån, ett platt och kargt landskap med ståtliga berg i fjärran. Vårt mål ligger 5 300 meter över havet. När vi närmar oss möts vi av bäckar med grumligt smältvatten som rinner ned mot städerna. På vägen till stadsborna kommer vattnet att förorenas av nedlagda gruvor, jordbruk och läckande soptippar. En enkel serpentinväg leder till toppen.

Himlen är klarblå. Utförlöpan ligger bar, en brant stenbacke med en sönderrostad skidlift.

I nordväst reser sig berget Huayna Po-

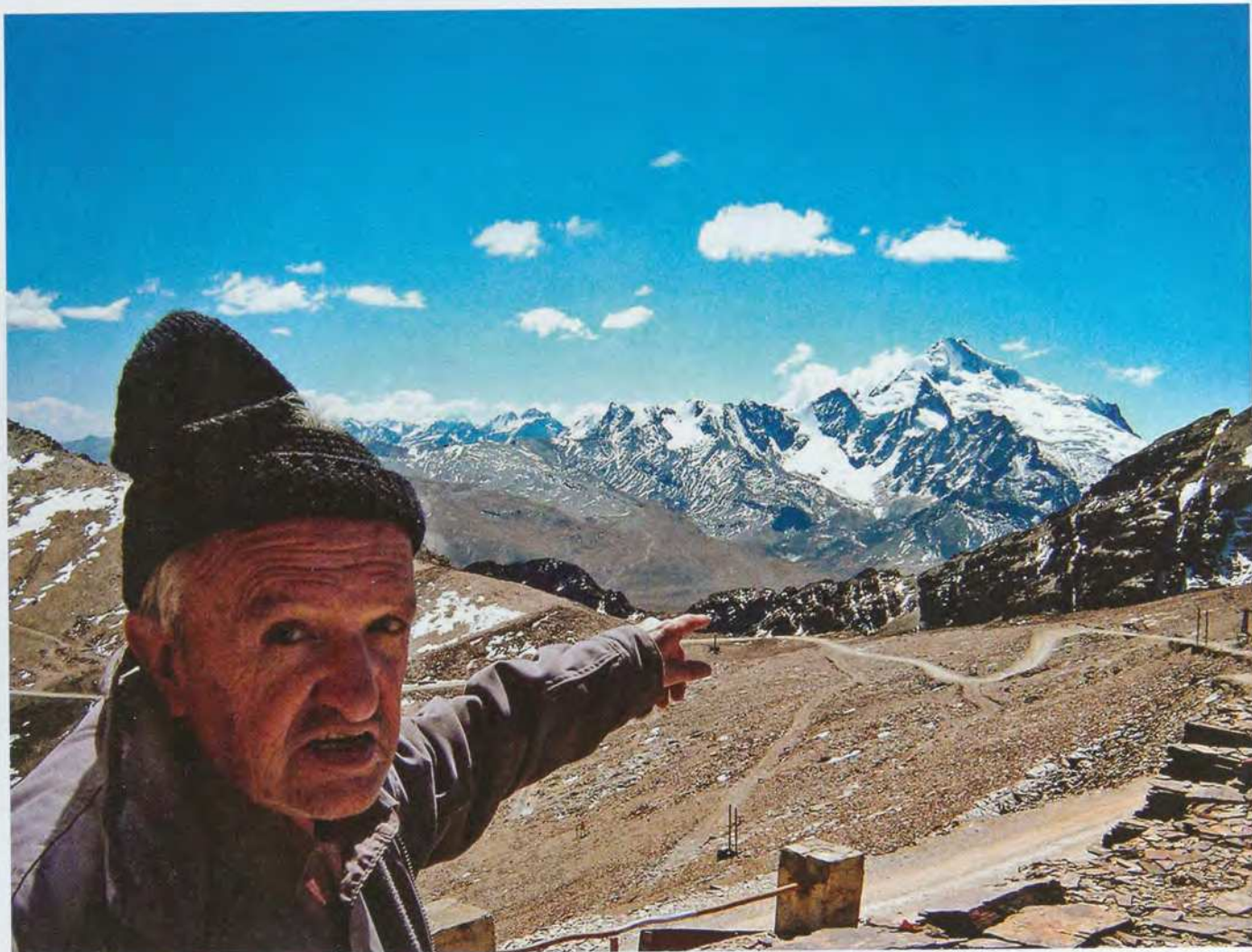
tosí med skarpa kammar och vita ytor. Men också det bergets glaciär är på reträtt och ger mindre smältvatten om våarna. I sydost syns topparna Mururata, med vulkanformad kägla och vykortsmotivet Illimani, båda delvis snöklädda. Jag kippar efter andan över den hänförande utsikten och den tunna luften.

Skidåkaren och bergsbestigaren Adolfo Martinez visar vägen. Han har arbetat i Anderna i över 50 år och är ett nyckelvittne. Redan i början av hans bana som "andinista" pratades det om hur glaciären krympte. Man var då övertygad om att det var ett cy-

kliskt fenomen. Glaciären skulle hämta sig. Det tvistades om cyklerna löpte över 20 eller kanske 30 år.

Tiden gick, men skidåkningens underlag repade sig inte. 1999 hade banan krympt från drygt två kilometer till 800 meter och år 2004 användes den för sista gången. Idag finns här bara svart solvarm sten.

När vi tagit oss nedför backen, druckit en kopp koka-te och hämtat andan kan vi samtala litet ledigare. Martinez pekar på de angränsande bergstopparna och visar hur glaciärerna dragit sig uppåt. Han berättar stolt om namnkunniga bergsklättrare han ledsa- >>

Snöjägare.

FOTO: TOMAS LÖNNQVIST

gat och om häftiga väderomslag som överraskar vandrare.

FRÅN SKIDANLÄGGNINGEN går det att vandra till högre belägna glaciärer som fortfarande klarar utförsäkning. Vi ser folk med skidorna på axeln som traskar uppåt. Men överlag finner de mer is än snö och det blir inte mycket till skidåkning den här gången. Juli är vinter i Bolivia och samtidigt torrperiod. Men området lämpar sig också för avancerad bergsklättring och det har gjort det möjligt för turistnäringen att anpassa sig och överleva.

De som hämtar sitt dricksvatten från glaciärerna har svårare att anpassa sig. Den snabbväxande staden El Alto, som ligger på 4000 meters höjd och har nära en miljon invånare, är en satellit till huvudstaden La Paz och helt beroende av smältvattnet från topparna. Skulle vattnet tryta i denna landets mest militanta kommun kommer konflikter som ett brev på posten. När vattenpriset i staden Cochabamba, i mellersta Bolivia, kraftigt höjdes 2000 utbröt det så kallade vattenkriget där flera människor fick sätta livet till.

DET FINNS ANDRA vattenresurser i landet, om bristen i El Alto skulle bli kritisk. Men även om vatten är tekniskt möjligt att transportera och distribuera, så kan det bli besvärligt. En vanlig invånare i staden betalar några kronor i månaden på sin vattenräkning vilket inte kan bära upp något större projekt. Utmaningen ligger snarast i att hushålla med vattnet. Deponier med hushållsavfall på högplatån läcker och industriutsläppen späder på. Glaciärsmältningarna är en del av ett globalt problem, men vattenföroreningarna måste lösas lokalt.

President Evo Morales och den bolivianska regeringens inställning i klimatfrågan är som väntat mer ideologisk än pragmatisk. Det framgick i december, då världens länder samlades i Cancún, Mexiko. Bolivia krävde hundra procentiga utsläppsminskningar av växthusgaser. Landet har tidigare särskilt pekat ut USA som ansvarigt, men talade i Cancún om industriländer i allmänhet. Bolivia förkastar marknadsmekanismer som ett sätt att uppnå utsläppsminskningar och kräver en temperaturhöjning på en grad som riktmärke, istället för det vedertagna målet, två grader. Till en början stöd-

des bolivianernas krav av Venezuela och Kuba, men till slut stod de ensamma.

TIDIGARE UNDER året höll Bolivia ett eget klimatmöte i Cochabamba, "Folkens klimatkonferens", där sociala rörelser från fler länder deltog. På den alternativa konferensen hemsida åberopas de smältande glaciärerna som motivering för inställningen att konsekvent sätta industriländernas historiska skuld i centrum.

Det skall dock sägas att även om industriländerna har ansvaret för de historiska utsläppen så är det svårt att fastställa att en specifik smältande glaciär orsakas av klimatförändringen. Lokala faktorer kan också spela in.

På vägen ner från Chacaltaya servi ett par polar där förr en fjällsjö bredde ut sig. Den rödbruna färgen i vattnets kant skvallrar om närbelägna gruvor. Skidföreningens substitut för den försvunna skidbacken blir kanske en portabel skidliftpå en annan glaciär. Utrustningen hoppas man få av en schweizisk biståndsorganisation. Frågan är hur länge den kan bära sig innan den måste söka sig mot än högre höjder. ❄

Osäkra förbindelser

Sofistikerade marknadsundersökningar, dörrknackning och sociala medier bidrog till Barack Obamas seger i det amerikanska presidentvalet. Kanske påverkade dessa tekniker även den svenska valrörelsen, skriver **Lennart Hast**.

EN TES SOM LÄNGE drevs i svenska medier, var att riksdagsvalet 2010 skulle avgöras i de sociala medierna. Inspirationen bakom detta tänkande kom från Barack Obamas kampanj där sociala medier användes som en integrerad del av valkampanjen i syfte att engagera och bygga relationer med demokraternas gräsrotter.

Men att använda internet i syfte att verkligen nå fram till väljarna i valkampanjer är inte lätt.

Enligt de båda forskarna Lupia & Philpot i tidskriften *The Journal of Politics* (2005) är yngre och äldre väljare exempelvis oense om hur en politisk sajt skall vara intressant. En finsk studie i *Journal of Non-profit & Public Sector Marketing* (2010), där politiska kampanjledare och marknadsförare för en riksdagskandidat intervjuas i samband med det finska riksdagsvalet 2007, visar att det finns goda skäl till att välja internet och sociala medier framför exempelvis tv för att nå unga väljare (18–34 år).

Men i studien framkom flera problem med marknadsföringen: att politiska kampanjmakare hade en bristande kunskap om den unga publiken, att de skickade ut motsägelsefulla budskap och att de hade liten kunskap om digital marknadsföring.

DEN POLITISKA reklamen misslyckades med att fånga de unga väljarnas intresse och dessa väljare kunde heller inte nås med traditionella argument i traditionella medier som tv, radio eller dagspress. Kampanjledningen för en finsk riksdagsledamot valde med lyckat resultat då att ha två separata kampanjer med separata budskap, en på nätet till unga väljare och en i traditionella medier till de andra väljarna. Det framkom dock i den finska studien att det bland politiker fanns en bristande förståelse för digitala medier och nya typer av marknads-

Barack Obama och Facebook-grundaren Mark Zuckerberg.

FOTO: MANDELNGAN/SCANPIX

föring. Trots att 62 procent av kandidaterna i det finska riksdagsvalet 2007 hade egna kampanjhemsidor, användes dessa mest för att sprida information och bara i liten omfattning till att interagera med väljare genom diskussionsforum och bloggar med kommentatorsfält.

VARFÖR VAR DÅ Obamakampanjen så framgångsrik? Ett skäl var relationsbyggande med väljarna. Enligt medieforskaren Abbey Levenshush i en artikel i *Journal of Public Relations Research* 2010, byggde Obamakampanjen, för att sprida information, upp en mejldatabas med mer än 13 miljoner personer. Kampanjen vände sig också till sociala medier som Facebook, YouTube och Twitter för att bygga upp en bas av politiska an-

hängare. Budskapet som genomgående kommunicerades till anhängarna var att de hade makten att påverka kampanjen. Kampanjen använde sin sajt MyBO (My Barack Obama) för att understödja gräsrotternas entusiasm. Resurser lades också på att bygga personliga relationer med dem som var online och få dem att känna att de ägde och själva kontrollerade kampanjen och var en del av Obama-teamet. Obamas stab följde diskussionerna på sajten för att göra deras kommunikation med anhängare så personlig och aktuell som möjlig. Men en sofistikerad användning av internet var inte den enda förklaringen till valframgången. Internet var ett stöd för kampanjstrategin och användes som en startpunkt till partiets aktiviteter utanför nätet som sågs som det verkligt viktiga.

EN METOD FÖR att direktkommunicera med väljarna, som kan ses som en av förklaringarna till Obamas vinst i det amerikanska valet, är dörrknackning. Både demokraterna och republikanerna använde sig här enligt de båda forskarna Panagopoulous & Francias (2009) av den avancerade målgruppsanalysen "microtargeting" för att använda sina resurser effektivt och att identifiera vem de skulle rikta sig till och med vilket budskap. Denna väljarkontakt kan ha påverkat enskilda väljares benägenhet att rösta.

Den svenska valrörelsen förutspåddes mer än något tidigare val komma att utspela sig på nätet. Kanske gjorde den det för politiskt intresserade och partiernas gräsrotter, då en stor mängd politiska blogginlägg och YouTube-filmer lades ut på nätet. Men politikerna som till största delen använde sig av sociala medier för monologistället för dialog, visade att de ännu inte var villiga att "släppa taget om mikrofonen". ☘

Thomas Jeffersons Monticello.

FOTO: CORBIS/SCANPIX

John F Kennedy Library i Boston.

USA

Amerikanska monument

De är museer, minnesmärken och vallfärdsplatser. **Anders Rönmark** har rest runt bland amerikanska presidentbibliotek och funnit identitetsskapande institutioner.

NÄR NYHETSBYRÅERNA rapporterade att George W Bush valt University Park i Texas som plats för sitt presidentbibliotek, skrockades det förnöjt bland kommentatorerna i Europa. Det saknades inte upplägg för skämt om ett bibliotek som ska bära samma namn som personen som hänats för att vara den mest antiintellektuelle presidenten i modern tid. Bortsett från att George W Bush nog inte riktigt är så illitterat som han utmålats – en person med examina från Yale och Harvard, och som i sina memoarer hävdar att han under ett år i Vita huset läste närmare hundra böcker, borde inte vara avogt inställd till att förkovra sig – men det är inte för att bygga upp den egna boksamlingen som Bush nu lägger sin kraft på "The George W Bush Presidential Center". Presidentbiblioteken i USA fyller en mycket större funktion än så.

Imponerande boksamlingar påbörjade och underhållna av amerikanska presidenter saknas definitivt inte. Den som besöker Thomas Jeffersons nyklassicistiska skapelset Monticello kan exempelvis beundra en boksamling med stora verk på latin, franska, italienska och grekiska, och se skrivbordet där mannen som författade självständighetsförklaringen arbetade. De flesta av böckerna är dock inte original, då Jefferson

1815 sålde sin nära 7 000 volymer stora samling till den amerikanska staten. Den nya nationen behövde böcker – Jeffersons fick utgöra grunden för det idag så imponerande kongressbiblioteket – men mest av allt behövde den före detta presidenten pengar. I ett brev till vännen och företrädaren i Vita huset, John Adams, slog en deprimerad Jefferson fast att han inte kunde leva utan böcker och en ny samling påbörjades. Den mer modeste John Adams tvingades aldrig till samma desperata åtgärd som den vidlyftige bundsförvanten från det amerikanska frihetskriget. Adams kunde istället lämna efter sig både böcker och en bildningstradition till sin son John Quincy Adams, som kom att bli grundare av det som räknas som det första presidentbiblioteket. I Quincy, strax utanför Boston, ligger på den till museum omgjorda familjeegendomen Peacefield en liten stenbyggnad med drygt 14 000 volymer som alla tillhört personer i den på 1800-talet så mäktiga Adamsklanen.

"THE STONE LIBRARY" i Quincy tillhör dock inte de 13 bibliotek som står under National Archives and Records Administrations (NARA) beskydd. Till den exklusiva skaran räknas endast biblioteken som är uppkallade efter de 13 senaste presidenterna (Geor-

ge W Bushs bibliotek är dock inte invigt än), så systemet med officiella presidentbibliotek med staten som samordnare är, relativt sett, en nymodighet. Franklin D Roosevelt inledde traditionen med att donera sina handlingar till staten och i mitten av 50-talet tillkom den nödvändiga lagstiftningen för att ett sammanhållet system med presidentbibliotek, eller snarare kombinerade arkiv och museer, skulle kunna upprättas. Någon form av offentlighetsprincip för de amerikanska presidenternas handlingar existerade dock inte förrän i slutet av 70-talet; fram till "The Presidential Records Act" (1978) ansågs handlingarna vara presidentens personliga egendom. Trots detta har handlingar, skrifter, personliga tillhörigheter och – kort sagt – politiska arv bevarats, utspridda över landet och i olika former, efter alla de 42 män som innehaft presidentposten före Barack Obama.

I SIN BOK *Att sätta ansikte på samhällen. Om kanon och personmuseer* ägnar Stefan Bohman ett helt kapitel åt amerikanska presidentmuseer (plus ett kapitel om Abraham Lincolns födelsehus). Bohman fascineras av att det finns museer och minnesmärken till och med över rätt misslyckade presidenter som exempelvis Warren Harding och

FOTO: CORBIS/SCANPIX

The Stone Library i Quincy.

Franklin Pierce. Ingen av dessa presidenter har dock bibliotek uppkallade efter sig – det finns 13 i NARA:s regi och en handfull som drivs av delstater eller stiftelser – men den som skulle vilja besöka Hardings gamla hus kan göra det genom att resa till Marion i Ohio. Helt förbisedda före detta presidenter existerar nämligen inte.

FÖRUTOM DEN uppenbara lokalpatriotismen, som blir särskilt tydlig i mindre städer och delstater, resonerar Stefan Bohman i sin bok kring konstitutionens roll för upphöjelsen av presidenterna. Ingenting förkroppsligar konstitutionen så som innehavaren av presidentämbetet, och hyllningarna av honom blir därför i praktiken hyllningar av de ideal som formulerats i grundlagarna. Det är en träffsäker analys; en nation skapad utifrån idéer snarare än etnicitet och fasta landsgränser behöver symboler, personer och händelser att samlas kring, och presidentbiblioteken fyller onekligen en stor funktion i det identitetsskapandet. Med tanke på den amerikanska vinnarkulturen är det heller inte överraskande att just presidenterna höjs till skyarna; den som nått positionen som den fria världens ledare har bevisat sig vara en vinnare.

Eftersom många bibliotek och museer uppförts i direkt anslutning till födelseplatser, tidigare bostäder eller gravar – av de åtta senast avlidna presidenterna har alla utom två, John F Kennedy och Lyndon B Johnson, begravts vid sina bibliotek – finns också möjligheten att på ett mycket påtagligt sätt känna närhet till och hedra landets ledare, vilket inte skall underskattas i frammanandet av en gemensam tillhörighetskänsla. Att vallfärda till en plats där en president bott eller verkat, för att på något vis uppleva geni-

us loci, kan säkert kännas betydligt mer högtidligt för en amerikan än att exempelvis besöka en utställning med president-artefakter i Washington.

ETT BESÖK PÅ ETT presidentbibliotek – eller ett "vanligt" presidentmuseum för den delen – bör göras med vetskap om att massiva hyllningar är legio. Presidentens ledaregenskaper, patriotism och principfasta ideal – alltid kopplade till dokument som självständighetsförklaringen och konstitutionen – står i strålkastarljuset, och presidentens signum lyfts fram på mer eller mindre subtila sätt. Skillnaderna mellan de olika presidenternas bibliotek och museer kan dock vara stora; medan det pampiga John F Kennedy-biblioteket i Boston är ett monument över statsmannen och visionären är det lilla Woodrow Wilson-biblioteket i småstaden Staunton i Virginia en stillsam hyllning till den 28:e presidentens kristna sydstatsrötter. Det sistnämnda biblioteket är också ett exempel på närmast extrem lokalpatriotism, då Wilson bodde i Staunton endast under sina två första levnadsår.

Mindre smickrande egenskaper eller rena karaktärsbrister tonas dock alltid ned, alternativt förpackas på ett mer tilltalande sätt. På George Washingtons Mount Vernon – som är en stor manifestation för det starka men ändå uppoffrande ledarskapet – behandlas exempelvis det faktum att Washington var slavägare med en informativ utställning om slavars liv på 1700-talet. Källorna som hävdar att den förste presidenten var mycket hård för med vissa av sina mänskliga ägodelar får dock inte så mycket uppmärksamhet...

Det är heller inte bara de äldre presidenternas historia som förmedlas med ett nå-

got mer positivt anslag. Kritik har tidigare riktats mot Clinton-bibliotekets hantering av Lewinsky-skandalen och knivarna slipas inför öppningen av George W Bushs bibliotek; om Irak-kriget presenteras enbart ur Bush-administrationens synvinkel lär demonstranter snart samlas utanför. Tydligt är dock att de bibliotek där NARA spelat en roll i uppbyggnaden och är delaktig i driften är mer benägna att uppmärksamma perioder och händelser i presidenternas liv som kan påverka eftermälet på ett negativt sätt. Det blev särskilt tydligt i år då en ny utställning om Watergate invigdes i Richard Nixon-biblioteket i Yorba Linda i Kalifornien. Då biblioteket enbart hade den fristående stiftelsen Nixon Foundation som huvudman berättades historien om Watergate som den om en massiv konspiration iscensatt av det demokratiska partiet. Sedan 2007 är dock även Nixon-biblioteket en del av NARA-systemet, med påföljden att Watergate numera beskrivs på ett sätt som är långtifrån lika smickrande för president Nixon...

FRAMSTÄLLNINGEN av Watergate-affären är dock unik; inga andra presidentbibliotek och museer väljer att rikta strålkastarljuset mot något så rakt igenom negativt. Uppdraget tycks snarare vara att uppmärksamma styrka och sammanhållning.

Det är trots allt inte för böckernas och dokumentens skull som hundratusentals amerikaner varje år besöker presidentbiblioteken. Det är känslan av att vara nära en av landets stora män – en av landets stora vinnare – som lockar. Önskas en upplevelse i bokform finns alltid presentshopen med noggrant utvalda biografier att tillgå på vägen ut. ✎

För några få rubel mer

Trots vissa framgångar i kampen att rensa upp i Rysslands gigantiska korruption består problemen med mutor inom politiken. Bara om polis och domstolar blir oberoende av makthavarna är verklig demokrati möjlig, skriver **Claes Ericson**.

KORRUPTIONEN ÄR djupt rotad i den ryska statskapitalismen. I Europa uppstod idén om ett rättsväsende redan under renässansen, men en liknande utveckling skedde aldrig i Ryssland. Sedan tsartiden har därför innehavaren av makten kunnat sätta sig över lagen och skipa sin egen rättvisa. Maktmissbruket fortsatte att prägla systemet efter kommunisternas övertagande, då rättsapparaten blev totalt indoktrinerad och för-lorade all trovärdighet.

Under de sovjetiska stagnationsåren från slutet av 1950-talet och framåt tvingades så gott som alla att bryta mot lagen: gästarbetaren som arbetade utan registrering, företaget som skulle ha betalat hela sin omsättning i skatt om man följt lagen till punkt och pricka, och hyresgästen som riskerade att bli vräkt eftersom hyreskontraktet var köpt.

Att ändra mentaliteten var en av de svåraste utmaningarna när Rysslands beslutsfattare försökte handskas med den nya marknadsekonomin i början av 1990-talet. Under den snabba privatiseringsvägen som följde var en av ambitionerna att få in friskt blod på de viktiga ledarposterna i det genomkorruperade näringslivet. Alltjämt färgade av sovjetssystemet höll de gamla storbolagscheferna, så kallade röda direktörer, landets toppositioner – och de rutt-na traditionerna – i ett järngrepp.

DETTA VAR NU ENDAST ETT PROBLEM i den gryende demokratin, menade många och välkomnade Vladimir Putins slagord om "lagens diktatur" när han tillträdde 2000. Men efter presidentens åtta år vid makten måste även optimisterna konstatera att det snarare var "lagens selektiva tillämpning" som fortsatte att dominera med en korruption som hade växt sig värre än någonsin – särskilt inom myndighetsutövningen. En rysk affärsman fällde i början av 2000-talet kommentaren att "alla tjänstemän som utfärdar tillstånd eller licenser har praktiskt taget en prislista hängande på väggen".

De som har drabbats hårdast av den ryska vardagskorruptionen är förmodligen småföretagarna. En lagstiftning möjlig att om-tolkas för pengar tillsammans med underbetalda tjänstemän har bäddat för en oändlig rad inspektioner från brand-, hälso-, skatte- och polismyndigheter.

Resultatet blev att Ryssland under 2000-talet tappade tiotals placeringar på den ideella organisationen Transparency Internationals korruptionsindex 2010 låg landet på 154:e plats, sämre än flera fattiga afrikanska länder. Näringsliv, förvaltning och den organiserade brottsligheten hade vuxit samman.

ATT MAKTMISSBRUKET ökade under Putins presidentskap var helt logiskt – internationella studier har visat att det finns ett tydligt samband mellan statlig inblandning i ekonomin och omfattningen av korruptionen. En av orsakerna var den svällande statliga byråkratin, som mer än fördubblades under Putins tid som president. Aleksandr Lebedev, sedan början av 2000-talet en av Rysslands rikaste affärsmän men också en öppen-hjärtig kritiker av landets politiska system, menade att det var just den jättelika förvaltningen som var landets värsta problem: "Man kan inte skylla på Putin. Jag tror inte att han ser vad som händer. Miljarder läggs på att smickra honom."

Såväl platser i duman som tjänstemannaposter har länge varit till salu, och under de mest laglösa åren på 1990-talet var det välkänt vad en dumaledamots röst kostade. Så sent som inför valet till duman i december 2007 kom medierna över vad som ansågs vara en prislista för utnämningar till olika poster, där exempelvis priset för en dumaplats uppgavs till motsvarande en miljon dollar.

Erfarenheterna borde vara tillräckliga för en förändring i rätt riktning, men det årliga värdet av landets mutor har ständigt fortsatt att stiga och uppskattades 2010 till den oerhörda summan av nästan 300 miljarder dollar per år – vilket nära nog motsvarar hela statsbudgeten.

Det var länge sedan Rysslands grundproblem var själva lagen, då denna efter Sovjetunionens fall mer och mer har närmat sig internationell standard. Problemen handlar istället om den bristande respekten för den och ett system som inte i tillräcklig omfattning stävjar korruptionen i lagens skugga. I praktiken är det en omöjlighet att bekämpa korruptionen så länge inget görs för att skapa ett oberoende domstolsväsende. Landets domstolar har länge gått i den poli-

tiska maktens ledband och 2000-talet uppvisar bara marginella förbättringar.

Det utbredda auktoritetsmissbruket har dock inte gått den ryske presidenten obemärkt förbi. När Dmitrij Medvedev kom till makten 2008 deklarerade han tidigt (vilket Putin i och för sig utan resultat gjort före honom) att korruptionsbekämpning skulle prioriteras. "Vårt land har en mycket smärtsam och svår uppgift framför sig. Korruptionen är ett systematiskt problem – som hot mot den nationella säkerheten och som orsak till medborgarnas bristande förtroende för regeringens förmåga att hålla ordning och skydda dem."

Medvedev manade till "en nationell kampanj mot korruptionen" och instruerade alla myndigheter att sluta "göra livet till en mardröm" för Rysslands företagare, med ständiga inspektioner och kontroller. Ungefär samtidigt drev Medvedev igenom beslutet att kraftigt höja både domares och polis-löner.

MED SITT STORA teknikintresse aviserade Medvedev också tidigt att han tänkte använda internet i ökad utsträckning. På webbplatsen zakupki.gov.ru ålades till exempel alla myndigheter att göra sina inköp så att allmänheten kunde ta del av underlagen för upphandlingarna. Galna beställningar, som en guldmålad säng till inrikesministeriet och minkpälsar till ett mentalsjukhus i Sankt Petersburg, fortsatte att göras men uppmärksammades nu i medierna. Flera fall av mutbrott har fått snabb och stor spridning via internet, med en växande och alltmer irriterad medelklass som mottagare.

Medvedevs uttalanden fick många att känna hopp, och presidenten sågs snart som en förkämpe för ett ärligt och renhårigt näringsliv. Plötsligt var det trendigt för allehanda statstjänstemän att tala sig varma för att landets korruption skulle bekämpas.

Georgij Satarov, expert på korruption vid den ryska tankesmedjan Indem, menar att insatserna var otillräckliga i förhållande till storleken på problemen och att ingen korruptionsbekämpning skulle kunna bli framgångsrik utan en fullständig omorganisation av inrikesministeriet, under vilket bland annat polisväsendet ligger. "Ministeriet behöver en av två saker: antingen en ut-

Dmitrij Medvedev – punktinsatsernas man.

FOTO: SASHA MORDOVETS/GETTY/SCANPIX

omstående tillsynsmyndighet eller en total nedstängning följt av en omorganisation.”

SATAROV, LIKSOM ANDRA kritiker, anser att Medvedev istället för att ägna sig åt oöbtydliga punktinsatser helhjärtat borde ver-

ka för ökad mediefrihet och öppenhet i näringslivet. Så länge det inte finns en stark tilltro till rättsordningen kommer maktutövandet från polis- och domstolsväsendet att bygga på andra och mer godtyckliga faktorer, som relationer och mutor. Det

undergräver möjligheterna för både ekonomisk utveckling och befolkningens trygghet. Oavsett var man anser att korruptionen har sitt ursprung krävs en ärlig ambition med början högst upp i landets maktvertikal. ✎

Människan är sällan rationell

Utan tvivel säger det något förfärligt om människosläktets lättsinnighet, men nästan alla har fascinerats av affären kring Strauss-Kahn, som ju är så mycket intressantare än till exempel Mellanösterns öde eller krisen i världsekonomin. Som roman vore det hela en bästsäljare, och tjugtals böcker håller förmodligen på att skrivas om affären i detta nu. Fascinationen inför fallet visar att människan innerst inne är en skvallerbytta.

I Frankrike har det, som man kunde förvänta sig, filosoferats åtskilligt om händelserna, eller åtminstone har filosofer skrivit åtskilligt om saken. Bernard-Henri Lévy dundrade att DSK var oskyldig eftersom anklagelserna inte stämde alls med karaktären hos den man han kände. Det är inte ett argument som lär imponera på en domstol, både för att en människas karaktär kan vara dold för en vän och för att människor gör saker som inte stämmer med deras karaktär. Andra menade att DSK egentligen inte vill bli Frankrikes president, vilket han nästan säkert skulle ha blivit om inte affären inträffat. Denna ovilja att bli president förvandlade hans beteende till en självuppooffring och försakelse, och mannen själv till ett slags martyr. Men nog finns det enklare sätt att inte bli president i ett land än genom att göra det DSK påstås ha gjort.

Hur är det då med antagandet om oskuld? Det har redan varit föremål för mängder av kommentarer i Frankrike. Å ena sidan fanns det de som upprördes över att DSK behandlades som en förmodad brottsling och underkastades allehanda förödmjukelser, som om hans skuld redan var fastslagen. Å andra sidan invände många, framför allt feminister, att antagandet om hans oskuld också var ett antagande om att den kändande ljög. Har inte hon, frågade de, rätt att bli trodd? Om hon inte säger sanningen, så är det hon som begår ett brott, och dessutom ett mycket allvarligt sådant. Att anta att DSK är oskyldig är att anta att hon är skyldig.

DET ÄR SANT ATT DET PSYKOLOGISKT är ganska svårt att förbli helt neutral i frågan om DSK är skyldig eller inte. Allt jag frågade hade en åsikt, alltifrån att det var en komplott av Sarkozy och CIA för att svärta ned hans namn till fullständig och otvivelaktig skuld.

Medan många medgav att de inte hade tillräckligt med information för att kunna bedöma saken, hindrade det dem inte från att ha djupa inre övertygelser.

Detta är förvisso inte onormalt. Inget ont om Bertrand Russells definition av en rationell människa som någon som tror saker i proportion till den evidens som talar för dem, men jag betvivlar att en sådan människa någonsin har existerat eller kommer att göra det. Antingen tvingas vi till slutsatsen att människan inte är ett rationellt djur eller så ligger rationaliteten någon annanstans.

Kanske ligger den i vår förmåga att hysa en övertygelse och samtidigt hålla den tillbaka, det vill säga att göra vårt medvetande dubbelt. Den anglosaxiska rättsfilosofin anser att en jury på tolv personer kan bedöma om en anklagad är skyldig eller inte enbart utifrån de bevis som lagts fram i rätten, men den förutsätter inte att personerna i juryn inte har hört något om fallet innan det kommer upp i domstol. Och utifrån min erfarenhet av att vittna vid rättegångar är denna tro på vanliga mäns och kvinnors förmåga att lägga sina fördomar åt sidan berättigad. Mycket sällan kommer de fram till ett utslag helt i strid med de bevis som presenterats för dem.

Detta leder mig till en slutsats som är både optimistisk och pessimistisk. Människor kan lägga bort sina fördomar och hålla sig uteslutande till bevisningen, men bara under speciella omständigheter. ✱

Theodore Dalrymple är läkare, debattör och författare, vars senaste bok, *The New Vichy Syndrome. Why European Intellectuals Surrender to Barbarism*, kom ut våren 2010. Kolumnist på bland annat *Spectator* och *New Criterion*.

Översättning:
Jim Jakobsson

I korthet

PRESSGRANNAR

"På Facebook och Twitter spelar man en roll för att dra till sig intresse – man träder en känslomässig dans på en scen uppförd av ett storföretag. Människors känslor flyter fram och tillbaka – lyckliga Stachanoviter som ignorerar eller förnekar maktens system. Det är som Stalins socialrealism. Både Twitter och socialrealism är oskyldiga uttryck för en ideologisk tidsanda, som inte drar sig undan och röjer att den ingår i ett större sammanhang. Vi betraktar inte socialrealismen som oskuldsfull utan som ett dramatiskt uttryck för maktutövande; den gestaltar statens överlägsenhet, vilket var den tidens bärande tanke. Jag är övertygad om att människor någon gång i framtiden kommer att uppfatta de miljontals beskrivningarna av personliga känslor på internet på ett liknande sätt."

Adam Curtis i *Guardian Magazine*. Hans dokumentärfilm *All Watched Over by Machines of Loving Grace* visades på BBC i våras.

"Européer har levt under det amerikanska säkerhetspolitiska paraplyet i mer än en generation [...]. På lånade pengar har vi vant oss vid att finansiera en livsstil som vi inte längre är villiga att försvara med våra liv. Vi älskar våra rättigheter, bekvämligheter och oss själva. Men vi älskar dem inte tillräckligt mycket för att tro att den som försöker ta dem ifrån oss är en fiende som man ska handskas med på traditionellt vis. Därför att det finns andra som gör det åt oss. Eller gjorde. Stater kan bara ställa sig utanför historien därför att det finns andra stater, som Israel och USA, som befinner sig i den, som vill döda våra fiender för oss och hålla oss i säkerhet därför att vi saknar drivkraft, tid och pengar att avleda vår uppmärksamhet från våra njutningar. Eftersom vi uppfattar detta som normalt, förväntar vi oss samma beteende av andra. Och naturligtvis leder det oss [...] till att ta avstånd från, och slutligen hata, just de som ger oss den säkerhet som vi inte längre själva tar ansvar för."

Douglas Murray i *Standpoint*. Murray förestår tankesmedjan Centre for Social Cohesion.

Talkin' 'bout my generation

David Hajdu, professor vid Columbiauniversitet, noterar att inte bara Bob Dylan utan en hel rad pop- och rockartister nu fyller, snart ska fylla eller skulle ha fyllt 70 år: John Lennon (borde ha fyllt i oktober), Joan Baez (fyllde i januari), Paul Simon (oktober), George Clinton (juli) och 2012 är det dags för Paul McCartney, Aretha Franklin, Brian Wilson och Lou Reed. Jimi Hendrix och Jerry Garcia föddes också 1942.

Hajdus gör sedan den intressanta iakttagelsen att dessa *all time greats* samtliga var 14-15 år när Elvis Presley slog igenom. Första gången Dylan och McCartney hörde "Mystery Train" (1955) och "Heartbreak Hotel" (1956) – har de båda intygat – blev livet aldrig mer sig likt. Vid 14-15, skriver Hajdu i *New York Times*, öppnar sig livet, börjar prövningarna och inleds frestelserna. Som ingen annan kraft danar och socialiserar musiken.

Och varje generation har sina 14-åringar med öppna öron och sinnelag som sedermera sätter sina framtida musikaliska spår. Hur gamla var Bruce Springsteen, Stevie Wonder och Billy Joel när Beatles uppträdde på Ed Sullivan Show 1964? Just det.

Låt oss nu se. Min magiska ålder inträffade 1972-1973. Därmed heter fixstjärnorna

David Bowie och Roxy Music. De inspirerade min generation – där bland annat John Lydon, Joe Strummer och Ian Curtis ingår – till punk och nya vågen. Och vad hade Kurt Cobain och Nirvana tagit sig till utan Clash eller Black Flag? Pop- och rockhistorien har sin gång och den drivs alldeles uppenbarligen framåt av pubertetsynglingar.

Men problemet med att ringa in sin samtids inspirationskällor är att de blivit allt fler och alltmer svåröverskådliga. Popens och rockens genrebestämningar är idag så flytande och så mångfasetterade, publiken så global och de kulturella och sociala referensramarna så vidsträckta att det helt enkelt inte går att med absolut auktoritet peka ut de stora namnen och de livsavgörande låtarna. 14-åringarna är sig lika, men deras musikaliska smak är numera en hel värld.

Mats Wiklund

Allting började med Elvis.

POPULISTISKT OM SOS ALARM

Historien om Emil Linell, den 23-åring som upprepade gånger ringde till SOS Alarm och uppgav att han hade svårt att andas, är numera allom bekant. En ung människas död hade kanske kunnat undvikas, om sköterskan i andra änden av telefonen inte hade frångått riktlinjerna och så katastrofalt missbedömt situationen.

Fallet engagerade, och historien utvecklade sig till ett drev mot SOS Alarm. SVT:s *Rapport* frågade sig "kan man lita på att ambulansen kommer när man behöver den?" och besvarade sig själva med: "Inte alltid, har det visat sig." Parallellt med drevet skickas jämförelsevis fler ambulanstransporter ut. Enligt SOS Alarm var det ökade antalet inte medicinskt motiverat, utan är resultatet av mer hot och aggressivitet från inringarna.

Miljöpartiets före detta språkrör Maria Wetterstrand skrev på Twitter att "SOS Alarm är oroliga att deras ovilja att skicka ambulans till döende felaktigt har skadat folks förtroende för dem. Felaktigt?" och "SOS Alarm passar även på att återigen påpeka hur noga det är att inte

ambulanser skickas ut i onödan", vilket taggades med ett ironiskt "Förtroendeingivande."

Vad menar Maria Wetterstrand? För i verkligheten betyder en felprioriterad ambulans att någon friskare får förtur framför någon som är i större nöd. Vad SOS Alarm menar med "i onödan" är naturligtvis att medicinskt omotiverade körningar konkurrerar med vård av svårt sjuka äldre, av människor som kanske inte har ork nog att hota.

Politiker har på senare år utmärkt sig med att locka väljare, mestadels välmående människor, med populistiska utfästelser om kortare väntetider på akuten och barnakutbilar. Angreppen på SOS Alarm passar väl in i debattklimatet: billiga poängar görs, få bekymrar sig om att redogöra för den komplexa verkligheten. SOS Alarm tar emot 10 000 samtal per dygn. Misstag kommer att begås, även om strävan ska vara att det ska ske så sällan som möjligt.

Precis som ilskan över Emil Linells död är berättigad och rimlig, är diskussionen som följt på fallet i stora delar tyvärr olyckligt onyanserad.

Anne Brynolf

"Jag stod utanför Carolina Gynnings

arbetslokal i Vasastan. Vi hade träffats för att prata om ett eventuellt samarbete mellan

våra bloggar. Tanken var kul och annorlunda, men det rann ut i sanden."

Sveriges förre justitieminister Thomas Bodström beskriver planer på olika partners i sin bok *Inifrån*.

Av Asle Toje

Nere för räkning i Prag

Fattigmansdrogen metamfetamin har sitt centrum i Tjeckien. Den är en integrerad del av prostitutionen och porrindustrin.

Det är torsdagskväll i en pytteliten Skoda i de yttre förorterna till Prag, Tjeckien. Bakom ratten sitter en falsk blondin på några och trettio.

Jag kallar henne Katerina eftersom porrbranschen, trots sina töjbara etiska normer, har starka invändningar mot att anställa aktiva narkomaner. Första stoppet är hemma hos Jaan, i ett lågt betonghus omgivet av bilvrak, tvättmaskiner och järnskrot. "Har du något på gång?", säger Katerina.

Diskhon är full av intorkad disk. På köksbordet ligger en solig Disneyleksak och en bok om Oprah Winfrey. Jaan, en mager kille på dåligt humör, tuggar på en varmkorv och ger en bit till sin fyraåriga dotter, som halvsover i barnstolen. Klockan är över tio, men ingen verkar bry sig. Jag har inget på gång, förklarar Jaan. Katerina tror honom inte, det är tydligt. För att markera tar Jaan dottern under armen och går iväg för att natta henne. Fisken Nemo blir liggande.

Inne i vardagsrummet är en platt-tv den enda ljuskällan. Ett program om att bygga sitt eget hus. Den statliga tjeckiska tv-kanalen kan det där med underhållning. Jaans vän, Cernovlaska, sitter i en djup soffa och får veta att det krävs 6 000 tegelstenar för att bygga ett hus. Bredvid honom ligger ett glänsande porrfilmsomslag under en halvruddad joint. Cernovlaska är grossist. Han har sitt eget labb där man enligt Katerina kokar amfetamin i stor skala.

Han har djupt liggande ögon, så att skuggan faller över ögonhålor, som permanenta solglasögon. Cernovlaska har inget, det är i alla fall vad han säger. Han stirrar föraktfullt på mig. "Är du journalist?" Jag svarar nekande. Han säger: "Jag hatar journalister." Han verkar tycka att det är opassande att Katerina berättar om hans knarktillverkning för vilken utlänning som helst.

Besviken men hoppfull drar Katerina vidare. Hon har lämnat sin lille son med mormor i ett bostadsområde på andra sidan staden. Långhelgen ligger framför henne, med glädjande utsikter till att bli hög utan dåligt samvete. Det finns tillräckligt med säljare därute, och tillräckligt med metamfetamin, som i Tjeckien kallas "Pervitin".

Metamfetamin – även känt som *crystal* eller fat-

tigmanskokain – är stort i Tjeckien. Undersökningar visar att nitton av tjugo doser som konsumeras i Europa produceras i Böhmen. Av unga uppger 45 procent att de provat. Förutom att de blir skyhöga, gillar lokalbefolkningen metamfetamin för att det är billigt och produceras på plats. Vem som helst med elementära kemikunskaper kan tillverka metamfetamin hemma i köket på tre-fyra timmar. Ingen smuggling, inga utländska knarkhajar, inga stora utlägg. Ingredienserna och tillverkningsmedlen kan köpas i ett vanligt köpcentrum.

Metamfetamin var länge ett amerikanskt fenomen, framställt på avsides belägna destillerier och distribuerat av mc-gång. I Tjeckien, där hostmedicin baserad på pseudoefedrin kan köpas receptfritt, kan produktionen av ämnet räknas som ett konsthantverk. Metamfetamin ger brukarna till synes ändlös energi och bekymmerslös eufori. Den centralstimulerande drogen gör användaren minst lika hög som man kan bli på kokain, med skillnaden att den varar längre, till en bråkdel av priset. En lina, för en nybörjare, ger ett rus på sex till tolv timmar. Allt detta för 40 euro grammet. Katerina ler: "Sen är man klar att börja festa!"

Och klar att ha sex. Metamfetamin stimulerar hjärnans lustcentrum, och leder till ett promiskuoöst riskbeteende. Katerina berättar att hon höll på med en kille hela natten, en som hon kände från porrbranschen, för att plötsligt upptäcka att hon inte mindes vad han hette: "Jag vaknade upp på en madrass på golvet och tänkte, vad har hänt?" Hon hade blåmärken och rivmärken över hela kroppen och flera hårtestar bortrivna. Hon skakar på huvudet – "metamfetamin får dig att leva ut tvångstankar. En gång drack jag fem liter Cola på en dag". Sockersuget ger metamfetaminknarkarna deras kännetecken, de förstörda tänderna.

Pornografi och metamfetamin sammanstrålar i den tjeckiska huvudstaden. Prag är, för att säga det på tidningsspråk, "Europas sexhuvudstad". Det är omöjligt att förstå den nya porrindustrin utan att förstå metamfetaminet. Branschen har alltid varit cynisk – överbefolkad av kvinnor med dåligt omdöme och svag självkänsla. Men mycket har förändrats sedan 70-talets plumpa dialog, knubbiga kvinnor och mustaschprydda män.

Enligt forskaren Lisa Sigel skiljer sig tjeckisk

1
Asle Toje är PhD i internationella studier. Hans senaste bok är *The European Union as a Small Power. After the Post-Cold War* (2010).

Audition i Prag.

FOTO: ASLETOJE

”

Hur ska man beskriva en porraudition? För mig var det först och främst pinsamt. Ungefär som att ha kommit till en maskerad utan att ha spökat ut sig.

pornografi från den amerikanska på så sätt att sexscenerna närmar sig det extrema, med mycket analsex och olika former av sexualiserat våld. Metamfetamin har skapat en generation av vackra unga kvinnor utan hämningar eller normala smärtgränser. Jenna Jameson, världens mest kända porrstjärna, berättar i boken *How to Make Love Like a Pornstar* hur hon fann vägen in i branschen, genom – ni gissar rätt – metamfetamin.

”Metamfetamin gör en till nymfoman”, säger Katerina. ”Det räckte inte med en partner: tre timmars filmande med två partner, och sedan direkt en ny omgång med ett ex.” Hon menar att många porrstjärnor är höga på metamfetamin. ”Titta på henne”, säger hon, och pekar på en kollega. Pupiller som knappnålshuvuden. I bikini på alla fyra med högklackade skor. Man kunde kanske tro att hon gör reklam för Hennes & Mauritz, men det är faktiskt omslaget till en porrfilm. Metamfetamin ger begreppet ”bränna sitt ljus i bägge ändrar”

en ny innebörd. Människor åldras ett decennium på ett år. I USA finns varningskampanjer med bilder på metamfetaminmissbrukare före och efter. En sommarkväll kollapsade Katerina och vaknade på sjukhuset: ”Det räckte för att skrämma mig att sluta några veckor.”

Metamfetaminmissbrukare är inte som andra narkomaner. Där det finns metamfetamin finns det våld. Det slagsvåld som får en att vrida på sig av obehag vid blotta tanken. Metamfetamin får nivåerna av dopamin och serotonin, två av hjärnans stämningsreglerare, att falla, med aggression som resultat.

I Tjeckien är resultatet oftast banalt våld, av typen hushållsgräl. För några månader sedan flippade Katerina ut, efter att ha sniffat något orent ämne som skickade ut henne i en flera dagar lång psykos. Hon hamnade i en häftig ordväxling med sin bror, som kom för att hämta hennes son. Han var

arg, hon var stenad. Det blev slagsmål. Grannarnas gardiner fladdrade. Hon åkte ut på landet en vecka (alla i Tjeckien verkar ha släkt på landet) och höll sig sedan mer eller mindre nykter i sex månader.

Hon använde inget på vardagar, och inte på jobbet. För en månad sedan fick hon ett återfall. Hon berättar att det blir allt svårare för henne att låta bli. Vi lämnar förorterna. Utanför Prags historiska centrum ligger mil efter mil av illa byggda, grå kvarter. Det är som om kommunismen aldrig försvunnit. Av alla de olyckliga som utsattes för experimentet "humanitär socialism", som Karl Marx kallade sitt socialistiska projekt, förtjänade tjeckerna det minst. Jag vet att det finns bra och dåliga människor i alla länder, men jag har aldrig träffat en dålig tjeck.

När jag gick i skolan försökte skolböckerna ge en balanserad beskrivning av de kommunistiska och demokratiska systemen. I realiteten är de väsensskilda. Kommunismen var ett gigantiskt fängelse. Den fick alla färger att blekna. När norska intellektuella berömde frånvaron av skräp på gatorna, var det för att det inte fanns något att skräpa ner med.

Vi dubbelparkerar utanför puben "U Sudu". I källarlabyrinten svävar dimbankar av cannabisrök. I ett bås hittar Katerina det hon letar efter. Robert, 33, hoppade av från militären och jobbar nu på sjukhus där han tvättar sängkläder. Han ler med tänder som en nedbränd by på landet. *Speedfreaks* är ofta besatta av ordning. "Var sak på sin plats", säger han och ställer glasen på bordet i raka led. Att prata om metamfetamin får Robert att slicka sig om läpparna och vippa okontrollerat med knäna. Jag frågar hur ofta han tar en dos. "Ibland en gång om dagen, ibland tre, fyra, fem." Han går på toaletten tre gånger under de två timmar vi är där.

Efter att ha använt metamfetamin ett tag blir det mindre sex och färre högoktaniga fester där tio personer talar i munnen på varandra med uppspärade ögon. Man blir less på att se hela säsonger av tv-serier i ett svep på dvd. Solen skiner in genom gardinerna, och man behöver mer metamfetamin bara för att fungera. "I början", säger Katerina, som uppger sig använda upp till ett gram om dagen, "var det sex som drev på ... som ett sexhjälpmedel - Viagra för kvinnor". Tidigare använde hon metamfetamin som doping för att göra porr, nu gör hon porr för att få råd med metamfetamin.

Katerina var på avvänjningskur en gång, inte långt efter sin kollaps. Hungern som kommer när ruset släpper var så stark att hon åt en hel brödlimpa - "jag skar inte upp det i skivor, stoppade bara i mig det, som ett djur". Jag skulle bara ha berättat halva historien om jag låtsades som om det här kunde hända vem som helst. Metamfetamin drabbar den sociala underklassen. Katerina hoppade av skolan. Det varingen förlust för någon, menar hon. "Eller kanske jag skulle ha studerat medicin, kan du föreställa dig det?", säger hon och ler ansträngt.

Efter det att Katerina fått sin fix åker jag hem. Klockan är över tolv, och jag är sliten efter sex intervjuer på en dag. Nästan morgon hittar jag två gram marijuana i jackfickan. En avskedspresent från Robert, antar jag. Efter att ha spolat ner knarket i to-

aletten går jag iväg för att träffa Alex Borovicka på Pragpolisens narkotikaenhet. Han förklarar Tjeckiens liberala lagstiftning vad gäller narkotika och sex som en motreaktion på kommunisternas reglering av privatlivet. "Människor vill göra sina egna val. Många av dem som styr landet idag var oppositionella, och en del av den underjordiska miljö där Pervitin först slog igenom."

Och här ligger något av orsaken till att drogen har kunnat blomstra relativt obehindrat i Prag. De tjeckiska oppositionella ville vara som sina 1968-bröder och -systrar i Väst, de vill också bli höga. Lösningen levererades av en hobbykemist vid namn "Freud" (när jag frågar bekräftar polisen att det är en verklig person), som enligt legenden kom över nazisternas recept på Pervitin i ett arkiv. Medan tyskarna distribuerade ämnet bland sina styrkor på slagfältet, ställde Freud upp för dissidenterna. När de väl kom till makten såg de nog på Pervitin med en viss nostalgi, ett minne från en tid med färre förpliktelser.

Tjeckien är intressant, eftersom landet hade en mycket sträng lagstiftning mot pornografi mellan 1948 och 1989. Därefter kom en fullständig avkriminalisering, även barnpornografi blev tillåtet. Resultatet var en porrtsunami. Vi sitter i en patriciervilla i diplomatkvarteren som disponeras av polisen. Där det en gång i tiden hängde tavlor, hänger nu kassar med beslagtagna tillverkningsmedel. Borovicka berättar om en ny trend. Vietnamesiska immigranter har tagit sig in på marknaden. De använder inte hostmedicin som bas, utan efedrin från Kina, som de säljer till tyska köpare längs den tjeckiska gränsen.

Tidigare på dagen träffade jag en av de största stjärnorna i branschen, Daria Glower. Medan sådana som Katerina får ett nytt artistnamn i varje produktion, tillhör Daria A-laget. Hon föreslår lunch på restaurangen Kobe. Daria har flera hundra filmer med hårdporr bakom sig. Innan hon började i branschen gick hon på polisskolan, och som hobby samlar hon på böcker. Hennes smak är begränsad. Hon visar mig dagens inköp. En pocket om massmördare och en tjock fackbok på temat våldtäkt. Jag frågar om det obehagligaste hon varit med om under en filminspelning. Hon berättar om en inspelning där hon hade sex på öppen gata i Berlin, med en biljardboll i munnen: "Jag har aldrig känt mig så liten."

Som tonåring dyrkade hon Madonna. Hon för-

Vem som helst
med elementära
kemikunskaper
kan tillverka
metamfetamin
hemma i köket
på tre-fyra tim-
mar.

FOTO: FRANK CHMURA/NORDICPHOTOS

sökte sig på en karriär som modell, utan större framgång. Med ungdomlig sexuell aptit gick hon raskt från herrtidningar till porrfilm. Daria förnekar att hon själv använder droger, men berättar att problemet är utbrett i branschen. Hon säger: "Det svåra är att inte se lika beklämd ut som du känner dig. Metamfetamin hjälper vissa med det."

Den tredje modell som jag pratar med bekräftar bilden. Eliska Sivakova är en förtroendeingivande blondin i tjugooårsåldern, som bara gör soloshower och lesbisk porrfilm. Medan vi fikar på ett köpcentrum berättar hon om branschen. Hon menar att de flesta kvinnor som börjar gör det för snabba pengar. Var annars kan man tjäna en veckas lön på två timmar? Jag är inbjuden till en casting hos Karl Berg Productions, i en villa på en höjd utanför staden. Företaget skaffar fram modeller till allt från modetidningar till tysk hårdporr. Idag är det audition för rollen som "tv-värdinna", av typen som klär av sig framför en webbkamera. Flickorna har anmält intresse efter annonser på nätet och i tidningar. Finalisterna, som är fyra stycken, samlas i producenten Pavels hus/studio. De strippar och poserar medan fotografen Jaroslav knäpper en serie bilder och gör en kort video som kunden, i Budapest, kan utgå från för att välja "vinnaren".

Pavel visar mig runt i huset. Det finns en säng i varje rum, för "tittarna vill ha variation", säger han. "Just nu är amatörfilmer populära." De kopulerande får en kamera i handen – och vips har en porrfilm blivit en amatörporrfilm. Eftersom de flesta filmer numera görs för nedladdning, måste de vara korta. Det går ut över handlingen. Ajöss med hantverkare som ringer på hos hemmafrun i löst sittande morgonrock följt av lite övertalande dialog. Kanske är det inte någon förlust för det dramatiska världsarvet, men i alla fall. Det spred åtminstone lite glamour över yrket "porrstjärna".

Hur ska man beskriva en porraudition? För mig var det först och främst pinsamt. Ungefär som att ha kommit till en maskerad utan att ha spökat ut sig. Man vet att man är den ende som inte betar sig som en idiot, men man känner sig ändå djupt beklämd. Flickorna strippar ned till det sista och berättar för kameran att om den har lust att se mer, så får den betala – för, som en av dem formulerar det, "ingenting här i världen är gratis". Hur många den tjeckiska porrindustrin sysselsätter är svårt att ange exakt. Filmmakaren Klara Hill uppskattar antalet till omkring tre hundra kvinnliga mo-

deller, och mellan hundra och två hundra manliga skådespelare.

Eller så var det i alla fall förr. Pavel berättar att för fem år sedan hade det stämt, men nu ligger porrbranschen nere. Orsaken är överraskande: det finns inga pengar att hämta. Samma röta som har reducerat musikindustrin håller nu på att lägga porrbranschen i träda. Folk har vant sig vid att inte betala för porr, när de kan ladda ned gratis. Pavel berättar att en film kostar omkring 200 000 kronor att producera. Ofta spelar den inte ens in insatsen. En tidning hade nyligen som förstasidesrubrik: "Den tjeckiska porrindustrin död".

För att kunna jobba med porr måste man presentera friskintyg. Jag träffade Katerina på kliniken Rozkož bez rizika ("sinnesro utan risk"), där hon gör sin månatliga kontroll för sexuellt överförbara sjukdomar. Jag frågade hur hon klarar att livnära sig som porrkådis när porrbranschen befinner sig på nedgång. Hon flackade med blicken. Folk i branschen vill gärna dra en klarare skiljelinje mellan porr och prostitution än vad som är fallet i verkligheten. I verkligheten flyter striptease, porr och prostitution samman.

Den mest slående i den senaste tidens alla förändringar i det kulturella klimatet har varit att pornografi blivit *mainstream*. Folk förmår inte längre säga vad som är fel med pornografi eller varför den står i konflikt med det goda i människan. Enligt Roger Scruton är pornografen dehumaniserande, dess funktion är att ge marknadskrafterna sexuell tillfredsställelse genom att göra älskandet till ett opersonligt surrogat. Betoningen ligger på sexuella handlingar och sexualorgan, lösryckta från mänskliga relationer. Pornografi handlar om att byta ut individen, människan, mot en objektifiering av det mänskliga begäret, den mänskliga kärleken.

Det tjeckiska fallet öppnar en vidare, allmängiltig fråga. Flera av de stater som var olyckliga nog att uppleva socialismen kastade sig efter murens fall i liberalismens armar. Med tiden har det blivit allt flera som frågar sig om liberalismen lämpar sig som moralisk lära. Tanken att "urbud och efterfrågan" skall råda också i fråga om narkotika och sex är lika förfelad som socialismen, så tillvida som inte heller den tar hänsyn till människans natur. Med fria tyglar får människans mörka sidor överhanden. Den postmoderna kulturen är kärlekslös, fast besluten att skildra människan som ovärdig att älskas.

Jag vill inte gärna iklä mig rollen som moralist, men när jag satt på flyget tillbaka från Prag slog det mig att något har gått galet. I den kulturradikala iveren att befria oss från undertryckande strukturer som sexualmoral har vi hamnat i en ännu värre knipa än den vi befann oss i. Sex har för många blivit en handelsvara och en ensam aktivitet.

Att omkring 25 procent av alla internetsökningar är relaterade till porr visar hur utbrett fenomenet är. Vad lösningen är vet jag inte – men jag tror den måste komma från individens val. Kanske kan vissheten om att människan på skärmen ofta är kraftigt drogpåverkad få den enskilde att istället söka kärlek hos en annan människa. ✱

Översättning: Jim Jakobsson

”

Av alla de olyckliga som utsattes för experimentet 'humanitär socialism' som Karl Marx kallade sitt socialistiska projekt, förtjänade tjeckerna det minst.

Pionjärandans uttolkare

Under de senaste decennierna har Hudson River School-målarna återupptäckts. Deras verk är ett slags lovsånger till den amerikanska kontinenten och de ursprungliga amerikanska idealen: frihet, jämlikhet, individualitet och patriotism.

Av Lisbeth
Lindeborg

I publiken på Goupil's Gallery i New York råder spänd förväntan. Det är den 27 april 1861 och Frederic Edwin Church ska visa sin senaste målning i monumentalformat. Efter de banbrytande konstverken *Niagara* 1857 och *Heart of the Andes* 1859, ryktas det om att den redan berömda unge konstnären skapat ännu ett mästerverk med det spännande namnet *Icebergs*.

Men när ridån går upp för den stora tavlan (2,86 x 1,64 m) sprider sig förvirring bland åskådarna. Ty målningen som strålar emot dem med sina andlöst vackra isberg i smaragd och glänsande blått under en himmel i mättade roströda och rosa färgtoner och en förgrund i isande vitt har bytt namn till det lakoniskt nyktra *The North*.

Det är då femton dagar sedan det amerikanska inbördeskriget bröt ut, efter det att sydstaternas trupper angrep garnisonen Fort Sumter i South Carolina. För Frederic Edwin Church (1826–1900) är den plötsliga ingivelsen att döpa om sitt länge aviserade konstverk till det laddade begreppet "The North" en politisk manifestation. Som New England-bo och protestant är det ingen tvekan om var den romantiska och nationalstolta Hudson River Schools främste landskapsmålare politiskt hör hemma. Hans viktigaste meddelande till vernissagepubliken är att biljettintäkterna (25 cent per person) ska doneras till en fond för de stupade nordstatssoldaternas familjer.

Men Church vill något mer. Även om han inte anmäler sig som frivillig – trots sin starka patriotism och sin beundran för Abraham Lincoln – viger han sitt konstnärliga skapande åt kampen för ett förenat och liberalt sinnat Amerika. En ännu viktigare symbol för den amerikanska unionen blir hans *Our Banner In the Sky*, med den amerikanska flaggan avbildad som en spektakulär soluppgång.

I målningens flammande färger och svepande form har Church fångat den patriotiska yra som genomsyrade nordstaterna under inbördeskrigets första år.

Tryckt i tiotusentals exemplar pryddes *Our Banner in the Sky* väggarna i många hem. Också i sina senare målningar fångar Church krigets

stämningar – segrar och nederlag – likt en konstens seismograf.

Frederic Edwin Church är den främste representanten för den då betydande Hudson River School. Men 150 år efter hans storhetstid är hans namn relativt okänt. I min egen 2 000-sidiga konsthistoria, ett standardverk från 1963, omnämns han inte ens i fotnoterna. Mina egna första kontakter med de mest kända Hudson River-målarna, som Thomas Cole (1801–1848), Asher Brown Durand (1796–1886), John Frederick Kensett (1816–1872), William Trost Richards (1833–1905), Albert Bierstadt (1830–1902) och Jasper Francis Cropsey (1823–1900), har skett på amerikanska konstmuseer. Utmärkande för gruppen är landskapsmåleriet; framställningen av naturen som dramatisk, lyrisk och spektakulär.

Deras hyllningar av det amerikanska landskapet – i början begränsat till regionen Catskills omkring Hudsonfloden – är det första genuint inhemska måleriet på bred basis i Amerika. Medvetet bryter man med den europeiska konsten.

För ett Amerika som mellan 1825 och 1870 sökte efter en identitet blev Hudson River School en estetisk plattform. (Benämningen Hudson River School kom dock inte i bruk förrän efter 1870 och då i pejorativ betydelse!)

Från och med 1850-talet begav sig Hudson River-målarna även västerut. Med Henry Lewis, Thomas Moran och den tyskfödde Albert Bierstadt kom nya motiv in i människors medvetande – från den amerikanska södern och västern. De ständigt växlande himlarna över vida obefolkade landskap och de undersköna solnedgångarna över berg och oändliga dalar med yppig vegetation tycks uppmana betraktarna att *Go West*.

Det är betecknande att målningarna ledde till den första vågen av turism i Amerika. I första hand lockades människor till Niagara och Catskill Mountains innan de började göra avstickare till Hudson River Valley med dess många ståtliga hus och pastorala scenerier.

Thomas Cole var Hudson River-skolans upphovsman; men dess mest berömda medlem var

2

Lisbeth Lindeborg är
fil dr i statsvetenskap
och journalist.

Frederic Edwin Church's *Icebergs*, 1861.

Frederic Edwin Church's *Heart of the Andes*, 1859.

Coles elev Frederic Church. Med sina första landskapsmålningar slog Church tidigt igenom och valdes in i Konstakademien, blott 23 år gammal – den yngste medlemmen någonsin. Likt Thomas Cole fokuserade Church mer på naturens dramatik än på dess lyriska kvaliteter. För den stora publiken blev han ett namn år 1857, då han premiärvisade sin *Niagara* i New York.

Kraften i de dunkla vattenmassorna hotar att spränga bildens ram tills vi inser att vi står inför ett behärskat naturens skådespel. I kulisserna anar man – den amerikanska – människan som tuktar naturen oavsett hur obändig den är. Målningen kan ses som en estetisk uttolkning av den populära föreställningen om nybyggarnas Amerika och dess karakteristiska kamp mellan människan och den vilda naturen. Ingen fångar denna 1840- och 50-talens amerikanska tidsanda bättre än Frederic Church.

Som son till en välbärgad köpman i Hartford Connecticut tillhörde Church New Englands uppåtsträvande rika bourgeoisie och var ekonomiskt oberoende med möjlighet att resa. Utforskandet av först den nya världen, Sydamerika och norra Kanada, och därefter den gamla världen, Europa och Orienten, påverkade hans målningar av det egna landet. Han var en tidig kosmopolit som med sin konst byggde broar mellan kontinenter.

Två år efter *Niagara*, 1859, målade Church sin lika spektakulära *Heart of the Andes*. Med motiv från två resor i Sydamerika (Kolumbien och Ecuador 1853/1857) byggs den stora bilden (3 x 1,70 m) upp kring kontrasten mellan bakgrundens bergmassiv höljd i töcken och de detaljerat tecknade trädkronorna och busksnåren i förgrunden. Målningen illustrerar Alexandervon Humboldts tes att man bara kan se helheten genom det noggranna studiet av dess tiotusentals delar. Likt *Niagara*-målningen förmedlar också bilden av Anderna en vision om naturens och världens inbördes och orubbliga ordning trots omstörtande skeenden.

Redan vid detta tillfälle visade Church sin insikt om konst som drama. För att intensifiera publikens upplevelse av det avbildade landskapet skapade Church illusionen av att se Anderna som genom ett fönster. Omgiven av förhängen i galleriets mörklagda sal riktades ljuset mot målningen. För 25 cent kunde besökarna, försedda med operakikare, studera verket från parkett. Under tre veckor sågs *Heart of the Andes* av 12 000 personer innan målningen skickades på turné till andra amerikanska städer och till London. Så höjdes verkets marknadsvärde; priset på 10 000 dollar var det högsta någonsin för ett konstverk av en levande amerikansk konstnär. Senare övertog Bierstadt Churchs idé att iscensätta avtäckningen av sina *Great Pictures* som ett drama med operamässiga och filmiska effekter. Det var upplevelsekultur som publikmagnet – den tidens *events* och *happenings*.

Efter sin resa söderut använde Church en del av sitt honorar för en längre äventyrlig resa norrut, till de svårtillgängliga kustområdena i New Foundland och till havet mellan Labrador och Grönland. Med på resan var hans gode vän Louis Noble, som

skrev om resan i boken *After Icebergs with a Painter* (1861). Valet att åka norrut hängde också samman med det amerikanska och europeiska intresset för den spårlöst och mystiskt försvunna expeditionen som ledd av John Franklin 1847 haft Nordvästpassagen som mål.

Så utvidgade Frederic Church sitt konstnärliga skapande geografiskt norrut och söderut. Samtidigt visade utforskandet av den hittills okända nya världen på möjligheten till expansion – i Churchs vokabulär en fredlig expansion i syfte att lära mer, dock inte utan ekonomiska övertoner.

Tillbaka i sin ateljé på 10th street i New York och en nyköpt farm i närheten av Hudsonfloden (126 hektar ängar och skog, som köptes 1860) och nygift med den tio år yngre New York-skönheten Isabelle Carnes arbetade Church under ett års tid på sitt mästerverk *Icebergs/The North*, som likt de två tidigare monumentalverken fick lysande recensioner. Men ingen ville betala priset på 10 000 dollar – inte heller under turnén i andra amerikanska städer. Innan målningen slutligen skeppades till London målade Church en mast från ett skeppsvrak i förgrunden. Därigenom blev hänvisningen till Franklinexpeditionen tydligare. På vernissagen i London var Franklins hustru närvarande. Där såldes målningen – åter döpt till *Icebergs* – till sir Edward Watkins, textilfabrikant i Manchester.

Under inbördeskrigets år lämnade Church sin ateljé i New York och bosatte sig med sin familj i sin nybyggda lantvilla *Cosy Cottage* nära Hudsonfloden. Där fortsatte han att leva med och avbilda kriget i sina målningar. Nordstaternas brist på krigslycka inledningsvis avbildades symboliskt i den hotande mörka *Under Niagara* (1862); krigets blodiga fältslag avbildades som eruptioner, bland annat i *Cotopaxi* (1862) med en exploderande vulkan som motiv. Senare vände krigslyckan; eruptionerna försvann ur bilderna och lämnade plats för lugna regnbågar och stilla regn i *Chimborazo* (1864) och *Rainy Seasons in the Tropics* (1864) och lugna vatten i *Aurora Borealis* (1865).

Efter krigets slut anträdde Church och hans familj sin sista längre resa: till gamla världen, till Europa och Orienten. Efter återkomsten 1870 koncentrerade han sig på mindre format; hans stora livsverk efter resan blev skapandet av Olana, det slottsliknande hus vid Hudsonfloden som med utsikt över floden och Catskill Mountains blev familjens nya bostad 1872. Omgivet av tusentals frukt- och lövträd, av blomsterängar, hagar, små vattendrag, åkermarker och skogsdungar i en harmonisk blandning motsvarar Olanas sceneri den romantiska föreställningen av den vilda naturen sådan den framträder i parker och landskap – ett ständigt återkommande motiv i Hudson River Schoolkonstnärernas målningar.

Sitt namn fick Olana efter en persisk fästning som Church sett på en av sina resor. Hans egen skapelse Olana däremot ger inget ointagligt intryck. Med sina orientaliska valvbågar, pelargångar, utskjutande prång, balkonger, tinnar och torn är det istället en hemlighetsfull byggnad som lockar besökaren att träda in och upptäcka vad som döljer

”

Hans stora livsverk blev skapandet av det slottsliknande huset Olana vid Hudsonfloden.

sig bakom de mosaiksmäckade fasaderna och under de ornamenterade taken.

Fasadens varma färger i brunt, rosa, rött, beige och svart motsvaras av rummen i motsvarande varma toner: gammalrosa, guldbunt, ockergult och olivgrönt. I ett av vardagsrummen, det gammalrosa, ligger en rosaröd pläd kastad över en länstol, i biblioteket väntar böckerna på att bli lästa, i Churchs studio ligger penslar och färger vid sidan om de två stafflierna och i matsalen är bordet prytt till fest med silverkandelabrar och kristallglas. Trots möbler i 1800-talsstil ger Olana

kaså förmedlar Hudson River-målarna en längtan tillbaka till de ursprungliga amerikanska idealen: frihet, jämlikhet, individualitet och patriotism. Det är en konst som i val av motiv och stil rör vid ett kollektivt amerikanskt undermedvetet med förankring i den unga hoppfulla nationen.

Men frågan om en amerikansk ideologi, om den amerikanska drömmen och amerikansk identitet har även en konkret aspekt. Kan man hitta någon plats som är *spiritus loci*, landets själ och ursprungliga identitet med dess ideal och drömmar? Och är detta önskvärt? Kanske är svaret ett flertal *spiritus loci* som ideal – den amerikanska västern, Midwest, the South, *California dreaming*...

För Church var *spiritus loci* The North med Hudsonfloden och Catskills som hjärtpunkt. Men under de senaste 150 åren har begreppet The North försvunnit ur det allmänna medvetandet. Därmed har många värdefulla traditioner från nordstaterna glömts bort.

Ty det var området kring Hudsonfloden som först koloniserades av holländarna innan britterna tog över; det var i Pennsylvania som förföljda minoriteter från Europa fick en fristad; det var här uppe som den amerikanska revolutionen bröt ut; längre norrut var det i Vermons *green mountains* som många av de tappreste amerikanska rebellerna i frihetskriget mot britterna hörde hemma. Senare var det i Vermont som slaveriet först avskaffades och i Seneca Falls *upstate* New York som

de första avgörande initiativen togs till en amerikansk kvinnorörelse.

Mellan den 26 maj och 1 november visas Churchs och andra Hudson River-konstnärers målningar av inbördeskriget på Olana i utställningen *Rally around the Flag*. Flera skisser till *Icebergs* finns med men inte målningen själv. Om den läser vi istället i Eleanor J Harveys bok *The Voyage of the Icebergs. Frederic Church's Arctic Masterpiece*.

Där berättas hur målningen med tiden föll i glömska likt Frederic Church och Hudson River School. Först under 1960-talet efterfrågades tavlan. Men då var den försvunnen.

År 1979 hittades *Icebergs* emellertid i källaren i den tidigare nämnde Watkins hus, vilket efter hans död hade gjorts om till ett hem för värstingar. För konstsamlarna var fyndet en sensation. På Sotheby's köpte en anonym samlare målningen för 2,5 miljoner dollar och donerade den till Dallas Art Museum.

En ödets ironi – 1861 hade Texas svikit unionen, kastat ut sin nordstatsguvernör och sällt sig till sydstatssidan. Exakt 150 år senare svek man igen, om än i det lilla formatet, genom att inte låna ut målningen till Olana. ✱

Frederic Edwin Churchs *Our Banner in the Sky*, 1861

Målningarna upplevs som illustrationer av *The American Dream*; de är ett slags lovsånger till den egna kontinenten med drömmen om den orörda och ännu obefolkade naturen.

inget musealt intryck. Här lever 1880-talet kvar. Med Olana skapade Church ett av sina mest kända konstverk där arkitektur, landskap och konst ingår en unik symbios.

Olana stannade i familjens ägo fram till 1964 då yngste sonen Louis hustru Sally avled. Sedan 1967 har en stiftelse ansvar för Olana, som öppnades för allmänheten samma år. Hit söker sig inte bara turister och beundrare av Frederic Church och Hudson River-skolans konst; Olana är också ett forskningscentrum.

Men trots Hudson River School som banbrytare i amerikanskt måleri föll skolan i glömska efter 1870. Fiaskot på världsexpon i Paris 1867 med dess utställning av 75 amerikanska konstnärer var en orsak. Efter inbördeskriget var den nya amerikanska konsten inte heller *en vogue* i USA där man åter började måla europeiskt. Med impressionismen på väg dominerades den europeiska konsten av historiemåleriet och bilder där människan stod i centrum.

På 1960-talet började Hudson River School-målarna återupptäckas. Målningarna upplevs som illustrationer av *The American Dream*; de är ett slags lovsånger till den egna kontinenten med drömmen om den orörda och ännu obefolkade naturen. Li-

Tavares svarta blommor

Gonçalo M Tavares är den mest hyllade av de yngre portugisiska författarna. Hans romaner saknar tidsmarkörer och lokalfärg. Tavares skapar ett eget, fiktivt landskap.

Av Henrik Nilsson

Traditionellt brukar det i litterära sammanhang heta att lyriken varit Portugals starkaste gren. Luís de Camões upptäckarepos *Lusiaderna* är fortfarande högst levande i det allmänna medvetandet i Europas sydvästra hörn, och författarens dödsdag tjänar dessutom som landets nationaldag. Camões kärlekssonetter från femtonhundratalet känns ännu i våra dagar förbluffande läsbara, medan tiden har gått hårdare åt mycket av den prosa som tillkom under samma tid. Det är nog heller ingen tillfällighet att den ende författare i Portugal som brukar nämnas bara med sitt förnamn var just poet – Sophia de Mello Breyner Andresen. Så här några år efter sin död är *Sophias* liv och verk nu för övrigt föremål för en uppmärksam utställning på Nationalbiblioteket i Lissabon, dit hennes efterlämnade manuskript nyligen donerades.

Utanför landets gränser har det förhållit sig tvärtom på senare år – det är den portugisiska prosan som låtit tala mest om sig. Det har förstås att göra med poesins marginalisering rent allmänt, men kommer sig också av att man har kunnat uppvisa två romanförfattare i världsklass, António Lobo Antunes och José Saramago. Medan det förra seklets portalgestalt Fernando Pessoa i hemlandet mest varit känd för sin poesi, har man utomlands främst läst hans fragmentariska prosaverk *Orens bok*.

Men vad händer egentligen i den yngre portugisiska prosan? Gonçalo M Tavares, född 1970 i Angola men uppvuxen i Portugal, får nog betraktas som den mest kritikerrosade författaren som trätt fram i Portugal efter millennieskiftet. Efter debuten 2001 har han varit minst sagt produktiv, med inte mindre än tjugotalet titlar bakom sig, inom såväl prosa som poesi. Det rör sig inte heller om några slappa alster eller kvantitet för kvantitetens skull, utan om slipade verk som förhåller sig på ett intrikat sätt till varandra – och som redan översatts till en lång rad språk. Nobelpristagaren Saramago sade skämtsamt apropå att Tavares redan vid sin relativt unga ålder skrev så bra: "Man får lust att slå honom på käften!"

För några månader sedan kom Tavares roman

Uma viagem à Índia (En färd till Indien), som kopplar samman just Camões *Lusiaderna* med våra dagar på ett sätt som rönt stor uppmärksamhet i Portugal. Nu är det visserligen inte första gången som en samtida författare lekfullt vrider och vänder på upptäckartidens hjältedåd. Man kan dra sig till minnes Lobo Antunes hejdlösa uppgörelse med den ärofyllda historien i romanen *Karavellernas återkomst*, där gamla upptäckare som Vasco da Gama och Pedro Álvares Cabral flera hundra år senare kommer tillbaka till Lissabon i solkiga skepnader.

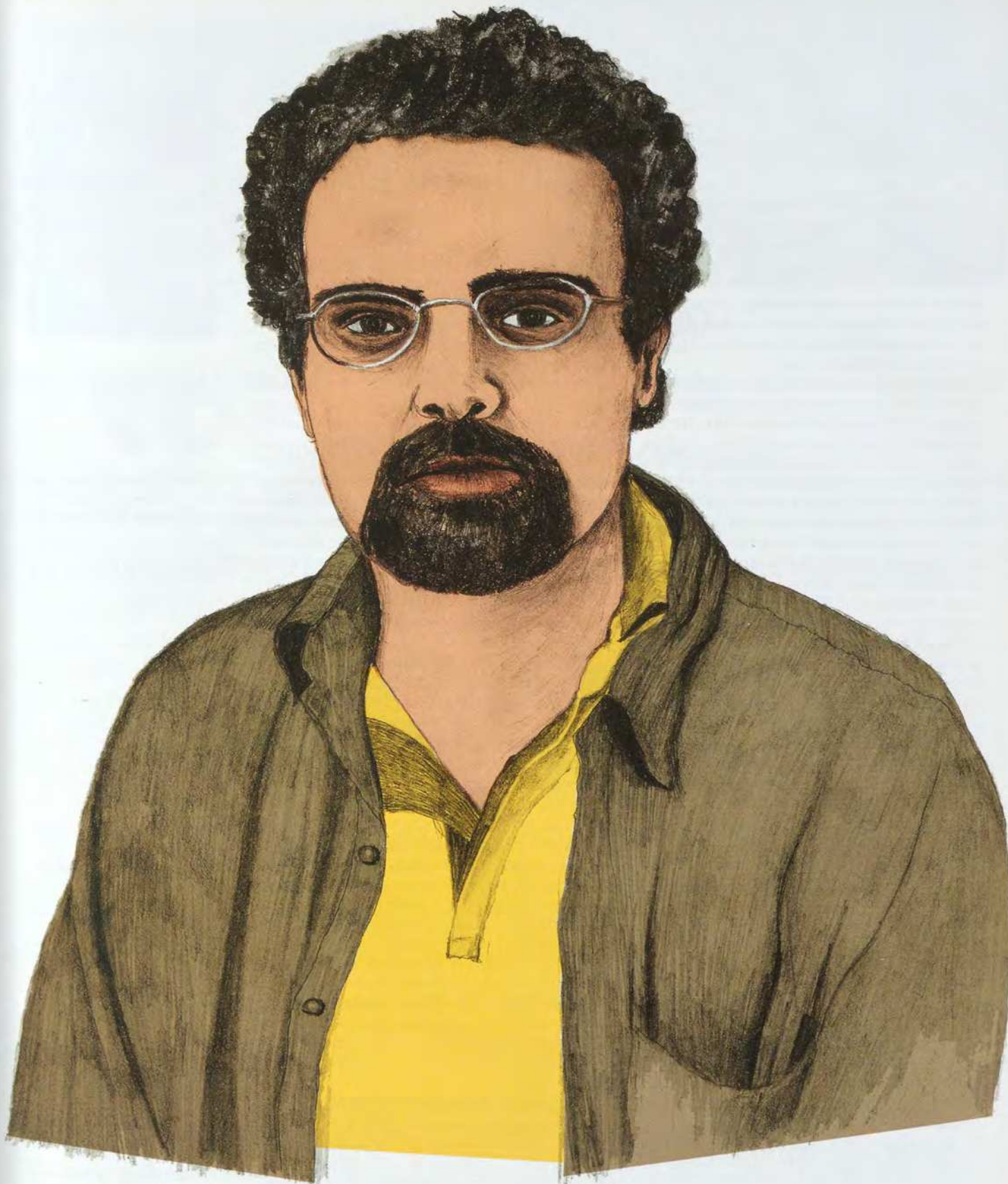
Tavares har delat upp sin väldiga produktion i olika sviter som tematiskt hör samman. Den mest centrala romanserien är tetralogin *O Reino* (Riket). Gemensamt för dessa fyra romaner är att handlingen utspelar sig i en odefinierad plats och tid – i det avseendet kan de påminna om Saramagos senare romaner. Det finns egentligen ingenting här som för tankarna till Portugal eller som avslöjar att det är en portugisisk författare som håller i pennan. Romankarakterernas namn – de heter sådant som Joseph Walser, Hamm Kestner och Theodor Busbeck – för snarare tankarna till ett tyskspråkigt och centraleuropeiskt sammanhang. Kanske är detta anledningen till att en fransk kritiker nyligen kallade Tavares för en "portugisisk Kafka". Men även om det kan finnas ett gåtfullt drag hos Tavares, en känsla av att romankaraktererna liksom är handlöst utkastade i handlingen på ett sätt som kan föra tankarna till den tjeckiske mästaren, håller inte jämförelsen särskilt mycket längre än så.

Gonçalo M Tavares mutar egentligen in sitt eget fiktiva territorium och även om det inte längre finns någon litterär originalitet i absolut mening, påminner det här inte riktigt om någonting annat jag har läst. Det är som om Tavares i sin fiktion ständigt arbetar på att tillverka ett slags universalverktyg. Han undviker konsekvent alla attribut som kan leda tankarna till en specifik plats eller tid, och man får leta förgäves efter samtidsmarkörer, miljöbeskrivningar och lokalfärg. Det är onekligen ett vanskligt projekt, för de allra flesta lyckade exempel på universellt gångbar litteratur utgår från lokala omständigheter som skänker liv och färg åt berättandet.

Detta sagt finns det ändå något i Tavares roman-

3

Henrik Nilsson är författare och litteraturkritiker. Hans senaste bok är novellsamlingen *Nätterna*, Véronica.

Tavares ser människan.

ILLUSTRATION FÖR AXESS AV BEATRICE BOHMAN

värld som leder tankarna till den första hälften av nittonhundratalet och de centrala delarna av Europa – ibland till mellankrigstiden, ibland till åren under något av de båda världskrigen. Det råder ofta ett underliggande totalitärt tryck i berättelserna; Tavares verkar vilja följa ett europeiskt mör-

ker bakåt i tiden, till dess svarta kärna. Ondskan, våldet och övergreppet är återkommande teman. Även om nittonhundratalet tycks stå i centrum för dissektionen, antyds det hela tiden att det är det grundläggande hos människan som intresserar honom. Inte den enskildes ansiktsuttryck och sinnes- >>

rörelser – utan själva benstommen undertill. Det handlar om "artens, inte individens ansikte" som det heter på ett ställe. Detta ger hans romaner ett kärvt, ibland något cerebralt drag. Men de skimrar också, på ett hårt och mineraliskt vis.

Sviten inleds visserligen något vacklande med romanen *Um homem. Klaus Klump* (En människa. Klaus Klump) från 2003. Här har tanks rullat in i en stad utan namn, och på ett korthugget, närmast naivistiskt språk låter Tavares oss följa några människor vars öden flätas samman under denna ockupation – men romanbyggets helhet vacklar betänkligt, och de korta meningarna ger det ett lätt manierat drag.

Det är först i hans mest uppmärksammade och prisbelönta roman *Jerusalém* (2004) som Tavares talang fullt blommar ut. Romanen finns faktiskt på svenska, under titeln *Ernst & Mylia* (Lusima, 2009) i en inte helt lyckad översättning och som gick den svenska kritiken förbi. Vi möter här den sortens teknokratiska och känslolokalla maktmänniskor som dyker upp i flera romaner i sviten *Riket*. I *Jerusalém* heter han Theodor Busbeck och är en inflytelserik läkare som blivit utsedd till "Årets medborgare" i staden som inte heller här har något namn. Parallellt med läkaryrket arbetar han med en märklig vetenskaplig studie som i flera band ska försöka besvara frågan om skrällen och fasan är ett konstant drag i mänsklighetens historia och huruvida detta mörker i så fall tilltar eller minskar. Men denna perversa studie går längre än så – den vill också förutspå var det mänskliga lidandet i framtiden kommer att utspela sig, och närmare bestämt hur många människor som kommer att mördas i vilka folkgrupper och vilka andra folkgrupper som kommer att bli deras bödlar. Läkaren söker efter "en grafisk kurva som kan förutspå platsen för tragedin i nästa sekel".

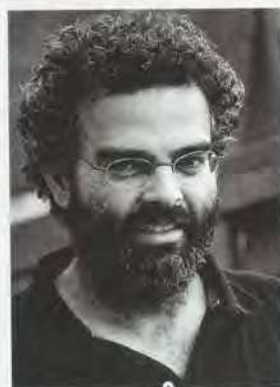
I det egna livet är Busbeck desto mer blind för lidandet. Han har låtit internera sin sjuka fru Mylia på stadens sinnessjukhus, en plats som spelar en viktig roll i romanen. Där får vi stifta bekantskap med flera av de intagna, bland annat den schizofrene Ernst Spengler. En dag kommer det till sjukhusledningens kännedom att Ernst och Mylia har haft sex med varandra inför de andra patienternas åsyn. Efter denna händelse bestämmer chefen för sjukhuset på inrådan av Theodor Busbeck att Mylia ska isoleras. Det visar sig senare att hon är gravid. När barnet är fött tar Busbeck hand om det och skiljer sig från sin fru, som inte får tillåtelse att träffa sonen. Inte bara det: Mylia tvångssteriliseras, men komplikationer uppstår vid ingreppet och när romanen inleds är Mylia döende till följd av detta medicinska övergrepp. Ären har då gått sedan Ernsts och Mylias möte på sjukhuset, deras liv har utvecklats på olika håll men när allt är på väg att mörkna korsas deras vägar igen. Telefonen ringer i Ernsts lägenhet, just som han är på väg att kasta sig ut genom fönstret. Deras återförening blir en gripande höjdpunkt i romanen, ett tragiskt men vackert möte mellan två människor som levt sina liv i samhällets marginal. I detta ögonblick drar sig Mylia till minnes de rader ur Psaltaren i Bibeln som romanens titel syftar på: "Om jag glöm-

mer dig, Jerusalem, så låt min högra hand förblasmas." Också i svitens sista roman *Aprender a rezar na era da técnica* (Att lära sig be i teknikens era) från 2007 är en av huvudpersonerna en läkare med auktoritära, för att inte säga sadistiska drag. Kirurgen Lenz Buchmann har för vana att bjuda hem människor ur samhällets bottenkikt – prostituerade och tiggare – för att förödmjuka dem på olika sätt. Tavares tecknar ett skrämmande porträtt av en cyniker som betraktar världen helt och hållet som ett instrument för sina egna nycker och ambitioner. Det tycks finnas en baktanke med allt vad Buchmann företar sig. Till slut överger han medicinen och beger sig istället med framgång in i stadens politiska liv. Här avancerar han snabbt till den absoluta partitoppen, och drivs av en narcissistisk, totalitär dröm.

Det är inte så att han saknar moral, men han vill påtvinga hela omgivningen just sin perversa moral: "en moral som inte är stadens moral eller ens hans familjs moral, utan en moral som bär hans namn, bara hans, skrivet över sig." Samtidigt som Buchmann avancerar till maktens topp, sker dock ett annat, parallellt avancemang inom honom själv, vilket han också är medveten om – han har en tumör i hjärnan som redan håller på att sprida sig till resten av kroppen. Reflektionerna kring sjukdomens fenomen hör till de starkaste i romanen. I ett kapitel låter det så här:

"Ibland ser Lenz sjukdomen som ett oförutsett möte med en förbipasserande som, efter att häftigt stött ihop med oss, förstrött lägger en svart blomma i våra händer. Och när vi till slut reser oss upp för att lämna tillbaka den har den förbipasserande redan hastat iväg. Vi börjar springa med den svarta blomman i handen – den tillhör oss inte, dess ägare kanske saknar den –, men ingenting; inget spår: den märkliga förbipasserande personen har försvunnit, gått upp i rök. Och i våra händer ligger den svarta blomman. Rörelsen som följer ser knappt ut att vara en rörelse – obeslutsamheten –, men snart upphör olägenheten att vara en detalj och blir istället det avgörande: vi måste genast göra oss av med den där motbjudande blomman. Nåväl, vi befinner oss några centimetrar ifrån en offentlig soptunna, lyfter på locket och släpper med höger hand ner blomman. Men något händer: den svarta blomman lämnar inte handen, den sitter fast, kan inte längre avlägsnas, bara om man också låter armen falla."

Egentligen kan man se hela Gonçalo M Tavares romansvit som en trädgård fylld av sådana svarta blommor. Mörka fläckar som gång på gång slår ut i människan och i samhället. Onöda impulser som potentiellt sett tycks kunna uppstå i vem som helst av oss. Författaren kretsar med örnblick ovanför detta mörker och verkar registrera minsta rörelse på marken. Man kan visserligen sakna dofterna i den trädgården, och några sinnliga vindpustar från havet når aldrig till dessa trakter. Hur obönhörligt och ingående detta dystra mänskliga landskap än skildras, så saknar jag ändå lukten av jord som skulle kunna stiga upp från det, fläkten av oväntat liv. Jag väntar på att örnen ska landa – och anar att något verkligt stort då kan hända. ✎

”
Det handlar om 'artens, inte individens ansikte' som det heter på ett ställe. Detta ger hans romaner ett kärvt, ibland något cerebralt drag. Men de skimrar också, på ett hårt och mineraliskt vis.

YOUR NEXT TOUR AB
-DIN BÄSTA RESEKLUBB

KOMMANDE PROGRAM!

OPERAFESTSPELEN I VERONA, utfärd till Gardasjön och vindistriktet Valpolicella 27-31 JULI 2011
Här upplever vi G. Verdis **LA TRAVIATA** och den storslagna föreställningen av **AIDA**.

LONDON OCH GLYNDEBOURNE 3-6 AUGUSTI 2011

Välkomna på sensommaren till ett högklassigt musikevenemang. En verklig godbit att se fram emot: Vi får vara med om en av de världsberömda **"Proms-konserterna"** (symfonikonsert) i Albert Hall, London och operafestspelen i Glyndebourne, dit vi exklusivt lyckats få biljetter. Årets föreställning är **Nyproduktionen** av George Friedrich Händels **RINALDO**. Musikkiceron Johan Molander från Kungliga Operan i Stockholm.

LYXKRYSSNING MED M/S VOLGA DREAM PÅ KEJSERLIGA RYSKA VATTENVÄGAR
S:T PETERSBURG – MOSKVA 15-25 AUGUSTI 2011

Under resan får vi uppleva fyra konserter ombord med stjärnartister från den ryska operavärlden.

OPERABUSSEN OSLO 9-12 SEPTEMBER 2011
TROLLFLÖJTEN OCH KONSERT PÅ NYA OSLO OPERAN

SEMPEROPERAN I DRESDEN 8-11 OKTOBER 2011

Följ med till Dresden, en av de städer som utgör Europas kulturvagg. I Dresden får vi på Semperoperan uppleva Giuseppe Verdis **MASKERADBALEN** samt en **SYMFONIKONSERT** med Staatskapelle Dresden.

HÖSTEN PÅ Metropolitanoperan i New York 13-20 OKTOBER 2011

Varje årstid har sin egen charm i New York. Följ med till "The Big Apple" en vecka i oktober och upplev fantastiska operaföreställningar, spännande shopping, otroliga konstmuseer och underbara måltider! New York är staden som har allt, inte minst ett av världens främsta operahus "The MET". Vi har biljetter till tre förnämliga uppsättningar: Rossinis **BARBERAREN I SEVILLA** med bl a Peter Mattei, Mozarts **DON GIOVANNI** med bl a Ramón Vargas och Donizettis opera **ANNA BOLENA** med bl a Anna Netrebko. Besök på Modern Museum of Art (MoMA) och utflykt till Brooklyn med bl a det berömda Brooklyn Museum ingår också i programmet. Resevärd Tomas Svendén.

Lyxkryssning på RHEN-MOSEL 22-29 OKTOBER 2011

NÄR VINET ÄR SKÖRDAT OCH NATUREN KLÄTT SIG I VACKER HÖSTSKRUD River Cloud II

Följ med på en fantastisk resa på floden Rhen genom Schweiz, Frankrike och Tyskland ombord på Hamburgrederiet Sea Clouds stolthet, RIVER CLOUD II.

BUDAPEST OCH WIEN 13-17 NOVEMBER 2011

Opera och konsertresa i forna dubbelmonarkin Österrike-Ungern

I Budapest upplever vi Verdis **RIGOLETTO** och en symfonikonsert och i Wien, Donizettis **KÄRLEKSDRYCKEN** och en konsert på slottet **Schönbrunn** med musik av Strauss och Mozart. Stadsrundturer i båda städerna samt en intressant bussresa Budapest-Wien.

OPERA, KONST OCH KULTUR PÅ HÖGSTA NIVÅ I TOSCANA, FLORENS OCH SIENA
26-30 NOVEMBER 2011

LA BOHÉME och Rossinis **BARBERAREN I SEVILLA** på Teatro Comunale.

FÖRETAG OCH FÖRENINGAR VI SKRÄDDARSYR ERA RESOR EFTER ÖNSKEMÅL!

YOUR NEXT TOUR AB

Lill-Jans Plan 2 114 25 Stockholm
info@yournexttour.com

-DIN BÄSTA RESEKLUBB

Tel: 08-611 51 50 Fax: 08-735 60 40
www.yournexttour.com

Neofundamentalistiska muslimer vill bygga islamiska samhällen utan att använda sig av statens institutioner. Men deras utomvärldsliga hållning är en fantasi och flykt från politiken.

Islamistiska fantasier

Av Eli Göndör

Enligt en ljudupptagning av självmordsmördaren Taimour Abdulwahab fick Sveriges truppenärvaro i Afghanistan och Lars Vilks Muhammedkarikatyr honom att vilja hämnas urskillningslöst på svenskar. Efter dådet i centrala Stockholm i vintras hävdade många att om bara svenska trupper drogs tillbaka från Afghanistan och Vilks tvingades till avbön skulle vi vara skyddade från liknande dåd i framtiden. Men går det verkligen att förhindra den typen av terror genom att tillmötesgå de kravgärningsmännen ställer för att inte utföra sina dåd?

Naturligtvis bör flera aspekter vägas in när en självmordsmördares motiv ska förklaras, som sociala och psykologiska omständigheter. Men det finns även anledning att granska gärningsmannens religiösa föreställningsvärld.

I boken *Globalised Islam. The Search for a New Ummah* (2004) utvecklar professor Olivier Roy begreppet militant neofundamentalism för att dels tydliggöra motiven hos dem som menar sig vara goda muslimer genom att spränga sig själva och andra i luften, dels för att skilja begreppet och idén från islamism.

ROYS UTGÅNGSPUNKT är att islamism är modern fundamentalism som med hjälp av politiska åtgärder vill återuppbygga islamiska samhällen och införa *sharia*. Rörelsen är inte nödvändigtvis våldsam även om den är odemokratisk och går att identifiera i de flesta muslimska brödraskapsorganisationerna, exempelvis i Egypten, Syrien, Kuwait och Jordanien. De har dock inte lyckats införa "riktiga" islamiska stater. Dessutom har de olika brödraskapen tagit ställning för sina respektive länder och försökt uppnå sina målsättningar genom staternas olika myndigheter och institutioner.

Islamistiska ambitioner är således att

skapa ett samhälle styrt av *sharia* genom att använda sig av de system staten erbjuder. Islamisters tillvägagångssätt varierar dock och kan grovt delas in i tre kategorier. Den första ägnar sig åt inåtvänd fromhet utan intresse av att delta i politik. Den andra menar att politisk verksamhet inom ramen för vad myndigheterna tillåter, på sikt kommer att möjliggöra etablerandet av en stat styrd av *sharia*. Den sista kategorin menar att våld är en legitim åtgärd för att uppnå målet.

Den grundläggande skillnaden mellan islamister och neofundamentalister är enligt Roy att neofundamentalister opponerar sig mot begrepp som demokrati, mänskliga rättigheter och frihet medan islamister försöker bevisa hur allt detta kan uppnås genom islam. Neofundamentalister vägrar uttrycka sig i termer som har sitt ursprung i väst. Ideologin motsätter sig nationalstaten för att istället engagera sig i föreställningen om en universell muslimsk gemenskap, *umma* grundad på *sharia*.

TROTS SKILLNADERNA ser Roy vissa gemensamma föreställningar hos moderata islamister och neofundamentalister. Enligt båda befinner sig *umma* i ett kritiskt tillstånd och islam anses vara politiskt och kulturellt belägrat av väst. Väst är Fienden. Skillnaden ligger i vilken lösning man förespråkar.

Neofundamentalisterna vill införa *sharia*, men till skillnad från islamister vill de uppnå målet utan att behöva gå genom statliga myndigheter. I förlängningen blir målet dessutom att demontera nationalstaten till förmån för *umma*. Roy pekar på hur rörelsen utvecklats dels som ett resultat av problem i muslimska länder, dels som ett resultat av att muslimer inte längre befinner sig på ett speciellt territorium. Idag är muslimer spridda över hela världen och befinner sig därmed också i ett pågående möte med Väst.

Muslimer i väst delar dock varken gemensamma beteendemönster eller sociala grupper med varandra och inte heller med muslimer som lever i Mellanöstern, Nord-

”

Därmed blir neofundamentalismen en fantasi, en flykt från ett politiskt dödläge.

Dagen efter självmordsattacken i Stockholm.

FOTO: JONATHAN NÄCKSTRAND/SCANPIX

afrika eller Asien. Trots detta är för neofundamentalister alla muslimer, oavsett var de befinner sig, en del av den imaginära *umma* och har därför inget behov av medborgarskapets gränser som dessutom består av sekulär lagstiftning.

DEN MUSLIMSKA världens avterritorialisering genom stora muslimska emigrationsgrupper är enligt Roy en av de växande trender som bidrar till spridningen av radikal militant neofundamentalism. Ytterligare en trend är utbredningen av mer eller mindre privata religiösa skolor med ett schema grundat på salafitisk eller wahhabitisk bakåttävande radikalkonservativ lära.

För neofundamentalister blir därmed globaliseringen mer en möjlighet än ett hinder. Neofundamentalister letar efter individer som känner sig hemlösa i globaliseringen och som söker nygemenskap grundad på religion. Problemet är enligt Roy att denna idé är fränkopplad kultur, territorium och ekonomi, och kan därför inte utvecklas till till ett fungerande samhälle. Därmed blir neofundamentalismen en fantasi, en flykt från ett politiskt dödläge.

Roy ser neofundamentalister varken som en organisation eller som en skola, utan snarare som en trend eller ett mentalt tillstånd. Det heliga kriget *jihad* ses som både en nödvändighet och individuell plikt istället för vad som traditionellt ansetts vara ett kollektivt åtagande styrt av speciella villkor. Målsättningen med *jihad* är att snarast återinföra kalifatet för hela *umma* oberoende av var muslimer befinner sig. Kravet är att *sharia* strikt ska efterlevas utan några kompromisser med världsliga lagsystem vilket i förlängningen ifrågasätter den moderna nationalstaten.

VIDARE HÄVDAR ROY att neofundamentalisterna består av mycket små grupper som vänder sig till andra och tredje generationens immigranter i väst, med uppmaning att eftersträva det mångkulturella samhället. Syftet är att därigenom ta avstånd från integration i västerländska samhällen för att istället utveckla en sektarisk inåtvänd gemenskap. De har ingen brådska att bygga islamiska institutioner som skulle riskera att ifrågasätta *sharias* giltighet. För neofundamentalister är målet frälsning, inte revo-

lution, och fokus är individen, inte samhället. Uppmaning till individuell *jihad* kompletterar tillståndet av ensamhet för radikala militanta individer som lämnat sin naturliga miljö för att delta i en skenbar universell gemenskap.

TILL SKILLNAD FRÅN islamister som ägnar sig åt hjälpinsatser till fattiga och åt byggandet av skolor eller sjukhus har neofundamentalister inget intresse av att fylla sociala behov. De vägrar ta del av världslig vetenskap och filosofi. För dem gäller *haram/hallal*, förbudet/tillåtet. Att världen förändrats sedan Profetens dagar bryr de sig inte om. För radikala neofundamentalister är handlingen viktigare än resultatet. Därmed blir individuell *jihad* viktigare än segern.

Trots att konflikterna i Mellanöstern används som argument för rekrytering är lösningen på dem inte verksamhetens målsättning. Målsättningen är att tjäna Gud, inte att uppnå ett politiskt program. Resultaten kommer när Gud vill och vem vet vad Gud har för planer?

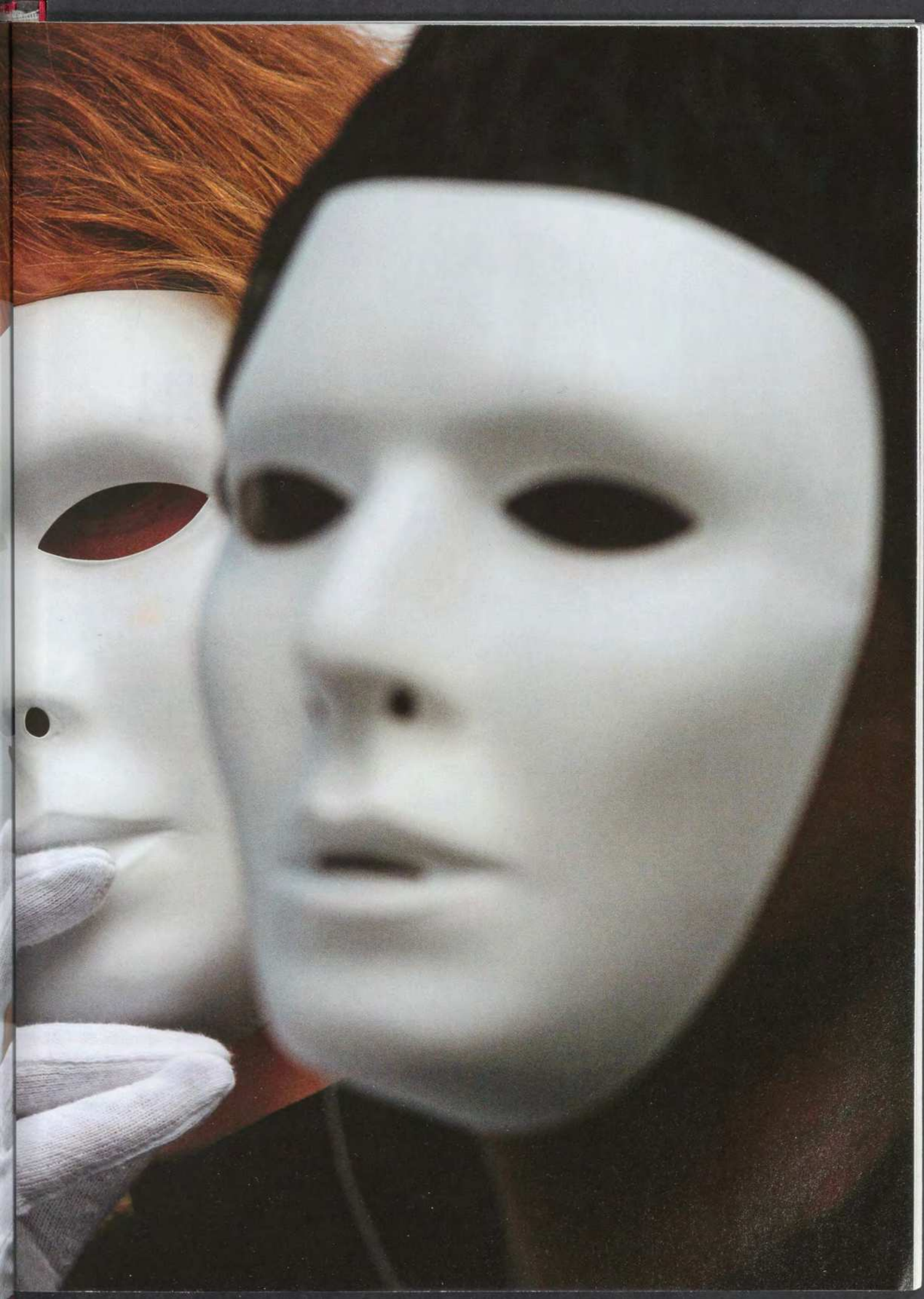
Eli Göndör är doktorand i islamologi vid Lunds universitet.

TEMA

DEN ENFALDIGA MULTIKULTURALISMEN

I debatten om multikulturalismen uppmanas det både till tolerans och ställs krav på anpassning. Begrepp som integration, assimilering och identitet används i ett ständigt pågående kulturkrig där kortsiktiga och populistiska argument firar triumfer. Gemensamt för debattdeltagarna är att de uppfattar människor som kollektiv, inte individer.

En intellektuell revolution

Liberal kultur bygger på tolerans. Men det liberala samhället får inte bli så tolerant att det upphäver sig självt.

Av Svante Nordin

Ofta har man vägrat låtsas om att de senaste årtiondenas invandring till Sverige har inneburit en revolution utan egentliga tidigare motstycken i vår historia. Invandringen har en lika lång historia som det svenska riket, vad som kallas "svensk kultur" är något som formats och förändrats i mötet mellan svenskt och utländskt, våra dagars konflikter är ingalunda nya och så vidare och så vidare. Sådana resonemang är djupt vilseledande. Kanske är det till en del själva begreppet "invandrare" som leder tanken fel och får forskare och andra att tro att "invandring" alltid är samma sak vare sig det gäller tyska köpmän på Gustaf Vasas tid, de legendariska vallonererna under stormaktstiden, balter efter andra världskriget eller de senaste decenniernas massiva invandring som på kort tid förändrat själva befolkningsstrukturen i Sverige. Det är denna senaste invandring som förtjänar att kallas en revolution. Den har inneburit en demografisk, ekonomisk, politisk och inte minst intellektuell revolution. Den har gjort själva idén om Sverige och svensk kultur så problematisk att man numera bara vågar tala om "svensk kultur" inom citattecken. Att så är fallet beror emellertid knappast på invandrarna som nog i allmänhet har en ganska bastant föreställning om svensk kultur, vare sig de gillar den eller ogillar den. Det beror snarare på de svenska grupper som använt invandringen för att främja sin egen politiska och intellektuella dagordning. Samspelet mellan den massiva faktiska invandringen och det sätt på vilket denna invandring lagts till grund för en politisk eller tankemässig agenda av det ena eller andra slaget har resulterat i den "intellektuella revolution" jag nu vill säga något om.

Ett sätt att spåra en intellektuell revolution är att använda sig av uppslagsböcker. Uppslagsböcker avspeglar verkligheten. Men de

avspeglar i lika hög grad de föreställningar om verkligheten som är rådande i ett visst land vid en viss tidpunkt. Den utgör i allmänhet mindre platsen för individuella perspektiv än för en sorts kollektiv konsensus. De återger i stor utsträckning hur man vid tiden för uppslagsverkets tillkomst betraktade de fenomen som uppslagsorden avser att täcka. Påfallande ofta har encyklopedier också en "nationell" karaktär, ofta markerad redan i namnet på bokverket i fråga.

Låt oss sålunda se efter vad som sägs om invandring och angränsande ämnen ("integration", "mångkulturalism") i några för sin tid tongivande svenska uppslagsverk – *Nordisk Familjebok* (uggleupplagan), *Svensk Uppslagsbok* (andra upplagan) och *Nationalencyklopedin*. I *Nordisk Familjebok*s så kallade ugglesupplaga från cirka 1910 hittar vi inte ordet "invandring" men väl ordet "immigrera", "immigrant" och "immigration". Uppslagsordet upplyser att "immigra" betyder invandra, "immigrant" invandrare och "immigration" invandring. Detta är allt som *Nordisk Familjebok* med sina fyrtio välmatade band anser sig behöva säga om saken 1910. Ord som "integration" (i annat än matematisk bemärkelse) eller "mångkulturalism" förekommer inte, i det senare fallet av det goda skälet att begreppet inte var uppfunnet.

Efter en rask förflyttning nästan ett halvsekel framåt i tiden landar vi hos andra upplagan av *Svensk Uppslagsbok* (ca 1955). Nu hittar man en förhållandevis omfattande artikel om "immigration". Här upplyses man om att immigrationen till Sverige varit förhållandevis obetydlig och regelbundet understigit emigrationen. Av de cirka 62 000 immigranterna i Sverige kom ungefär hälften från andra europeiska länder (mestadels nordiska). De övriga kom "nästan uteslutande från USA och Canada" och var i allmänhet en sorts återinvandrare "av svensk nationalitet".

DEN ENFALDIGA MULTIKULTURALISMEN

Idyll enligt uggleupplagan.

FOTO: IBL BILDBYRÅ/KARL SANDELS SAMLING

Uppslagsboken framhåller emellertid att andra världskriget medfört en delvis ny situation eftersom kriget lett till ett stort antal "displaced persons", varav en del kommit till Sverige. Antalet utlänningar i Sverige beräknas vid årsskiftet 1948/1949 uppgå till omkring 167 000 personer, varav hälften av skandinavisk nationalitet och omkring 25 000 från de baltiska staterna. "Integration" i samband med invandring och "mångkulturalism" är inga begrepp för uppslagsboken.

Ännu ett språng i tiden för oss fram till 1990-talet och *Nationalencyklopedin*. Nu har den intellektuella revolutionen redan inträffat. I det väsentliga är den fullt medveten för *Nationalencyklopedins* författare. Under uppslagsordet "invandrare" poängteras att detta begrepp inte förekommer i utlänningslagen:

I slutet av 1960-talet valdes termen invandrare medvetet som ersättning för det negativt laddade ordet utlänning. Tidigare utlänningsutredningar avlöstes 1968 av en invandrarutredning, som skulle omforma utlänningspolitiken till en framtida invandrapolitik. Statens utlänningskommission ersattes 1969 av Statens invandrarverk (Invandrarverket).

I dessa rader beskrivs en svensk revolution som hade betydligt mera genomgripande betydelse, samhälleligt och intellektuellt, än det redan föråldrade tal om "arbetarklassen" som de åren ropades som bäst från talarstolar, tidskriftsspalter och tv-rutor. Sverige gjorde sig redo för sin kanske största samhällsomvandling under 1900-talet.

Nationalencyklopedin ger sedan en lång rad begrepp som speglar djupet och omfattningen hos denna omvandling som är på en gång begreppslig och real: "invandrarbyrå", "invandrarelev", "Invandrare & Minoriteter" (tidskrift grundad 1974), "invandrarforskning", "invandrarförlag", "Invandrarinstitutet" (mångkulturellt kunskapscentrum i Fittja bildat 1987), "invandrarkultur", "invandrar-kyrkor", "invandrarlitteratur", "invandrarlärare", "invandrarminister", "Invandrarernas Kulturcentrum" (bildat 1970), "invandrar-nämnd", "invandrarorganisationer", "Invandrarorganisationernas samarbetsorgan" (grundat 1972), "invandrapolitik", "invandrarprogram", "Invandrarrådet" (inrättat 1975), "invandraradslag", "Invandrar-tidningen" (grundad 1967), "invandrar-tidskrift", "invandrarundervisning", "Invandrarverket" (inrättat 1969), "invandraråtgärder", "invandringspolitik", "invandringsreglering".

Artikeln "invandring" poängterar de förändringar som ägt rum sedan 1980-talet – invandring från utomeuropeiska länder (Mellanöstern, Asien, Afrika, Latinamerika) snarare än från Europa, flyktinginvandring snarare än arbetskraftsinvandring. Att dessa förändringar har samband med en rekonceptualisering av invandringen är uppenbart.

De tre begrepp som haft kanske störst resonans i debatten om invandringen är kanske "integration", "mångkultur" och "flykting". Den tidigare debatten om den nya invandringen dominerades i stor utsträckning av begreppet "integration". De invandrare (eller "flyktingar") som kom till Sverige, numera ofta från ytterst avlägsna länder och kulturer, skulle "integreras" i det svenska samhället. Vad det betydde ger *Nationalencyklopedin* vissa upplysningar om under uppslagsordet "integration". Det hänvisas till migrationsstudier där "integration" särskilt används "för att beteckna de sociala processer genom vilka minoriteter, till exempel invandrade etniska grupper, slussas in i och blir delaktiga av det nya samhälle de flyttat till". Det heter vidare:

"Närallgande begrepp är ackulturation, adaptation (anpass-

ning), assimilering (som dock vanligen anger att ursprungliga skillnader utplånas mer eller mindre fullständigt) och inkorporering."

"Integration" handlade sålunda om att anpassa invandrarna till Sverige. Grundidén var att göra svenskar av invandrarna. Dessa skulle lära sig svenska ("invandrarundervisning"), de skulle anpassas till svensk lagstiftning och svenska moraluppfattningar med avseende på äktenskapsålder, tvångsäktenskap, kvinnans ställning och annat. Friktionsfritt skulle de smälta in i det svenska samhället.

Tanken på "integration" möttes sedermera av en annan och i grunden motsatt tanke, den om "mångkulturalism". Eftersom debatten om invandringen var tämligen förvirrad och fördes med målsättningen att sopa problem under mattan snarare än att utreda dem stod motsättningen ingalunda klar för alla. Begreppen "integration" och "mångkulturalism" fortsatte att användas om varandra som om de betytt samma sak eller åtminstone inte varit logiskt oförenliga. Att de

Pluralismen måste ge spelrum även för pluralismens fiender, toleransen tolerera även toleransens fiender. Men inte i vilken utsträckning som helst.

pekade i alldeles motsatta riktningar är dock lätt att se. "Integration" betydde att invandrarna skulle anpassas till Sverige. "Mångkulturalism" betydde att Sverige skulle anpassas till invandringen.

I *Nationalencyklopedin*s formuleringar kan man iakttäta viss försiktighet i användningen av begreppet "mångkulturell". Själva uppslagsordet översätter "mångkulturell" med "präglad av många livsstilar, språk och erfarenheter" och anger som exempel invandratäta bostadsområden som Stockholmsförorten Rinkeby. Det mångkulturella skulle sålunda vara en lokalt begränsad företeelse, gällande framför allt vissa bostadsområden. Den stora artikeln om "invandring" använder emellertid redan ordet på ett något annorlunda sätt. Det heter:

Sverige har blivit ett mångkulturellt samhälle, där ett hundratal språk talas och lärs ut i skolorna men där samtidigt svenskt språk och svensk kultur tenderar att vinna överhand inom en eller två generationer.

Mångkulturalism först, integration sedan, sålunda, enligt *Nationalencyklopedin*s tolkning. Sedan den skrevs har emellertid kraven på "mångkulturalism" på sina håll skärpts och kommit att bli ett yrkande på att se Sverige som en hemvist för alla kulturer i lika utsträckning (utom möjligen den svenska, som förmodas inte existera). En sådan mångkulturalistisk extremism har visserligen inte fått hegemoni, men den bemöts snarast genom en eklekticism där i grunden tämligen oförenliga tankeelement samsas som om de varit de bästa vänner. Den diffusa användningen av begreppen har kommit att dölja vilken intellektuell revolution som här i själva verket ägt rum.

A r 1992 gav den kände amerikanske historikern och liberala debattören Arthur M Schlesinger Jr ut boken *The Disuniting of America. Reflections on a Multicultural Society*. Att boken blev en nationell bestseller avspeglade inte bara författarens anseende utan problematikens aktualitet i USA.

DEN ENFALDIGA MULTIKULTURALISMEN

Schlesinger påminde om den klassiska idén om USA som en "smältdegel" för olika nationaliteter, raser och kulturer. Han påminde också om Israel Zangwills pjäs *The Melting-Pot*, som gick upp i Washington 1908. Amerika, säger huvudpersonen

är Guds smältdegel, den stora smältdegel där alla Europas raser smälts ned och förvandlas! ... Här står ni med era femtio grupper, med era femtio språk och era femtio vendettor... Strunt i era strider och vendettor! Tyskar och fransmän, irländare och engelsmän, judar och ryssar – ned i smältdegeln med er alla! Gud skapar amerikanen!

Schlesinger framhöll att denna föreställning om "smältdegeln" nu var på väg att ersättas av en annan, delvis motsatt. Det är tanken på mångkulturalismen. En ny ortodoxi hade uppstått – Amerika sågs som en samling av intressegrupper, vilka var stolta över skillnaderna och övergav idén om assimilering. Schlesinger medgav att denna nya etniska medvetenhet haft vissa positiva effekter. Men han menade också att kulten av etniciteten hade ett pris i "fragmenteringen, återsegreringen och tribaliseringen av liv i Amerika". Vad "mångkulturalismen" ytterst handlade om var Förenta staternas framtid.

Problemen i Europa och i Sverige är givetvis i många avseenden anorlunda än i USA, som alltid varit ett land av invandrare. Men Schlesingers bok är en påminnelse om den diskussion som förts och förs i hela västvärlden. Hur förhåller sig "the West" till "the rest"? Hur förhåller sig mer speciellt det liberala Västerlandet till människor från andra kulturer som mer eller mindre desperat söker sig dit? Rimligen söker de sig till Västerlandet därför att de tror att förhållandena där är bättre. De röstar med fötterna för en annan civilisation än den egna. Samtidigt för de med sig åtskilligt av sin egen kultur. När de väl kommit fram har de blandade känslor. De har under stora uppoffringar sökt sig till något bättre. Samtidigt måste de på sätt och vis uppleva det som kränkande att detta bättre är bättre och att det de själva kommit ifrån (och övergivit) är sämre. Går det att lösa konflikten? Så länge det strikt handlar om maträtter, klädsel eller helger är svårigheterna inte oöverbärliga. Men när det gäller exempelvis demokrati, åsiktsfrihet, tolerans eller sekularism? Eller när det handlar om värden som gäller familj, barnuppfostran eller kvinnornas ställning?

Här handlar det om mer än enbart praktiska problem. Det handlar om ett dilemma hos själva det liberala samvetet. Liberal kultur bygger på pluralism och tolerans. Pluralismen måste ge spelrum även för pluralismens fiender, toleransen tolerera även toleransens fiender. Men inte i vilken utsträckning som helst.

De konkreta problemområdena är välkända. Det har handlat om *Jyllands-Postens* Muhammedteckningar. Om Lars Vilks rondellhund. Om slöjförbud i skolorna. Om hedersmord. Om tvångsäktenskap. Om barnomhändertagande. De som försvarat liberala och sekulära värden har kunnat beskyllas för fördomsfullhet, islamofobi och rasism även av dem som själva är liberaler.

Det finns två intressanta gränser här. Den gräns där den liberala kulturen ger sina kritiker så litet utrymme att den själv blir intolerant, repressiv och stagnerad. Och den gräns där den ger sina kritiker så stort utrymme att den upphäver sig själv.

De praktiska diskussionerna har sina motsvarigheter på det intellektuella och filosofiska planet. En väsentlig del av debatten om "postmodernism" och "postkolonialism" har handlat om detta.

Postmodernism handlar till en del om konsten att säga av den gren man sitter på, det vill säga om en kritik "inifrån" snarare än "utifrån", en kritik som saknar tillgång till ett "alternativ" och som därför nöjer sig med att "underminera", med en "dekonstruktion". Ett enkelt tankeschema kunde vara följande:

"Alla människor har lika rättigheter. Men det innebär att alla mänskliga kulturer och etiska system har lika värde. Det finns med andra ord ingen generell eller universell etik. Sålunda kan det inte finnas några rättigheter som gäller alla människor."

Från liberala premisser hamnar man med några raska steg i illiberala slutsatser.

Det kan finnas skäl att erinra om några filosofiska diskussioner från de senaste årtiondena.

På 1980-talet väckte den västtyske filosofen Jürgen Habermas stort uppmärksamhet när han i en serie föreläsningar angrep den franska postmodernismen och poststrukturalismen hos Jacques Derrida och andra. Vad Habermas gjorde var framför allt att utmejsla skillnaden mellan två olika hållningar. Där fanns å ena sidan den typ av rationalism och etisk universalism som han själv företrädde i traditionen från Kant. Den försvarade principerna om en universell rationalitet och om en etik som vore giltig för alla människor. Mot detta stod postmodernismens kritik (delvis inspirerad av Nietzsche och Heidegger). Den avfärdade förståelsen om ett generellt förnuft eller om en allmängiltig moral. Den ville försvara det partikulära och pluralistiska mot otillbörliga hegemonianspråk. För att försvara sig mot anklagelserna för nihilism försökte den finna nya grunder för etiken. Under åberopande av Lévinas talade man vidlyftigt om "den Andre". Men vem var denne Andre, som krävde vår respekt? Hitler? Khomeini? Usama bin Ladin? Något tydligt svar framkom aldrig.

En långtgående universalism formulerades på det globala planet av de så kallade "neokonservativa" som framför allt gjorde sig kända under Georg W. Bushs presidentperiod. Dessa "neokonservativa", eller om man så vill "neowilsonianer", hävdade att demokratins värden är universella och globalt giltiga. Mest kontroversiellt blev det när de menade att demokratin borde genomföras även i den muslimska världen, där den dittills hade haft föga utrymme.

De "neokonservativa" åberopade en naturrättslig tradition. Somliga av dem hade studerat för Chicagoprofessorn Leo Strauss som försvarat naturrätten i sin mest inflytelserika bok *Natural Right and History* (1953). Onekligen utsatte de sig för anklagelser från skilda håll och med skilda motiveringar. Inte minst intressant var beskyllningen för "kulturimperialism", som kom både från kritiker som menade sig företräda den äkta konservatismen och från "postkolonial" vänster. Att hävda demokrati, "mänskliga" rättigheter och överhuvud en liberal ordning som global norm vore att påtvinga hela världen de normer som utformats i Väst. Francis Fukuyamas tes om "historiens slut" i en sorts global triumf för demokrati och marknadsekonomi kunde åtminstone i dessa avseenden anses ligga i linje med de "neokonservativa" uppfattningarna och inkluderas i samma avståndstagande.

Liberaler applåderar imperiers sönderfall. De applåderade på Woodrow Wilsons tid när det Habsburgska, Ottomanska, Hohenzollerska och Romanovska kejsardömena föll i bitar. De applåderade på Franklin D. Roosevelts och Harry Trumans tid när de brittiska och de franska imperierna föll sönder. För i världen trodde liberaler att de visste vad som skulle komma efter de mångtunniska och mångkulturella imperierna. Det var de demokratiska nationalstaterna (eller i USA:s fall åtminstone smältdegelnationen). Numera är liberaler inte lika säkra. Skall den nya världsordning som efterträtt Sovjetimperiets fall bygga på liberala värden (demokrati, mänskliga rättigheter, frihandel)? Eller på vad? De väldiga immigrationsströmmarna bidrar till att samma problem ställs internt i varje land i västvärlden. Nationalstatens (och för svenskt vidkommande "folkhemmets") idé utsätts för ett allt hårdare tryck. Därav debatten om "multikulti".

Svante Nordin är professor i idé- och lärdoms historia vid Lunds universitet. Han är aktuell med boken *Filosofins historia* (2011).

Vi har aldrig haft mångkultur

Det svenska samhället är en homogen och stark välfärdsstat som välkomnar många invandrare. Men dem har vi varit måttligt intresserade av. Sverige kan knappast beskrivas som mångkulturellt.

Av Andreas Johansson Heinö

Få begreppsdistinktioner är lika betydelsefulla i den samtida politiska debatten som den som skiljer mellan mångkultur som statlig politik – för vilken jag i den här texten reserverar termen multikulturalism – och mångkultur som samhällelig erfarenhet – som jag här benämner som mångkultur. Medan det mångkulturella är töjbart och tidlöst är multikulturalismen tidsbunden och fångar de idéer om relationen mellan identitet, politik och kultur som vid skiftet mellan 1960- och 1970-talen fick fäste hos en bred politisk elit i ett dussintal västländer.

Multikulturalismen så som den formulerades i politiska åtgärder – specifikt erkännande av och särskilda rättigheter för kulturellt definierade minoritetsgrupper – har visserligen haft ett svagt opinionsstöd och bara genomförts i begränsad omfattning vad lagstiftning beträffar. Icke desto mindre har den varit vägledande för hur debatten inom integrationsområdet har förts i ett antal länder. Tillståndet vid slutet av 1990-talet fångades elegant i titeln på en bok av Nathan Glazer från 1997: *We Are All Multiculturalists Now*.

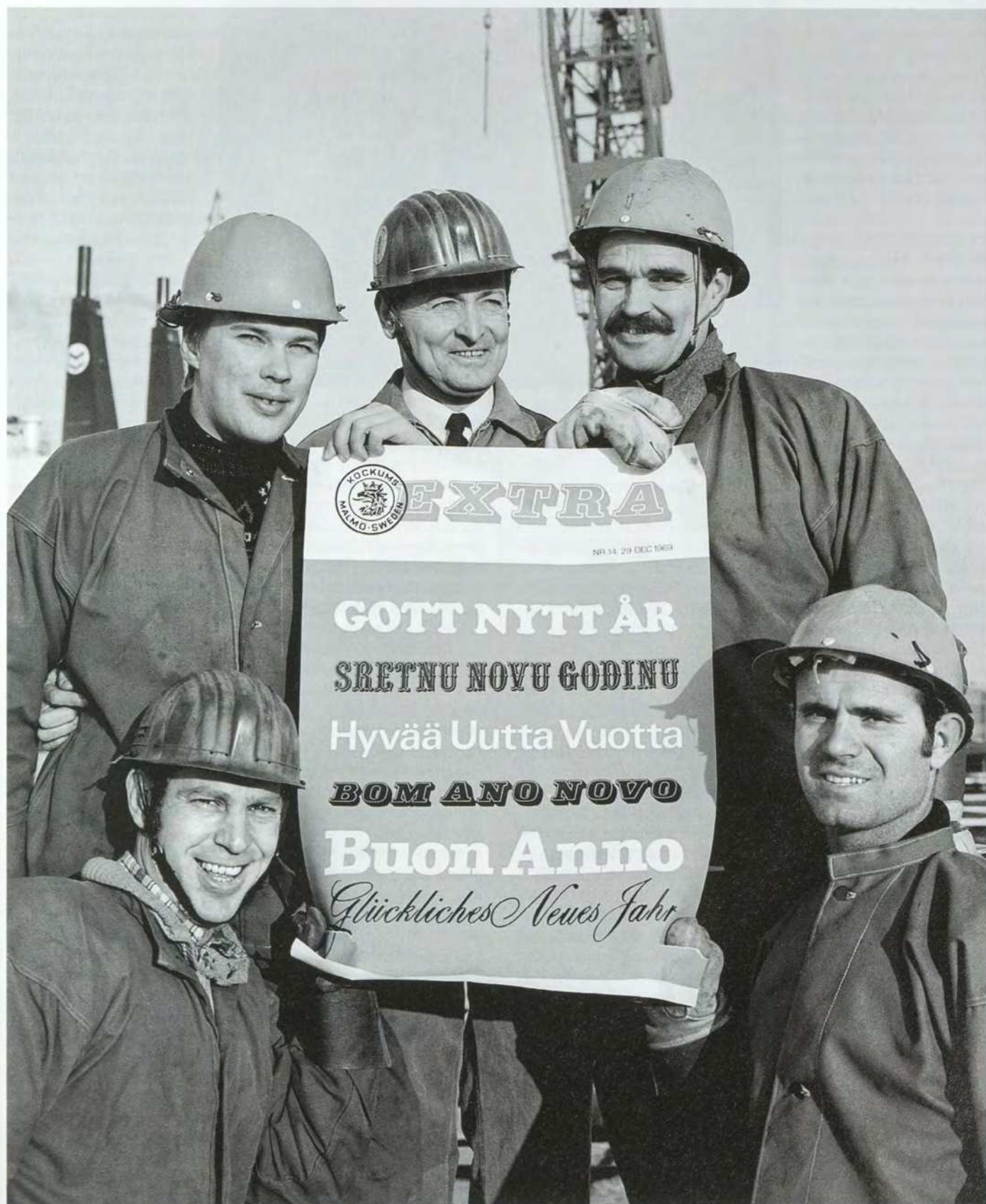
Sedan dess har en hel del hänt. Under hösten och vintern 2010-2011 har flera ledande europeiska politiker tagit avstånd från multikulturalismen. Först ut var Tysklands förbundskansler Angela Merkel som i ett tal i Potsdam i oktober 2010 hävdade att "den mångkulturella modellen har misslyckats, misslyckats fullständigt". I januari 2011 följde Storbritanniens premiärminister David Cameron efter när han valde att använda sitt tal vid säkerhetskonferensen i München till att ta upp hemlandets integrationsproblem, vilka han härledde till "den doktrinära statliga multikulturalismen". En månad senare anslöt sig så även Frankrikes president Nicolas Sarkozy

till klagokören då han i en tv-intervju svarade jakande på frågan om *le multiculturalisme* inte utgjorde ett misslyckande.

Trots att de brittiska, tyska och franska erfarenheterna av invandring och mångkultur är olika, och trots att endast Storbritannien genomdrivit vad som inom samhällsvetenskapen skulle beskrivas som en multikulturalistisk modell, är det rimligt att hävda att de tre ledarna åsyftade ungefär samma sak när de talade om multikulturalism: idén att grupper av individer med olika etnicitet, kultur och språk kan leva sida vid sida i ett demokratiskt samhälle, utan krav på anpassning till en majoritetskultur. Såväl Merkel som Cameron och Sarkozy efterlyste därför samtidigt med avståndstagandet från multikulturalismen istället mer integration: nykomlingar måste lära sig majoritetsbefolkningens språk och tillägna sig dess liberala värderingar och demokratiska kultur. Detta är en grundförutsättning för att samhällena ska hålla ihop.

Avståndstagandet från multikulturalismen har av många tolkats som en motgång även för det mångkulturella samhället. Inte minst från den svenska debatten kan hämtas många exempel på hur både de som ser med oro och de som ser entusiastiskt på vändningen bort från multikulturalismen gjort sitt bästa för att blanda samman multikulturalism med mångkultur. Sverigedemokraterna, som är det enda riksdagspartiet i Sverige som är motståndare inte bara till multikulturalism utan även till mångkultur, har applåderat Camerons och Sarkozys uttalanden samtidigt som man på kultursidor har kunnat läsa en rad analyser som framställer multikulturalismkritiken som en förtäckt kamp mot det mångkulturella samhället, alternat-

DEN ENFALDIGA MULTIKULTURALISMEN

Mångkultur anno 1969: Omslagsbild för Kockums-nytt, interntidningen på Kockums varv med texten "Gott nytt år" på de olika språk som finns representerade bland de anställda.

FOTO: MALMÖ STADSARKIV/BL BILDBYRÅ

tivt som ett taktiskt försök att locka röster från anti-invandringspartier.

Givetvis finns många bland multikulturalismens kritiker som vill se ett mer homogent samhälle och en minskad invandring. Distinktionen försvåras ytterligare av att det är negativa samhällserfarenheter som tas till intäkt för att multikulturalismen har misslyckats: argumentationen bärs upp av empiriska påståenden om invandrades överrepresentation i arbetslöshets- och brottsstatistik eller specifika problem som relateras till just invandrargrupper (hederskultur, islamisk terrorism etcetera). Begreppsdistinktionen är enklare i teorin än i praktiken.

James Cameron, Nicolas Sarkozy och Angela Merkel har alla tagit avstånd från multikulturalismen.

FOTO: YVES LOGGHE/SCANPIX

eras. Denna förening av multikulturalism och anti-nationalism har resulterat dels i en överdriven misstro mot dem som talar om behovet av att hålla ihop samhället med en gemensam identitet, dels i en överdriven tilltro till de positiva effekterna av att slänga nationella symboler på historiens soptunna.

Den andra egenheten som är viktig att poängtera gäller hur det för all normativ samhällsteori så centrala begreppet tolerans i den multikulturalistiska idévärlden kommit att definieras som ac-

ceptans. Vi tolererar minoriteter genom att vi accepterar dem. Det var mot detta synsätt som David Cameron vände sig när han tog avstånd från vad han benämnde som "passiv tolerans" och istället förespråkade en "muskulös liberalism".

I Sverige kodifierades denna accepterande syn på tolerans genom det så kallade valfrihetsmålet som var ett av tre bärande inslag i 1975 års omläggning av invandrapolitiken. Invandraren skulle själv välja huruvida han eller hon ville anpassa sig till samhället eller inte. Att bli svensk var en fråga om individuella intressen där staten inte uttryckte några preferenser.

Denna accepterande tolerans har harmonierat väl med ett i Sverige utbrett värderelativistiskt ideal. Varje kultur har sina traditioner, normer och seder och det är inte upp till oss att värdera eller kritisera dessa. Att respektera är att låta vara ifred. Denna värderelativistiska norm har på ideologisk nivå inte sällan legitimerat en politisk ovilja, eller möjligen rädsla, att kritisera "de andra". I sina allra sämsta stunder har värderelativismen och den accepterande toleransen åsamkat enskilda individer stor skada, som när myndighetsutövare sett mellan fingrarna när övergrepp begåtts inom minoritetsgrupper eller när politiker och intellektuella ursäktat rasism från minoritetsgrupper.

Men det är, för det tredje, också viktigt att klargöra i vilken begränsad utsträckning denna multikulturalism trots allt har genomförts i praktiken. Endast i undantagsfall har värderelativismen påverkat lagstiftning eller rättskipning. Likhet inför lagen har gällt i Sverige, för de allra flesta inom nästan alla områden. (Ett viktigt undantag gäller äktenskapslagstiftningen, där det varit möjligt för icke-myndiga invandrare att gifta sig, förutsatt att det varit tillåtet i hemlandet.)

Det har heller aldrig någonsin varit tal om att på allvar låta andra kulturers värdesystem förändra den svenska majoritetskulturen. Visst har invandrarna, som de har kommit att kallas, tillåtits prägla och förändra det svenska samhället. De har fyllt restauranger och närbutiker, fotbollsplaner och fängelser. Men samtidigt har politiken, näringslivet, tidningsredaktionerna, fackföreningarna och kyrkorna fortsatt att spegla en homogen svensk majoritetskultur.

Summan av detta är ett jämförelsevis homogent samhälle med en stark välfärdsstat som välkomnat en stor mängd invandrare. Vi har haft en särskild politik för dem. Vi har velat ta hand om dem och bekymrat oss för dem. Vi har speglat vår egen goda självkänsla i dem ("Vi gillar olika" som Aftonbladet kallar det). Vi har skrämts

Det främsta problemet med sammanblandningen av multikulturalism och mångkultur är emellertid inte att den som framför legitim kritik misstänkliggörs för att ha dolda syften eller för att egentligen vara rasist. Värre är att detta förstärker en vid närmare eftertanke helt absurd föreställning: att multikulturalismen, så som den formulerats i ett fåtal västländer i en specifik brytningspunkt i historien, skulle vara den enda möjliga vägen att uppnå ett mångkulturellt samhälle. Så stark är nämligen idén att samhällelig mångfald bara kan garanteras genom att staten sanktionerar den med en multikulturalistisk invandrar- och identitetspolitik, att den som ogillar hela – eller delar av – denna partikulära multikulturalism också förväntas ogilla mångkultur. Så stark är kopplingen mellan multikulturalism och anti-nationalism att den som ogillar multikulturalism också förväntas vara nationalist.

Utrymmet för att formulera ett annat mångkulturellt ideal än det multikulturalistiska är i svensk debatt högst begränsat. Mot detta vill jag hävda att en annan mångkultur inte bara är möjlig, det är också högst tveksamt om vi någonsin kan sägas ha varit mångkulturella. Frågan är därför inte så mycket hur vi ska försvara den mångfald vi har, utan hur vi på allvar ska förvandla Sverige till ett mångkulturellt samhälle. Och om vi verkligen vill det?

Tre aspekter av den svenska multikulturalismen är viktiga att lyfta fram i sammanhanget. För det första var multikulturalismen i grunden reaktiv. Den formulerades som en antites till nationalismen och hör hemma i ett större sammanhang av ett intellektuellt uppror mot nationalstatens auktoriteter och strukturer. Det nationella var en del av den symbolvärld genom vars nedrivning 68-generationens politiska världsbild formades. Från förtryckande homogen nationalstat till tolerant mångkulturell stat. Att värna minoritetskulturer var lika naturligt som att ta avstånd från majoritetskulturens symboler (flaggan, kungahuset, statskyrkan, armén, historieskrivningen etcetera) och det ena förmodades gynna det andra. Det går en rak linje från Carl Johan De Geers uppmaning 1967: "Svik fosterlandet, var onationell", fram till diskrimineringsombudsmannens decemberfester och vinterpresenter på 2000-talet. I botten ligger en syn på mångkultur som ett nollsummespel: för att invandrarna ska kunna rymmas och trivas måste svenskheten dekonstru-

DEN ENFALDIGA MULTIKULTURALISMEN

av dem. Men, och detta är avgörande, vi har endast varit måttligt intrasserade av dem.

Det är därför endast med stora reservationer som Sverige kan beskrivas som mångkulturellt. Och med den utgångspunkten är det inte heller så självklart på vilket sätt den pågående uppgörelsen med multikulturalismen utgör ett hot mot mångkulturen. Vill vi på allvar ha ett mångkulturellt samhälle – ett som sträcker sig längre än till att ta emot flyktingar för att vi måste eller för att vi vill vara goda; ett där vi lever tillsammans under samma lagar samtidigt som vi respekterar djupgående kulturella olikheter – krävs större förändringar. Vi kan kontrastera den svenska erfarenheten med två alternativ på reellt existerande mångkultur som skulle kunna utgöra inspirationskällor.

Vi kan vända oss västerut och inspireras av USA. Om vi abstraherar fram kärnan i den amerikanska assimilationsmodellen (vilket såklart är något helt annat än att korrekt återge hur assimilationsprocesser går till i verklighetens USA), handlar denna om att individer med olika bakgrund assimileras in i en ständigt föränderlig gemensam amerikansk kultur. Den amerikanska nationen rymmer i sig många etniciteter. Att vara amerikan är att ha en annan bakgrund än de flesta andra amerikaner. Att vara amerikan är att finna en plats för den egna religionen och kulturen i en gemensam offentlighet som i första hand bärs upp av ett gemensamt språk och ett gemensamt politiskt och offentligt system som överbryggar etniska och religiösa skiljelinjer.

Men om denna modell är svår att tillämpa i USA är den förmodligen omöjlig att överföra till Europa. Det skulle kräva en grundläggande förändring av hur vi definierar kultur och nationalitet. De europeiska nationella identiteterna är inte öppna på samma sätt ens för den som lär sig språket, sedvänjorna och normsystemen. Nationerna bygger samtliga på etnisk grund. Därför är dubbelt medborgarskap – så kallad "bindestrecksidentitet" – lika ovanligt i Europa som det är vanligt i USA. Att förespråka assimilation i Europa är därför mycket mer problematiskt än att göra det i USA eftersom det i en europeisk kontext enbart tolkas som en envägsprocess och inte som ett ömsesidigt möte.

Det andra alternativet är att istället vända sig bakåt i europeisk historia och återupptäcka en tradition av mångkultur som har fallit i glömska. Inte minst en rad städer i Central- och Östeuropa – i synnerhet kanske i Galizien och Transsylvanien men också kosmopolitiska storstäder som Konstantinopel – bär på en historia av mångkultur som levde erfarenhet från en tid långt innan multikulturalistisk identitetspolitik hade uppfunnits.

Utmärkande för denna historiska epok var hur behovet av en gemensam offentlighet i ett stadsliv där människor talade olika språk och bekände sig till olika religioner tillgodosågs inte genom att en kultur assimilerade de andra utan genom en kombination av formella regelverk och informella normer. Central var insikten om det ömsesidiga behovet av kunskaper i varandras språk, religioner och sedvänjor och ur dessa kunskaper växte ett toleransideal grundat i respekt, inte acceptans.

Denna historiska mångkulturella erfarenhet krossades av turkiska, rumänska, ungerska och polska nationalister, av tyska och inhemska nazister och av ryska och inhemska kommunister. Alla gjorde de gemensam sak mot denna erfarenhet och formulerade istället det ideal som vunnit en så förkrossande framgång: åt varje folk en stat, i varje stat ett folk.

Det är till denna nationalistiska idétradition Sverigedemokraterna ansluter sig. Ingen annanstans på den svenska politiska kartan hittar man anhängare av nationalism. Alla andra säger sig som be-

kant vilja ha mångkultur samtidigt som man erkänner problemen med integrationen. Men få är beredda att konkretisera innebörden. Bristen på politiska program och visioner kring innebörden av mångkultur och integration är slående. Alla talar väl om begreppen men ingen vill fylla dem med ett begripligt innehåll.

För att begreppet "ett mångkulturellt samhälle" ska vara meningsfullt måste det emellertid syfta på något mer än att olika kulturer lever sida vid sida i mer eller mindre etniskt homogena enklaver. I ett mångkulturellt samhälle delar vi en offentlighet. Annars är det inget samhälle, hur mångkulturellt det än må vara.

Men vad ska denna offentlighet bestå av? Trenden i europeisk politik under 2000-talet är att lyfta fram en specifik uppsättning liberala värden som nationen anses vara enad kring och som invandrare därför bör tvingas anpassa sig till. I Sverige har ännu bara några få försiktiga steg tagits i denna riktning. Fortfarande tvekar etablerade politiker att definiera kriterier för den nationella gemenskapen.

Väljer vi den amerikanska idealmodellen, där religion och kultur saknar betydelse i offentligheten, förutsätter det samtidigt att vi gör upp med djupt rotade föreställningar om att den som är född i Sarajevo eller Beirut aldrig kan bli "pursvensk". Det kräver också att vi låter andra kulturer

Det har heller aldrig någonsin varit tal om att på allvar låta andra kulturers värdesystem förändra den svenska majoritetskulturen.

sätta sin prägel även på annat än det politiskt harmlösa, vilket såklart innebär en utmaning för föreställningen om en gemensam nationell värdegrund.

Att försöka återskapa en förlorad, och delvis mytomspunnen, centraleuropeisk mångkulturell stadskultur är naturligtvis utsiktslöst. Varken Sverige eller någon annan europeisk nationalstat lär gå en flerspråkig framtid till mötes.

Men att ge etniska, kulturella och religiösa livserfarenheter en större plats i offentligheten är alltjämt ett alternativ. Framför allt bör ökad kulturell kunskap vara ett självklart mål för den som eftersträvar ett mångkulturellt samhälle präglad av tolerans. Med kunskap följer nämligen också möjligheten att kritisera och värdera, vilket är en grundförutsättning för möjligheten att också kunna tolerera. Endast en tolerans som är grundad i kunskap om det man tolererar är eftersträvänsvärd. Den som inte har ens de allra mest grundläggande kunskaper om islam kan heller inte på ett meningsfullt sätt tolerera muslimer. Samtidigt är insikten om en grundläggande värdepluralism i mänskliga samhällen förstås en grundförutsättning för att toleransidealet ska vara meningsfullt – om vi istället utgår från att vi faktiskt vet att en specifik uppsättning värden är de bästa vore ju assimilation den mest försvarbara modellen. Därför leder även detta alternativ oundvikligen mot ett ifrågasättande av värderingar som grund för den nationella gemenskapen.

Vi har aldrig varit mångkulturella. Vill vi bli det måste vi till att börja med göra upp med arvet från de senaste decenniernas multikulturalism. Det är minst sagt fåfängt att inbilla sig att en (fungerande) kulturell mångfald skulle vara beroende av just de specifika politiska och ideologiska arrangemang som utvecklades i Nordamerika och Västeuropa under 1970-talet.

Andreas Johansson Heinö är fil dr i statsvetenskap vid Göteborgs universitet. Hans senaste bok är *Hur mycket mångfald tål demokratin?*

Dubbla budskap om integration

Feminister som kämpar mot hederskulturer överges av konflikträdde politiker och myndigheter. Kulturrelativismen är lika skyldig till hedersmord som hederskulturen.

Av Sara Mohammad

Genom den svenska integrationspolitiken har tjänstemän i den offentliga sektorn fått ökade kunskaper om hedersvåld. Förhoppningsvis resulterar detta i att fallet av tvångsgifte och hedersmord minskar. Det finns därför anledning att berömma både Mona Sahlin och Nyamko Sabuni. Men hur kommer det sig att oskuldkontroller, mödomshinnereparationer, barn- och tvångsäktenskap, hedersmord och "balkongsjälv-mord" ändå fortsätter att frodas i dagens Sverige? Varför finns det i dagens Sverige 70 000 ungdomar som på grund av regelverken inom hederskulturer inte är fria att välja livs- eller kärlekspartner samt är begränsade i sina val av klädsel, kompisar och utbildning?

Jag är född i ett land där hedersvåld fortfarande är både lagligt och systematiskt, där hedersmördarna lätt kan bli frikända med lite mutor eller får rabatt på sitt straff. I mitt gamla hemland går en av Pelas mördare, hennes far, fri, medan Pela ligger i en namnlös grav för att hon ansågs ha smutsat ner släktens heder. I mitt gamla hemland har männen än idag laglig rätt till fyra fruar. I mitt gamla hemland stenades 17-åriga Dua Khalil Aswad till döds av närmare 2 000 män på öppen gata, mitt framför ögonen på polisen den 7 april 2007.

Jag är född i irakiska Kurdistan, i en familj med två bröder och fyra systrar. Min far var en välbeställd handelsman, en underbar människa som gick till moskén fem gånger om dagen. Hans religionsutövning var en individuell angelägenhet och han var alltid snäll mot oss. Husets patriark var istället min mor vars religiositet var av det bokstavstroga slaget, trots att hon inte gick till moskén (eftersom kvinnor var förbjudna att göra det på den tiden). Hon skötte hemmet och flickornas fostran med sikte på att vi skulle bli kökspigor.

Jag växte upp utan att lära mig att simma eller cykla, eftersom det

uppfattades kunna skada min oskuld – en ren och fin flickas dyraste skatt. Jag blev könsstympad när jag var sex år, tvingades bära slöja när jag var sexton, och var nära att dödas av min egen bror när jag var sjutton. Han riktade då en AK 47 mot mitt huvud och krävde att jag skulle acceptera att bli bortgift med en mycket äldre man som jag aldrig hade vare sig träffat eller ens sett. Så fick jag välja mellan bröllopet eller döden. Jag "valde" bröllopet men rymde strax före vigseln. Klanledaren kallade männen som inte kunde hantera mig för "fittor", medan jag kallades för "den som hade stake". Jag trampade på deras heder. År 1993 flydde jag till Sverige.

Redan under SFI-undervisningen reagerade jag över att flera kvinnor inte fick sitta bredvid männen. Detta visade sig inte vara någon engångsföreteelse utan en del i ett större mönster. Därefter har det nämligen kommit rapporter om skolor där man har satt upp skärmar mellan kvinnor och män, och svenska kommuner där man har infört särskilda öppettider i simhallar för kvinnor och män.

Så har man i Sverige fortsatt att odla föreställningar om könssegregation, om kyskhetstvång och om att ungdomar inte bör umgås eller gifta sig utanför den egna religionens och nationalitetens gränser. Slöjan, symbolen för kvinnoförtrycket, uppfattas av välmenande svenskar som ett exotiskt klädesplagg, trots att slöjan signalerar rigida religiösa påbud. Slöjan markerar ett nej till kärleksrelationer för den som inte är gift, ett nej till att flickor simmar med pojkar, ett nej till homosexualitet och ett ja till manlig överhöghet på en mängd områden i livet. Detta skulle aldrig accepteras av svenska politiker och feminister om det gällde svenska ungdomar. Men när det gäller de andra, ja, då accepteras intoleransen i toleransens namn. Då accepteras könsdiskriminering och då uttrycks förståelse för de mansdominerande organisationer som kräver speciella rättigheter – "rät- >>

DEN ENFALDIGA MULTIKULTURALISMEN

Föreningen Glöm aldrig Pela och Fadime håller en manifestation på Sergels torg i Stockholm.

FOTO: JANERIK HENRIKSSON/SCANPIX

tigheter" som kränker och diskriminerar individer som barn, kvinnor och ungdomar inom de egna grupperna.

Kulturrelativismen och den identitetspolitiskt baserade multikulturalismen leder till hänsynstaganden gentemot de delar av olika kulturer och religioner som befinner sig i konflikt med mänskliga rättigheter. En kultur inskränker sig nämligen inte endast till musik, mat och dans. Inom hederskulturen sätter man även upp regler för hur man ska bete sig, röra sig och klä sig. Religionen är då något mer än att tro på Gud på det privata planet. Inom hederskulturen måste du tvärtom underkasta dig Guds ord sådana de har nedtecknats i Koranen för ett och ett halvt millenium sedan.

Begreppet "religionsfrihet" borde kanske ändras till "trofrihet". Det är en mänsklig rättighet att få tro på vilken gud man vill, men religionsfriheten utnyttjas i väst av islamistiska organisationer som vill använda religionen som maktinstrument för att begränsa friheten för kvinnor, barn och ungdomar även här i väst. Paradoxalt nog har dessa sistnämnda inte sällan flytt från religiöst förtryck – ett förtryck som nu via islamister, och med benäget bistånd från kulturrelativister, tränger sig på oss även här i Sverige och västvärlden i allmänhet.

Hedersmorden på svenskorna Sara i Umeå och Pela Atroshi i Irak hade kunnat förhindras. Det hävdade Fadime Sahindal på ett seminarium 2001 på Rädda Barnen, där det även deltog en professor i gynekologi som sydde ihop livshotade flickors mödomshinnor (vilka, noga besett, inte finns). Jag hörde på Fadime och lyssnade noga på ordföranden från Kurdiska riksförbundet som anklagade både henne och mig för kulturförräderi liksom för smutskastning av kurderna. Om fler hade lyssnat på Fadime hade det fruktansvärda mordet på denna modiga unga kvinna kunnat hindras. Liksom mordet på den unga pojken Abbas Rezai och, nu senast, hedersmordet på Jian, vars pappa dödade henne i Guds namn därför att hon, liksom Pela och Fadime, ansågs ha förvandlas från en ren flicka till en försvenskad hora.

Sverige är långtifrån unikt när det gäller hedersmord. Samma öde har mött 16-åriga Heshui i England, 19-åriga Qazala i Danmark, 21-åriga Sabat i Tyskland, 20-åriga Banazi i England, 17-åriga Dua i Kurdistan, 16-åriga Medina i Turkiet och många andra unga män och kvinnor runt om i Europa och resten av världen.

Samtidigt som hedersmordet på 16-åriga Medina uppmärksammades i svensk press, publicerade *Dagens Nyheter* en artikel om ett tusental muslimska taxichaufförer som hade blockerat Oslos gator i protest mot den norska publiceringen av *Jyllands-Postens* Muhammed-karikatyler. Tänk om feminister, politiker, journalister och folk i allmänhet istället hade blockerat världens gator från Turkiet till Norge, Sverige, Bryssel och USA i protest mot den barbariska behandlingen mot Medina, som bunden med rep begravdes levande, därför att hon hade manliga vänner. Istället har våra ledande kulturrelativister och identitetspolitiska opinionsbildare som Massoud Kamali, Mattias Gardell, Jan Guillou och Gudrun Schyman varit upptagna med att kalla oss som har protesterat mot olika inslag och beteenden inom hederskulturer för rasister eller islamofober.

Varför sker då alla dessa hedersmord i Sverige? Efter mordet på Fadime den 21 januari 2002 utbröt förvisso något av en moralpanik i Sverige. Hon var ju redan tidigare känd som en offentlig person och debattör, som trots årtal av dödshot hade vågat trotsa hederskulturen. Nu blev det uppenbart för en större allmänhet att det bakom mordet fanns ett pådrivande kollektivistiskt tryck, vilket gjorde att det inte längre gick att bortförklara att många flickor (och för all del även pojkar) lever ett hedersrelaterat liv.

Dåvarande integrationsministern Mona Sahlin medgav att hennes tidigare tystnad berodde på feghet och lanserade några akuta in-

satser. Samtidigt tog hon emellertid på sig en slöja och besökte moskén på Södermalm, vilket var mer än en tillfällig markering av sympati med de muslimer som inte omfattade hederskulturer men ändå kunde känna fientlighet från icke-muslimer. I samma veva tillsatte Sahlin nämligen en av landets mest arroganta kulturrelativister,

Massoud Kamali, för att utreda den eventuella förekomsten av strukturell diskriminering i Sverige. Kamali, som förnekar hedersmordets kulturella och religiösa kopplingar, kom fram till att den diskussion om hedersmord

som förekom i media kunde orsaka rasism, intolerans och diskriminering, och påstod att frågan fick överdrivet stor uppmärksamhet. I själva verket berörde den, enligt honom, endast några få flickor. Oss invandrare som kämpar mot hederskulturen kallade han för Pol Pot-kommunisterna och de svenskar, som äntligen vågade påtala skillnaden mellan mäns generella våld mot kvinnor och släktens kollektiva våld mot sina egna barn kallade han för rasister. Statsrådet Sabuni fick

Landets mest arroganta kulturrelativist, Massoud Kamali, tillsattes för att utreda den eventuella förekomsten av strukturell diskriminering i Sverige.

epitetet "husneger". Och Gudrun Schyman gav honom eldunderstöd genom att kalla alla män över hela jordklotet för talibaner. Professorer som Kamali och Eva Lundgren samt politiker och feminister som Schyman planterade på så vis rasistskräcken i svenskarna, ivrigt påhejade av ett antal debattörer som introducerade och populariserade termen "islamofobi" som beteckning av kritik mot olika problematiska inslag i islam och islamism.

Den rädsla som därmed uppkom för att bli kallad rasist eller islamofob var djupt olycklig. Jag har därefter ständigt mött den, när jag har följt upp hedersvåldsinsekterna. Det har hjälpt föga att Sabunis departement sände tydliga signaler om att hedersförtrycket mot ungdomar måste tas på allvar. På kommuner och länsstyrelser satt då redan (bortsett från på exempelvis länsstyrelsen i Östergötland) rädda svenskar som ville undvika konfrontationer med företrädare för hederskulturer, vilka regelmässigt har lanserat krav på "kulturella och religiösa hänsyn". Att utbilda tjänstemän i hederskulturers mekanismer må ha fungerat bra, men att få samma tjänstemän att visa civiltävlighet gick betydligt sämre.

Av konflikträdsla lade därför kommuner och länsstyrelser ut jobbet med att komma till rätta med hedersproblematiken på olika föreningar och organisationer med många invandrare, vilka ansågs ha bättre förutsättningar att ta hand om hedersproblematiken. På så sätt delegerades alltså ansvaret för att lösa problemen till invandrarna själva – i deras lilla hörn av samhället. Denna projektpolitik har dock bidragit till segregation genom att den har underblåst intrycket av att invandres problem är begränsade till och bör lösas inom separata enklaver i samhället, på behörigt avstånd från den stora majoriteten invånare. En annan konsekvens har varit att allvarliga ideologiska motsättningar har uppstått mellan oss invandrare eller mellan oss jämlikhetsälskare, liberalt sinnade debattörer och konservativa och religiösa grupper.

Vid sidan av länsstyrelsens helt otillräckliga och trevande insatser är situationen hos andra myndigheter inte mycket att hurra för. De nonchalerade eller motarbetade helt sonika Sabunis nya icke-

DEN ENFALDIGA MULTIKULTURALISMEN

kulturrelativistiska agenda. Låt mig ta några exempel från de organisationer och myndigheter som man tycker borde ha anledning att driva just denna typ av frågor.

Jämställdhetsombudsmannen, Jämo, har konsekvent vägrat att beakta skillnaden mellan å ena sidan hedersvåld och å andra sidan det våld mot kvinnor som sker i samhället i övrigt. Man blundar här för att hedersmord är en ren avrättning. Domen kommer före handlingen; det bestäms var, när, hur och vem som ska göra det. Den eller de som verkställer mordet betraktas som hjältar eftersom de anses ha återupprättat männens heder. Även om många kvinnor naturligtvis mördas av män i det svenska samhället är de män som mördar kvinnor långt ifrån några hjältar. De döms till långa, kännbara fängelsestraff och stigmatiseras i det civila samhället.

Däremot ägnar Jämo stor energi åt att kartlägga jämställdheten inom den svenska kyrkan, där man idag viger homosexuella par. Allt medan Jämo undviker att befatta sig med de så kallade minoritetssamfund där homosexualitet uppfattas som sjukdom och är helt förbjuden.

DO, diskrimineringsombudsmannen, håller tyst om de 70 000 ungdomar som diskrimineras på grund av hederskulturer. Sin närvaro i hedersvåldsbatten markerar man istället genom att försvara bärandet av slöja och burka – dessa symboler för diskriminering av invandrarkvinnor. Därtill driver man fall för att få utverka skadestånd till islamister som kränker andra genom att vägra att skaka hand.

Också Amnesty ägnar mer energi åt att ta slöjan i försvar än åt hedersvåldet. Det förra sker med hänvisning till att det är en mänsklig rättighet att få bära även kläder som är symboler för kvinnoförtryck. När en av Amnestys anställda kritiserade slöjor, blev hon avskedad från sitt arbete i London.

BO, barnombudsmannen, håller också tyst i hedersvåldsförhållanden. De initierar inga kampanjer mot till exempel att många invandrabarn inte får delta i skolans sexualundervisning, simlektioner, gymnastiklektioner och musiklektioner. De engagerar sig inte heller i pojars omskärelse eller i invandrarflickors mödomshinnesrekonstruktioner, lika lite som i barn- och tvångsgiftermål, eller i de barn och ungdomar som kidnappas och skickas tillbaka till föräldrarnas gamla hemland.

Till sist några ord om Rädda Barnen som borde vara den största och viktigaste barnrättsorganisationen. Jag stödjer deras välgörenhet för fattiga barn, men jag kallade dem samtidigt för "Pega Barnen" eller "Rädda föräldrarnas kultur och religion", när de censurerade Pernilla Ouis forskning om hederskulturer. Dock bör de berömmas för sitt "dialogprojekt", där man tog initiativ till samtal om mans- och papproller med företrädare för manliga etniska organisationer i invandrarförorter, där man har haft svårt att fördrå "svensk" jämställdhet. Just dialoggruppen har arrangerat flera minnesvärda evenemang, bland annat det som jag tidigare nämnde, med Fadime på Rädda Barnen, där vi fick möjlighet att debattera hedersfrågan med representanter för diverse muslimska organisationer, men också med tjänstemän och statsråd.

Efter tio år på Dialogprojektet blev dock några av projektets anställda, däribland Niklas Kelemen, utslängda. De hade nämligen vågat kritisera kulturrelativismen och den förda integrationspolitiken.

Det var glädjande att till exempel Nyamko Sabuni sände ut signaler på trots mot kulturrelativismen och mot en multikulturalism på identitetspolitikens grund. Som framgår av exemplen ovan har man dock på fältet inte följt upp de kloka initiativ som har tagits av ministrarna Sabuni och Sahlin.

Tyvärr är inte heller integrationspolitiken som helhet fri från den dubbla agenda som jag redogjort för ovan. Å ena sidan säger man nej

till hedersförtryck. Men och å sidan portioneras via SST (Nämnden för statligt stöd till trossamfund) inte mindre än femtio miljoner kronor ut varje år till olika religiösa minoriteters samfund, av vilka flera kultiverar könsdiskriminering och kyskhetsetik. Miljontals kronor når på så vis de konservativa manliga etniska organisationer, vilka istället för att hjälpa Fadime (något som hade kunnat ske genom att man, så som hon bad om, hade pratat med hennes pappa) kallade henne för kulturförrädare och visade förståelse för mördaren även efter mordet på henne.

Som ett annat exempel kan anföras hur statsministern å ena sidan fördömer hedersvåldet men å andra sidan tar in en moderat politiker i riksdagen, Abdirisak Waberi, som har nära relationer till den tidigare ordföranden i Sveriges muslimska råd, Mahmud Aldebi och hans fru Ibtisam Aldebi, vilka har propagerat för införande av sharialagar i Sverige. Waberi har i sin tur framträtt i STV och argumenterat för att män bör få slå kvinnor och att månggifte är bra mot otrohet.

Den här sortens dubbla budskap har blivit integrationspolitikens Janusansikte. Med den ena handen ger man några smulor till oss feminister med invandrarbakgrund som kämpar mot hederskulturer. Med den andra gödslar man marken på hederskulturernas ägor. Därför menar jag att det inte bara är hederskulturen utan i lika hög grad den blåögda kulturrelativismen som är ansvarig för morden på Sara, Pela, Fadime, Abbas och Jians.

Mot denna bakgrund har riksföreningen "Glöm aldrig Pela och Fadime" sammanställt en önskelista till den nya integrationsministern:

1. Riv upp den integrationspolitik som baserar sig på kulturrelativistiska perspektiv, där man till varje pris inte vill stöta sig med företrädare för olika kulturer och religioner som kränker barnens rättigheter.

2. Se till att – så som Fadime tidigare föreslog – alla som kommer till Sverige får en gedigen utbildning i jämställdhet och barns rättigheter. Kräv att en sådan utbildning blir obligatorisk och baserad på insikten om att "svensk" jämställdhet på många sätt är den absoluta motsatsen till de "irakiska" eller de "somaliska" varianter som idag omhuldas av många representanter för hederskulturer, vilka uppfattar Sverige som ett djupt omoraliskt land. Integration handlar om mer än utbildning, språk och jobb. Pelas farbröder som hedersmördade Pela och har dömts till livstidsstraff i Sverige var högt utbildade; de hade jobb och kunde svenska språket.

3. Stäng de religiösa friskolor som fungerar som plantskolor för könssegregering. De utbildar barnen i religionen och inte om religioner. Skolor och utbildningsväsende bör hållas skilda från tusenåriga trosföreställningar som kräver kvinnlig underkastelse.

4. Förbjud slöjan, åtminstone för barn och i skolan. Sverige bör inte bidra till könsapartheid för invandrabarn. Religion bör vara inskränkt till det privata planet och till att gälla vuxna.

5. Integrationsministern Erik Ullenhag måste inse att det har lett till segregation än integration med den förda projektpolitiken, där man från olika myndigheters sida har lämnat över ansvaret till etniska och religiösa invandrarorganisationer. Dessa organisationer har, med sina bidrag på flera miljoner kronor om året, främst lyckats underblåsa en utveckling i riktning mot små enklaver som står i motsättning till det svenska majoritetssamhället.

För att motverka detta behöver departementet knyta till sig en liten elitgrupp av modiga, engagerade, erfarna och kunniga kvinnor och män utan kopplingar till religiösa och etniska klanledare. Först då kan man ta upp kampen mot hederskulturer på allvar och avskaffa mödomskontroller och hedersvåldet i Sverige. Som bonus skulle Sverigedemokraterna få färre röster.

Sara Mohammad är ordförande i föreningen Glöm aldrig Pela och Fadime.

Man ställer frågan: Vill du slåss mot den religiösa fundamentalismen eller mot rasismen? Svaret är att man måste slåss mot både rasismen och den religiösa fundamentalismen.

Efter att bland annat ha tagit sig an katolsk fundamentalism och det främlingsfientliga Front National skrev **Caroline Fourest** en kritisk bok om Tariq Ramadan. Fourest beskyllde honom för att sända dubbla budskap. Boken väckte ett ramaskri.

Av Fredrik Ekelund

»Ordet islamofobi bör överges«

I debatten kring sekularism, mångkultur, islamism och rasism är journalisten och författaren Caroline Fourest ett av de mest kända namnen i Frankrike. I början av sin karriär undersökte hon den katolska fundamentalismen, framför allt den inom Front National. År 1997 grundade hon, tillsammans med Fiammetta Venner, tidskriften *ProChoix*, som är fokuserad på kvinnans och individens rättigheter. Hon slog igenom med sin bok om Tariq Ramadan, *Frère Tariq*, där hon anklagar Ramadan för att tala med dubbla tungor och vara en förvaltare av Muslimska brödraskapets ideologi. I pamfletten *La Tentation obscurantiste* (Den vidskepliga frestelsen), 2005, tar hon sig an vänsterns tendens att göra gemensam sak med islamismen. I höstas kom hon, tillsammans med den förföljda Bangladesh-författaren Taslima Nasreen, ut med samtalsboken *Libres pour le dire*.

Jag träffar Caroline Fourest en vacker vårdag på Café Zebra Square, mitt emot det groteska och jättelika radiohuset i Paris, ORTF. Hon är elegant klädd i en ljusbrun linnekostym, har en lätt androgyn framtoning, intensiva ekorrhögon och talar fort och professionellt om sina hjärtefrågor.

Fredrik Ekelund (FE): Du definierar dig som feminist, antirasist och konfessionslös; varför började du intressera dig för den katolska fundamentalismen?

Caroline Fourest (CF): Som många i min generation i Frankrike började jag intressera mig för detta när Front National började växa som parti. Mitt feministiska perspektiv fick mig att vilja analysera de fundamentalistiska, katolska organisationer som var aktiva i kampen mot rätten till abort. Sedan gick jag vidare och undersökte den amerikanska, kristna högern. Hela tiden med perspektivet att samtidigt analysera extremhögern.

FE: Du grundade till och med en tidskrift som tog upp de här frågorna, *ProChoix*...

CF: Ja, det är en tidskrift med unga journalister och akademiska forskare. Vi försvarar allt som har med individuella rättigheter att göra mot alla dogmatiska ideologier, oavsett om det handlar om religiös fundamentalism, rasism, sexism eller extrem-

höger. Vi står för en politisk filosofi knuten till sekularismen och till försvaret för individens rättigheter mot dem som talar om naturliga eller gudomliga rättigheter.

FE: Du har skrivit mycket om kristen fundamentalism. Vad var det som fick dig att börja intressera dig för muslimsk fundamentalism?

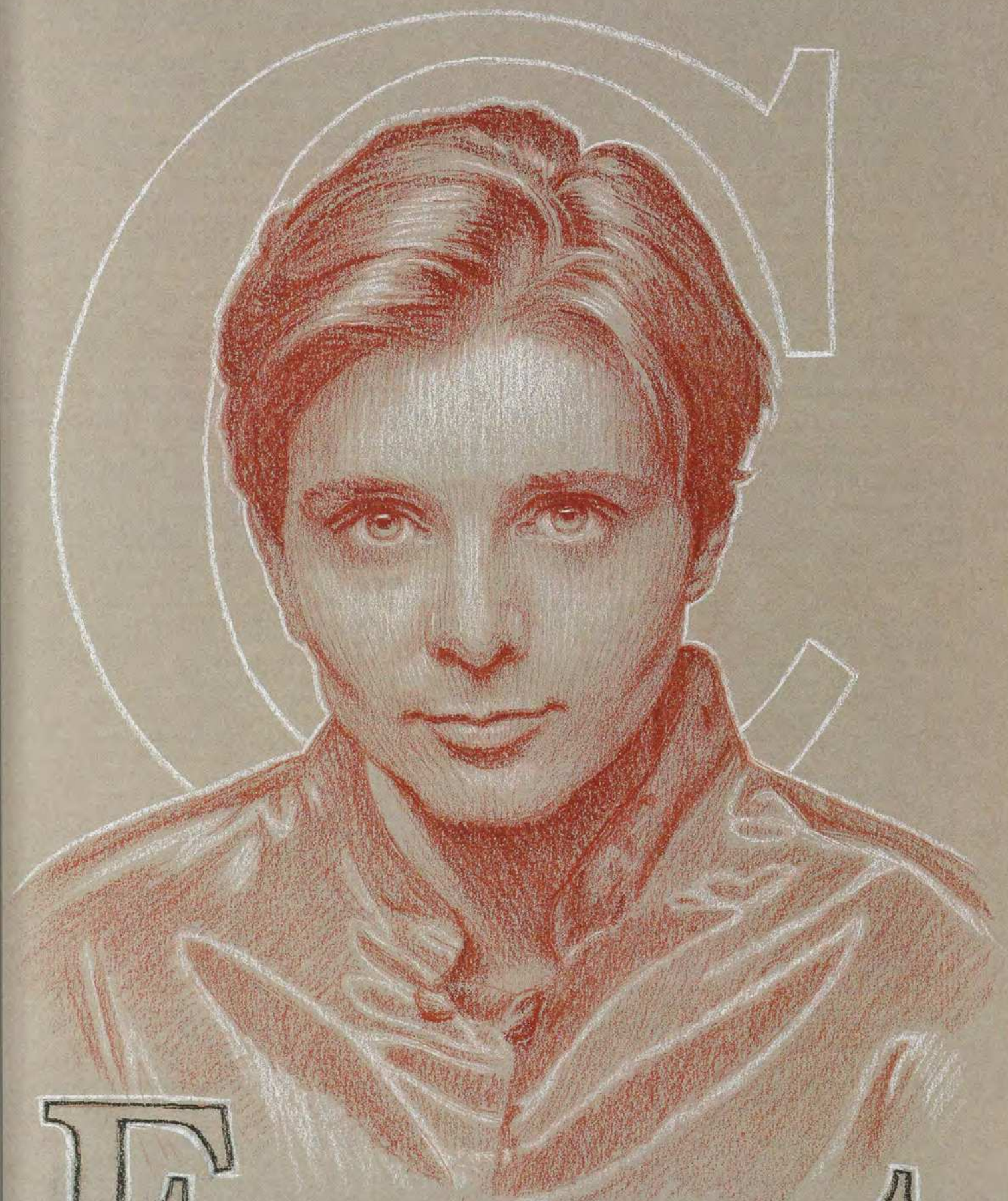
CF: FN-konferensen om rasism i Durban 2001 blev ett slags startskott för mig. I Frankrike hade vi precis vunnit en stor strid för PACS (rätten för homosexuella att registrera sitt partnerskap), något jag hade kämpat hårt för som journalist och som aktiv. Vad man såg i Durban var hur olika religiösa, fundamentalistiska organisationer, som gjorde flera antisemitiska utspel, gick hand i hand med antirasistiska organisationer. Där fick jag ett slags inblick i vad som komma skulle.

FE: Du har skrivit en bok som heter *La Tentation obscurantiste*, vad menar du med det uttrycket?

CF: Jag ville slå larm hos mina vänner till vänster, progressiva personer som jag själv. Det är människor som har en absolut vaksamhet gentemot den katolska fundamentalismen men som ibland, när det handlar om fundamentalism från en minoritetsreligion, inte är lika vaksamma eftersom denna anses vara undertryckt och diskriminerad. Man ställer frågan: Vill du slåss mot den religiösa fundamentalismen eller mot rasismen? Svaret är att man måste slåss mot både rasismen och den religiösa fundamentalismen. Man kan vara offer för rasism och religiös fundamentalist, man kan vara förtryckt och diskriminerad och samtidigt vara förtryckare, homofob och kvinnohatare. Jag accepterar inte heller att kampen mot den religiösa fundamentalismen och försvaret av kvinnans rättigheter utnyttjas och tas över av rasister.

FE: Varför tror du att så pass många inom vänstern går i den här fällan och flirtar med islamismen?

CF: Just på grund av rasismen. Det är de jag kallar för de naiva och nyttiga idioterna. De gör det av rädsla för att gynna den antimuslimska rasismen, som ju finns och som inte ska underskattas. Det är de som hävdar att man genom att kritisera islamismen går extremhögerns ärenden. Det är viktigt att inte släppa frågorna om kvinnans rättigheter, för- »

Fourrest

svaret av separationen mellan det religiösa och det politiska liksom försvaret av sekulariseringen och moderniteten, till extremhögern. Gör man det kommer extremhögern att vinna överallt i Europa. Vad jag ser i den franska debatten idag är att de som stått upp och som aldrig kompromissat med sin antirasism kanske kommer att bli de som kommer att kunna hjälpa till att återta dessa frågor från extremhögern.

FE: Hur ser du på lagen från 2004 som förbjuder alltför tydliga religiösa symboler i skolan? Och hur ser du på den som nyss trätt i kraft, förbudet mot den heltäckande slöjan på gator och torg?

CF: Det är två lagar som vuxit fram ur olika politiska kontexter. År 2004 handlade det om Jacques Chirac och ett politiskt klimat som fortfarande var präglad av terroristattackerna den elfte september 2001. Den lagen motiverades utifrån det faktum att den kommunala skolan i Frankrike anses som en plats där man inte bara studerar för att lära sig olika kunskaper utan också lär sig medborgarskap. Inom detta "jämlighetstempel", där man försöker bekämpa ojämlikheten, var den lagen välkommen. Jag vill emellertid påminna om att den förbjuder alla större religiösa symboler som sticker ut (slöjan, den judiska kippan och stora kors, min anm.) för att skolan som plats ska vara fredad. De som anser att detta strider mot deras religiösa övertygelse kan alltid skriva in sig på någon privatskola. Dessa är för övrigt inte så dyra i Frankrike. Jag deltog i kampen för den här lagen tillsammans med många andra.

Vad gäller burkalagen är det något helt annat. Den är initierad av Nicolas Sarkozy, en person som använder sig av en hård och repressiv retorik och som, faktiskt, var emot lagen från 2004. På den tiden var han i full färd med att förhandla med alla möjliga muslimska organisationer, även fundamentalistiska sådana. Sarkozy är ingen större anhängare av den franska konfessionslösheten. På en och samma gång kan han smeka den antimuslimska opinionen med hårs med sin hårda retorik samtidigt som han kan vara extremt inställsam gentemot representanter för olika muslimska organisationer, inklusive de mest extrema. Jag var skeptisk till förarbetet till lagen från början och anser inte att man kan förbjuda burkan i konfessionslöshetens namn.

FE: Det finns, enligt mitt synsätt, två vägar att gå idag i Europa, vad gäller de här frågorna. Den ena är fransk och påverkad av er lag från 1905 som skiljer kyrkan från staten och er lag från 2004 som förbjuder alltför tydliga religiösa symboler i skolan. Den andra är den brittiska vägen. I Storbritannien diskuterar man, på fullt allvar, möjligheten av att tillåta sharialagar för vissa grupper. Hur ser du på Europas framtid i perspektivet av de här två vägarna?

CF: Detta går tillbaka på frågan om sekulariteten i de två olika länderna. I Frankrike skildes kyrkan från det politiska livet och vice versa, det var en separation och en skilsmässa. Var sak på sin plats. Religionen på sin andliga plats, politiken på sin. I England skedde sekulariseringen genom att det politiska fick överhanden över det religiösa livet men bandet mellan stat och kyrka klipptes aldrig av. Krisen för den engelska mångkulturella modellen – som inte direkt hänger ihop med det mångkulturella i sig utan mer med den engelska sekulariseringsmodellen – kommer att leda till en *backlash* mot mångkulturalismen. Den är jag rädd för, framför allt eftersom inget samhälle kan vara monokulturellt idag. Vad vi kommer att få se är en nostalgi efter homogena samhällen. Vad som är så bisartt nu är att man kan se hur folk inom extremhögern använder sig av försvaret av kvinnans rättigheter för att slåss mot den religiösa fundamentalismen, folk som själva är djupt antifeministiska och fulla av kvinnoförakt.

FE: Hur ser du på kvinnliga författare och islamkritiker som Taslima Nasreen, Ayaan Hirsi Ali och Irshad Manji?

CF: Jag känner dem alla tre. De står för olika positioner men är väldigt viktiga. Taslima är en oförsonlig motståndare till alla religioner överhuvudtaget, och har aldrig fallit i fällan att försvara en fundamentalism mot en annan. Under perioder har hon varit oerhört förföljd av muslimska fundamentalister. Ayaan Hirsi Ali arbetar idag för en konservativ tankesmedja som betalar hennes beskydd och som ger henne möjlighet till en yttrandefrihet som de muslimska fundamentalisterna vill ta ifrån henne. Det är en otroligt modig kvinna. Jag delar inte alla hennes uppfattningar men jag känner stor respekt för hennes mod. Irshad kritiserar ju islam inifrån och i islams namn. Hon är också väldigt modig, att reformera islam kräver stort mod.

FE: Varför skrev du boken *Libres de le dire* tillsammans med Taslima Nasreen?

CF: Idén kom från henne. Vi känner varandra sedan några år tillbaka och när regeringen i Indien lät förstå att man inte kunde, och inte ville, skydda henne längre blev hon djupt deprimerad. Hon fick utstå mängder av hot och när hon kom till Paris diskuterade vi skillnaden mellan det som hon gått igenom och det jag råkad ut för när jag stack ut hakan med vissa åsikter; att göra sådant som jag gjorde i ett sekulariserat samhälle som det franska är inte samma sak och kräver inte samma mod. Så dök idén upp, varför inte skriva en bok tillsammans? Hennes position är helt igenom antireligiös, min är antifundamentalistisk men det känns som om det blev ett slags enighet mellan oss under arbetet med boken. Och jag tror att det är lättare att känna respekt för religioner när man, som jag, är född i Frankrike och inte som hon, i Bangladesh.

FE: Vad är det hos kvinnan som teokraterna fruktar så? Varför detta förtryck inom judendom, kristendom men framför allt inom islam?

CF: Kvinnoföraktet inom monoteismerna hänger inte i första hand ihop med det andliga utan med de patriarkala strukturer ur vilka de tre religionerna vuxit fram. Och eftersom religion i sig har en tendens att bevara och inte utveckla är religionen snarare konservativ än reformvillig. Tittar man på de religiösa texterna så är islam snarare mindre kvinnoföraktande än de andra. Muhammed dök ju upp sexhundra år efter Jesus och han försökte minska sedvänjan med den kvinnliga omskärelsen på den arabiska halvön, han ägnade sig visserligen åt tvångsgifte men hur kan man kräva av en man som levde på sexhundratalet att han ska vara feminist?

FE: I Sverige ser man i vissa förorter i storstäderna en ökad islamisering som lett till en ökad religiös "kontroll" över kvinnor och flickor. Hur har det här problemet i de franska förorterna utvecklats de senaste åren, har situationen blivit bättre?

CF: Inte mycket. Men före den elfte september 2001 brydde sig folk inte så mycket. I grund och botten tyckte man att det var *deras* problem. Idag är det annorlunda, vi ser det som *vårt* problem, ett problem som angår oss alla och det ser jag som ett bevis för utbredningen av de universalistiska idéerna. Den arabiska vår som vi upplever nu förändrar mycket på olika nivåer inom den politiska debatten.

FE: Du skriver att vi måste sluta använda ordet "islamofobi". Varför?

CF: Därför att det leder till begreppsförvirring. Semantiskt sett betyder det fobi för en religion, för islam. Uttrycket blandar ihop de antireligiösa med dem som är rasistiska mot muslimer och det är två helt olika kategorier. De som enbart kritiserar fundamentalismen – till exempel feministerna och sekulära – blir i ett trolslag betraktade som rasister. Ordet bör alltså överges. Istället bör man använda sig

av uttrycket *antimuslimsk rasism*, det är lite längre, visst, men det är mer exakt och skapar ingen begreppsförvirring.

FE: Du har besökt den danske tecknaren Kurt Westergaard i Århus och du satt i redaktionen på den satiriska vänstertidningen *Charlie-Hebdo* under den så kallade Muhammedkrisen, då ju ni också publicerade de tolv teckningarna. Kan du berätta lite om vad som hände?

CF: Jag var en av dem som tog beslutet att publicera teckningarna och försvara dem. Några veckor tidigare hade jag träffat en dansk vän, en iranier som lever i exil i Danmark. Han visade mig de där teckningarna och jag tyckte inte att de var speciellt roliga men de hade lett till debatt i Danmark, sa han, och undrade om vi på *Charlie-Hebdo* ville publicera dem. Jag svarade honom att vi hade bättre och roligare tecknare själva men det som intresserade mig i det hela var den kontext ur vilka de sprungit fram, det vill säga viljan att bekämpa självensuren, att tecknare inte skulle känna rädsla för att teckna av Muhammed och inte känna rädsla för att sluta som Theo van Gogh (den holländske regissören som mördades av en islamistisk fundamentalist). När vi såg att danska ambassader attackerades, att man brände danska flaggor och hörde att danskar som reste utomlands skulle mördas för att en tidning publicerat tolv teckningar – som inte ens alla föreställde Muhammed – så beslöt vi oss för att publicera teckningarna. Vi som driver med påven i stort sett varje vecka, beslöt oss för att gå ut med ett upprop undertecknat av sekulära muslimer till försvar för yttrandefriheten och humorn. Det här var emellertid inga självklarheter för vänstern. En del tidningar publicerade en eller två av teckningarna men när det gällde alla tolv var det inte lika självklart. Det gjorde vi dock, plus att vi gjorde ytterligare några, rätt roliga. På omslaget hade vi en fullständigt förtrivlad Muhammed som säger: "Det är tufft att vara dyrkad av idioter!" Det slutade med att vi åtalades och rättegången gav oss möjlighet att förklara skillnaden mellan humor och hat. Det var en viktig och mycket stark erfarenhet.

FE: Du har skrivit en bok om Tariq Ramadan, där du kritiserar honom hårt, analyserar hans retorik och anklagar honom för att tala med dubbla tungor. Varför var det viktigt för dig att skriva den boken och varför är han så farlig, enligt dig?

CF: Det var en bok som väckte stor upståndelse. Jag skrev boken om Ramadan på samma vis som jag skrev min bok om Christine Boutin, som är den katolska högerns *La Pasionaria* här i Frankrike. Tariq Ramadan är mycket exponerad i medierna i Frankrike som representant för en modern, europeisk variant av islam. Vänner till mig, framför allt några sekulära muslimer med rötter i Marocko, berättade för mig att Ramadan i själva verket stod mycket närmare Muslimska brödraskapet än vad folk inbillade sig, det vill säga i själva verket var han en uttalad fiende till en modernare form av islam. Ramadan försvarar en djupt reaktionär, politisk form av islam, hur artig och sympatisk han än må verka. Han skapar mindre rädsla än en uttalad salafist men i mina ögon är han på grund av sin framtoning mycket farligare. Det är exakt samma skillnad som du ser mellan Marine Le Pen – det främlingsfientliga partiet Nationella frontens nya ordförande – och dess förre ordförande pappan Jean-Marie Le Pen. Marine Le Pen är mycket mer presentabel och modern än Jean-Marie Le Pen och har därför mycket större chanser att nå makten. Tariq Ramadan har ett väldigt stort inflytande över Europas muslimer och får ständigt inbjudningar till höger och vänster. När jag började analysera hans diskurs var det inte helt enkelt, hans kritik av en modernare islam var inte alltid lätt att uppfatta, den var ofta mycket subtil. Jag lyssnade på alla hans kassetter där han talar till sina åhörare och efter nio månaders arbete tyckte jag mig upptäcka detta medvetna, mycket skrämmande och raffinerade tal med dubbla tungor.

FE: Du råkad ut för ett antal hot efter den boken och förlorade också vänner efter publiceringen av den?

CF: Vad gäller hoten var det något som jag redan var bekant med eftersom jag fick en del sådana när jag skrev om Front Nationals ekonomer. Det jobbiga med Tariq Ramadan är att han är som en guru, det vill säga ledare för en sekt. Hans anhängare befinner sig helt enkelt

inte i ett normalt tillstånd, de är fullständigt fanatiska. Vad som är pinsamt med honom själv är hans trakasserier och förtölet han ägnar sig åt. Han har en förmåga att ljuga som är rent hallucinatorisk och som jag inte stött på ens bland de värsta figurerna inom extremhögern.

FE: Och vännerna du förlorade på grund av boken?

CF: Inom vänstern är det alltid lättare att ge sig på en person som Marine Le Pen än Tariq Ramadan. Men man skriver ju inte för att få vänner...

FE: Då och då stöter man på uttrycket *sekulära fundamentalister* klistrat på folk som dig. Hur ser du på det?

CF: Det finns självklart sådana men jag räknar mig inte till dem. Det hela är ett försök att bunta ihop teokrater, de som vill ha slut på de mänskliga rättigheterna, med dem som vill ha en åtskillnad mellan politik och religion. Det handlar om en vulgär strategi för att banalisera den religiösa fundamentalismen. Vad som är olyckligt för dem som ser på mig på det viset är att jag inte ingår i denna skara, jag känner till en hel del sekulära fundamentalister och de gillar inte mig.

FE: Vilka författare och intellektuella har inspirerat dig i din kamp mot rasism och fundamentalism?

CF: Mitt sätt att arbeta utgår mer från mina undersökningar än från en given idé. Men visst har jag stor respekt för och känner stor beundran för Taslima Nasreen, till exempel, men jag står inte under något teoretiskt inflytande på det viset.

FE: Och de franska upplysningsfilosoferna?

CF: Så klart! René Descartes i första hand. Och Diderot, det är mina favoriter. Det ständiga tvivlets metod. Encyklopedin. För övrigt anser jag att hela upplysningen måste göras levande igen för de nya generationerna, det är verkligen något enastående.

FE: Hur tror du att revolterna och revolutionerna i arabvärlden kan påverka islam, islamismen och situationen för

muslimerna i Europa?

CF: Det som händer nu är som Berlinmurens fall och det kommer att bli bakslag, så klart, som det blev efter murens fall med krigerna i Jugoslavien. Men även om islamismen kommer att kunna förgifta det politiska livet en del i Egypten, och kanske också i Tunisien – Muslimska brödraskapet är de farligaste – så kommer detta att ske inom ramen för en anpassningsprocess där islamismen med tiden kommer att förlora inflytande. På villkor, förstås, att de sekulära demokraterna inte blir naiva, utan är vaksamma och inte upprepar misstagen som de auktoritära regimerna före dem gjorde. Ben Ali och Mubarak bekämpade islamismen men använde sig samtidigt av den.

FE: En annan vänster, som inte flirar med islamismen och som säger nej till kulturel relativism, är den möjlig?

CF: Absolut. Den är inte bara möjlig, den finns, den lever, jag är översvämmad av inbjudningar från alla håll och kanter i Europa och jag har massor av kontakter med folk som, liksom jag, försvarar en sådan linje och som försöker göra den starkare.

FE: Ditt nästa projekt?

CF: En analys av Marine Le Pen, på samma vis som jag gjorde av Tariq Ramadan. Jag är oroad. Hon tar upp många av de frågor jag arbetat mycket med de senaste åren. Hon förenklar, är dogmatisk och vill förkasta vissa människor. Det är en bok som jag hoppas ska kunna hjälpa till att försvaga hennes förmåga att förföra politiskt.

Krisen för den engelska mångkulturella modellen kommer att leda till en backlash mot mångkulturalismen ... Den är jag rädd för, framför allt eftersom inget samhälle kan vara monokulturellt idag.

Mannen som alltid hade rätt

Leo Perutz förutsåg att hans romaner skulle återupptäckas efter hans död. Han fick rätt. Men så var han också som försäkringsmatematiker berömd för sina träffsäkra sannolikhetskalkyler.

Av Jens Christian Brandt

I oktober 1907, samma månad som Tyska riket införde enhetliga nummerplåtar på bilarna, anställde det uppåtsträvande försäkringsbolaget Assicurazioni Generali två nya medarbetare: en jurist till filialen i Prag och en matematiker till huvudkontoret i Trieste.

Nyrekryteringarna hade en liknande bakgrund (båda var tyskspråkiga judar från Böhmens huvudstad och hade fäder som gjort karriär inom textilindustrin) men utvecklades högst olika.

Den förste floppade rejält. Missnöjd med den futtiga lönen, det hetsiga arbetstempot och nästan obefintliga semestern sade Franz Kafka upp sig inom ett år och började istället jobba för en direkt konkurrent. Vad ingen den gången kunde ana var att han trots sin korta karriär på Generali postumt skulle avancera till ett slags galjonsfigur för firman och ännu 2011 användas i diverse reklamkampanjer.

Den andre däremot: Leo Perutz.

För att förstå hans betydelse måste man veta att detta var de år då den centraleuropeiska försäkringsbranschen gick in i en expansiv, nästan skenande fas som i backspegeln påminner om champagnebubblen under IT-yrans nittio år senare. Om man tidigare främst försäkrat mot eldsvådor och katastrofer till sjöss, insåg branschen nu att endast fantasin satte gränser för alla de faror som hotade i en hektisk och snabbt föränderlig värld: klumpiga och oaktsamma flyttkarlar; stulna resväskor; rödvinsfläckar på salongsmattan; en hagelsvärm i juli; plötsligt insjuknande under semestern; familjetaxens för tidiga död.

Myllret av möjliga försäkringar motsvarades till en början av ett labyrintliknande och föga transparent system av nyckfullt beräknade premier och ersättningsnivåer. För att locka till sig nya kunder (och behålla de gamla) blev det emellertid snart nödvändigt att strukturera om verksamheten efter anglosaxisk förebild.

Akademiskt skolade matematiker, förtrogna med sannolikhetskalkyler och vana att hantera stora statistiska underlag, knöts till försäkringsbolagen.

Vad branschen framför allt ville ha var prognoser.

Det är här Leo Perutz kommer in i bilden. Liksom många av IT-epokens hjältar saknade han formella kvalifikationer. Han hade inte ens ett studentbetyg eftersom han hade kuggats i matematik. Det hindrade honom inte från att inom loppet av några få år avancera till den kanske klarast lysande stjärnan på den österrikiska försäkringsmatematikens himmel.

Från Trieste flyttade han till Wien och byggde upp berömmelsen med otaliga föreläsningar och forskningsrapporter publicerade i facktidskrifter. Han prognostiserade hur den rörliga räntan skulle utvecklas, och så småningom uppfann han en egen formel, *die Perutzsche Ausgleichsformel*, som kom att användas i hela det vidsträckta Habsburgimperiet och med vars hjälp man smidigt kunde beräkna hur länge den som tecknade en livförsäkring kunde tänkas leva.

Besatt av talserier och sannolikhetsaxiom ägnade han fritiden åt kortspel (nattliga maratonrundor som ofta slutade med avsevärda förluster), dueller och – romanskrivande.

Steget från försäkringsmatematik till litterärfiktion var inte långt. Som författare debuterade Leo Perutz 1915 med romanen *Die dritte Kugel*. I denna historiska skräna, som på ett plan handlar om Cortés erövring av Mexiko, finns redan två särdrag som snart skulle bli kännetecknande för allt vad Perutz skrev. För det första tematiseras – mycket tidstypiskt – vad den i Wien framväxande psykoanalysen kallade *Krise des Ich* (jagets kris), det vill säga personlighetsupplösning, identitetens sönderfall i separata och sinsemellan rivaliserande enheter, minnesförlust. Och för det andra förs handlingen alltid framåt genom att någon av romanfigurerna uttalar ett slags prognos, som starkt påminner om dem Perutz själv uppställde som försäkringsmatematiker. Dramaturgin är med andra ord direkt inspirerad av statistiklunterna på författarens skrivbord.

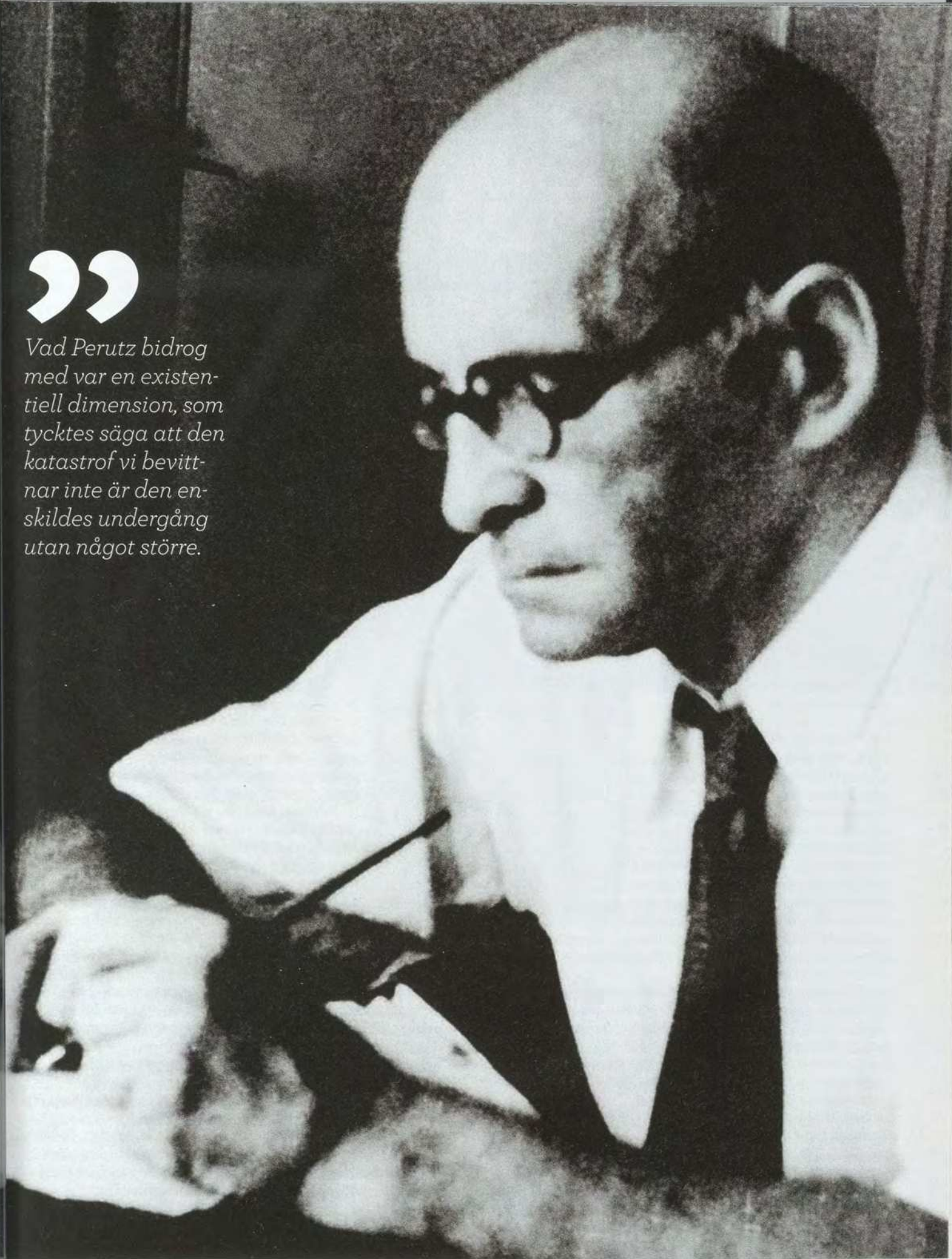
Trots att boken publicerades mitt under brinnande världskrig blev den både en kritikerframgång och en försäljningssuccé. Mönstret upprepades med uppföljaren; och när tiotalet gled över i *the roaring twenties* var Perutz redan en rik man, läst av de breda massorna, och respekterad av kräsna kri-

Leo Perutz.

Jens Christian Brandt är litteraturkritiker och kulturskribent med inriktning mot Tyskland.

”

*Vad Perutz bidrog
med var en existen-
tiell dimension, som
tycktes säga att den
katastrof vi bevitt-
nar inte är den en-
skildes undergång
utan något större.*

tiker som Walter Benjamin och Theodor W. Adorno. Framgångssagan fick ett abrupt slut när nazisterna kvällen den 30 januari 1933, i skenet av facklor, tågade in i Berlins regeringskvarter. Över en natt förbjöds Perutz böcker i Tyskland och även de lukrativa intäkterna från filmindustrin sinade så småningom helt.

Medan han skrev sina romaner brukade han lyssna på Gustav Mahler, framför allt den tonsatta dikten *Ich bin der Welt abhanden gekommen*. Nu gled Leo Perutz själv bort i glömskans dimmor; 1938 emigrerade han till Tel Aviv och bytte författarskapet mot en anonym och underordnad tillvaro på mindre försäkringskontor. Ibland hejdades han av någon på gatan, ibland var det en kollega eller granne som försvann bad om en autograf; då brukade Perutz le lite urskuldande och mumla att det måste röra sig om ett missförstånd. Han var inte den före detta romanförfattaren, de råkade bara ha samma namn.

Dock behöll han livet igenom den unika förmågan att producera häpnadsväckande exakta prognoser gällande framtiden. Hösten 1949 återfinns vi honom på ett kafé i Tel Aviv, i färd med att skriva brev. "Alla de som verkligen räknas – tidningarna, litteraturkritikerna, förlagen och litteraturhistorikerna – de behandlar mig som om jag inte längre finns. Eller rentav som om jag aldrig hade funnits." Men redan i nästa mening slänger han allt vedom överbord och slår istället, med en övertygelse som inte lämnar rum för minsta tvivel, fast att "desto säkrare är min återuppståndelse om 40 år, när någon litteraturhistoriker återupptäcker mig och gör en stor affär av att mina romaner är orättvist bortglömda".

Självfallet träffade han även den gången mitt i prick.

Född 1882 växte Leo Perutz upp i en sekulariserad judisk familj och under förhållanden som i efterhand ter sig tämligen representativa för epoken. Fadern var en textilfabrikant som i unga år brutit upp från den böhmiska småstaden Rakonitz ghetto (där judar ännu hölls åtskilda från den övriga befolkningen) och snabbt lyckats etablera sig i Prag med kontor och affärslokal på snobbgatan Graben. Under första världskriget skulle han skapa sig en förmögenhet genom att producera uniformstyg åt de kejserliga arméerna.

I likhet med många andra judiska fäder ur den generationen mistroddes han den egna framgången. Medveten om att framtiden var oviss och att den pyrande antisemitismen hos såväl tyskar som tjecker när som helst kunde övergå i öppet våld, placerade han sönnerna i kristna elitskolor men ställde inga krav på att de själva skulle göra karriär. Tvärtom odlades ett slags *carpe diem*-filosofi i hemmet: studentens njutning var det enda fasta.

Om man så vill är det denna ambivalens som utgör kärnan i Leo Perutz författarskap och som också gjort att hans romaner idag återupptäcks. Alla hans hjältar rör sig i en värld där korta stunder av stulen lycka växlar med aningen om annalkande förödelse.

Efter debutens utflykt till femtonhundratalets Mexiko tog han sigan ett samtida stoff. *Från nio till nio* (1918) handlar om en student som försökt sälja en stulen bok, tagits av polisen och åter lyckats fly. Under ett ändlöst dygn irrar han genom ett mardrömslikt Wien – en odysse som försvåras av att han är iförd handklovar. I slut-

kapitlet antyds, typiskt för Perutz, att alla de förvecklingar som just skildrats kanske bara är en kompensatorisk fantasi. Kanske har ingenting hänt på riktigt, kanske har studenten aldrig lämnat den vindskupa från vars fönster han kastar sig när polisen bultar på dörren.

Romanen gick ut i massupplagor och översattes till sju språk, däribland svenska. En av de mest entusiastiska läsarna var Alfred Hitchcock som lånade motivet med handklovar till sin film *The Lodger*.

Tekniken att låta en berättelse utspelas i huvudpersonens dödsögonblick var inte ny. Den hade utvecklats av den amerikanske författaren Ambrose Bierce och skulle så småningom förfinas av Jorge Luis Borges. Vad Perutz bidrog med var en existentiell dimension, som tycktes säga att den katastrof vi bevittnar inte är den enskildes undergång utan något större. Det är vår egen undergång som om och om igen gestaltas, i ständigt nya variationer.

I den magnifika *Der Meister des Jüngsten Tages* (1923) möter samma konstellation. En adlig Habsburgofficer av den håglösa dagdrömmartyp som förevigats av Arthur Schnitzler och Joseph Roth anklagas i romanens upptakt för att ha drivit en känd skådespelare till självmord. Bevisen tycks överväldigande och nu hotar ärelöst avsked ur armén. För att rädda sitt eget skinn kokar huvudpersonen ihop en makalös historia som går ut på att det i själva verket är en seriemördare som härjar.

Drömmar övergår i ständigt nya drömmar, portar slås upp mot nattliga trädgårdar och gränder som slingrar bort i gaslyktornas sken. Romanen skrevs under de år då psykoanalysen slutgiltigt nästlat sig in i samtidslitteraturen, men det intressanta hos Perutz är att ingen av de fotografiskt distinkta symboler han arbetar med låter sig översättas till de freudianska standardformlerna; den pipa som spelar en avgörande roll för handlingen är bara en pipa, aldrig en fallos.

Mörkast, mest olycksbådande och kanske konstnärligt starkast av dessa undergångsromaner är den som kom att bli hans sista innan Österrike annekterades av Nazi-Tyskland.

Den svenske ryttaren (1936) utspelas vid tiden för Karl XII:s ryska fälttåg. I en övergiven kvarn på den schlesiska landsbygden söker två flyktingar skydd undan ett snöoväder. Den ene är en före detta officer som deserterat från August den starkes sachsiska här, eftersom han egentligen har svenskt påbrå och då hellre vill strida under blågula fanor. Den andre är en simpel hönstjuv, notorisk återfallsförbrytare, som jagas av lagens långa arm. Bådas situation är förtvivlad och i ett försök att undgå bestraffning byter de identitet med varandra. Hönstjuven blir den svenske adelsmannen Christian von Tornefeld och lyckas i skydd av denna maskering gifta sig till ett lagom stort gods i en undanskymd del av provinsen.

Det är naturligtvis ett spel med lånat tid. I godsets grannskap finns ett straffläger i form av ett stenbrott, vars arbetare inte blir långlivade. Hönstjuven vet att det är hans bestämmelse att sluta där. Han har en hustru som han älskar och en avgudad dotter, han dinerar med traktens ädlingar och ser till att godsets affärer blomstrar. Men egentligen tillhör den korta lycka han upplever någon annan. Den suggestivt tecknade 1700-talsmiljön är här ingenting annat än en tunn kuliss.

När Perutz förlägger handlingen till avlägsna epoker i det förflutna är han ofta närmare en samtida problematik än i de romaner som

Tel Aviv dit Leo Perutz emigrerade 1938, samma år som bilden är tagen.

utspelas i nuet. Redan 1920 hade han med *Der Marques de Bolibar*, en krönika förlagd till Napoleonkrigens Spanien, skrivit den tyskspråkiga litteraturens kanske mest självlysande skildring av första världskriget.

Draget av maskerad blir ännu tydligare i *Den svenske ryttaren*. För vad vi läser är på ett plan en tidlös roman om förföljelse. Och på ett annat plan är det den specifika judiska 30-talsrefarenheten som gestaltas, en tillvaro med packade väskor och vissheten att friheten förr eller senare kommer att förbytas till fångenskap eller flykt.

Själv hamnade han alltså, några veckor efter Anschluss, i Tel Aviv. Det var en plats dit han kommit som turist redan 1913 och då upplevt som "ett sagolikt vackert judiskt villakvarter". Ett kvarts sekel senare fanns bara den omedelbara vantrivseln.

Precis som generationskamraten Joseph Roth förblev Perutz livet igenom skeptisk till sionismen. För båda fanns det ett bättre alternativ än Israel för Centraleuropas judar: det gamla österrikiska kejsardömet. Problemet var bara att det riket hade gått under och raderats ut från kartorna. Liksom Roth började Perutz under 30-talet glorifiera den habsburgska epoken: ju blekare minnet av det reella Österrike-Ungern var, desto mer paradisiskt tedde det sig.

I exilen snickrade han, tvehågset och under stora mödor, på den enda av romanerna som explicit tematiserar judisk identitet. *Natte-tid under stenbron* (1953) är en novellkrans som med lösa trådar flätats samman till en roman om det sena 1500-talets Prag. Här dyker alla de stora, halvt mytologiska figurerna upp: den alkemistiskt besatte kejsar Rudolf, rabbi Loew med sin Golem, ghattots invånare, köpmän och hovfolk.

I allt Perutz skrev hade antisemitismen svävat som en skugga över texten, han hade nästan alltid låtit sina huvudpersoner brista ut i hatfyllda tirader mot judarna – nästan som om han ville säga till sina läsare: "Jag ser er, jag vet vad ni går för" – men ämnet hade alltid förblivit ett knappt synligt sidospår.

När han nu på allvar tog sig an den europeiska judendomens öde låg de städer där han levt sitt liv i aska och ruiner. Stenbrottet i 1700-talsromanen hade fått sin motsvarighet i nazismens dödsläger. Han skrev alltså om en värld som inte längre fanns och som inte kunde besökas annat än i fiktionens form.

Kanske är det därför som det vilar något oavslutat, fragmentariskt, över den sista boken. Hela livet hade Leo Perutz uppställt prognoser.

Med facit i hand sinade bläcket. Ironiskt nog fick han också, för första gången, problem med att få boken utgiven. Hans gamla förläggare läste men avböjde. Publiken i Tyskland och Österrike, löd om dömet, var inte mogen för tematiken. Läsarna ville inte bli påmind om en värld som hade gått under.

Precis som han hade förutspått kom den stora upprättelsen istället postumt.

Den började lite trevande, med spridda nytgåvor under sent 80-tal och tidigt 90-tal. Riktig stjärnstatus nådde Leo Perutz först då den tysk-österrikiske romanförfattaren Daniel Kehlmann lanserade honom som ouppnåelig förebild. Sedan dess har hans samlade skrifter nyöversatts till engelska, franska och spanska; i Argentina är han en celebritet eftersom Borges uppskattade honom och i Prag firas han som en av den tjeckiska romankonstens största namn. Det är bara i Sverige som han har förblivit okänd. Det borde vara dags att ändra på det. ✱

En mästerlig moralist

60 Inger Enkvist läser Mario Vargas Llosas senaste roman

En brittisk institution

61 Mats Wiklund gratulerar *Private Eye* på femtioårsdagen

Sekundernas verk

62 David Andersson gör ett besök i Paul Austers litterära universum

Stockholm i filmskugga

63 Ingvar von Malmborg önskar sig ett filmcentrum i Stockholm

Något man kastar in

63 Lars Melin gör skillnad på adjektiv och adjektiv

Att tänka rätt är större

64 Katarina Hemmingsson om konst som vill uppfostra betraktaren

Västvärldens framtid

65 Ivar Arpi har lyssnat på en föreläsning av Wendy Brown

Krönika

66 Tanja Bergkvist ser "vardagsförståelse" ersätta vetenskap

Notiser

67 Vikbodagbok, Lexikon över vedertagna åsikter och telefonköer

Tysk teater

TEATER

Berlins årliga Theatertreffen präglades 2011 av både bisarr radikalitet och kvalitativt skådespeleri och regi, menar **Roland Lysell** som var på plats.

KASTANJERNA BLOMMAR åter när kulturminister Bernd Neumann öppnar årets Theatertreffen, den 48:e årliga tyskspråkiga teaterfestivalen på Berliner Festspiele, där säsongens mest anmärkningsvärda iscensättningar visas. I fjol avslutade man med Elfriede Jelineks *Die Kontrakte des Kaufmanns* i Nicolas Stemmanns regi. I år börjar man med en hel Jelinektrilogi, kongenialt iscensatt av teaterchefen i Köln, Karin Beier. Hon inleder med *Das Werk* från 2003, en pjäs baserad på det beundrade men olycksdrabbade dammbygget i Kaprun, och fortsätter med *Im Bus*, som inspirerats av en olycka när en buss störtade ned i ett hål i samband med ett tunnelbanebygge. Specialskriften är *Der Sturz*, som utgår från det i lera och vatten nedsjunkna stadsarkivet i Köln. Åter var det tunnelbanebyggets fel.

Föreställningen börjar i lugn och ro med ett antal kontorsmänniskor i svartvitt som står vid enkla bord försjunkna i sina kalkyler, medan en städerska svabbar golvet. Kvinnorna börjar skandera Jelinektirader, håller i sig mineralvatten och spottar i strålar. Småningom förstärks ensemblen av en talkör; Beier lyfter fram det musikaliskt rytmska i Jelineks mäktiga språk, där Heidegger-tonfallen flätas samman med reklamjargong, och kompletterar med Schubertmelodier när det behövs.

Hos Jelinek finns sällan roller, men däremot stark tematisk tendens: *Memento mori* – minns att du är dödlig. Här handlar det om människans, i synnerhet politikerns och byråkratens, idiotiska försök att tämja vattnet. Av de många scener där aktörer kryper, krälar, slåss och skriker imponerar särskilt ett kampfyllt kärleksmöte mellan jorden, en kvinna insmord i gulbrunt slam och vattnet, en dansare som hållt blå färg på överkroppen. Datorer och attrapper tar över alltmer, språket automatiseras och röster kommer oftare från högtalare än från aktörer. Den kontorsmässiga apolliniska början har allt mer avlösts av ett dionysiskt rus mot slutet. Vattnet forsar in som regnskurar från taket, men även genom trasiga rör från alla håll och kanter. Skådespelarna halkar, glider och plaskar omkring i en scenisk översvämning av en sådan art att man tror att teatern snart skall dela stadsarkivets öde.

FRÅN KÖLN KOM också Karin Henkels iscensättning av Tjechovs *Körsbärsträdgården* som börjar som en fars. Vad som helst, men inte Stanislavskij, tycks Henkel ha tänkt. Scengolvet är täckt med jord, och en rund platta i mitten bildar en miniscen på scenen. Där spelar orkestern balkaninspirerad musik, där dansar man eller gestaltar fåfänga drömmar. Lena Schwarz som vackert nervig Ranevskaja och Matthias Bundschuh som stöppig Gajew är rörande i sin världs-

träffar rätt

frånvändhet – när någon börjar tala om finanser utbrister Ranevskaja: "Musik"!

Flera av skådespelarprestationerna imponerar, liksom koreografin i det sällsamt livliga rörelseschemat. Betjänarna Jaschas och Firs peruker för tanken till 1700-tal, medan slapsticks och nyskrivna rader om kvantfysik har ansetts fräscha upp Tjechov. I sista akten när godset är sålt sänks ett nöjesfältstak med neonblomster över scenen och pressar ner gamle Firs, medan alla andra rusar ut och in gång på gång inför avresan. Kanske mera spetsfundig underhållning än teaterhistoriskt epokgörande Tjechov-tolkning?

HERBERT FRITSCH, 60-årig före detta skådespelare från Volksbühne am Rosa-Luxemburg-Platz, har börjat regissera. Tokigt chockerande är hans postfeministiska farsversion av Ibsens *Nora* (*Ett dockhem*). Nora spelas av Manja Kuhl som en docka i röd rufsfrisyr och babyklänning. Männen, alla unga aktörer sminkade till gamlingar, är utspökade som vore de hämtade från skräckfilmer eller 1800-talsfotografier. Doktor Rank (Henry Meyer), här kallad Doktor Krank, stapplar på kryckor. Fru Linde är en lesbisk häxa i svart kreation med spetsar och volanger. Damer-na är penninggalna och herrarna översexualiserade. Må vara att det är så föga chockerande idag att en kvinna bryter upp från sitt äktenskap att man låter slutet vara öppet, men mitt i den hysteriska spelglädjen har Fritsch glömt bort att *Ett dockhem* också är en pjäs om en kvinna som överger sina barn.

Medvetet har juryn i år velat integrera Berlins off-scener i festivalen. Ett mycket

underhållande kraftprov är *Verrücktes Blut* på Ballhaus Naunynstrasse i Kreuzberg i regi av Nurkan Epulat och dramaturgi av Jens Hillje. Tillsammans står de båda också för texten. Vi befinner oss i ett skräckscenario i en grundskoleklass där elever högljutt grälar, slåss och onanerar. Den energiska tysklärarinnan fröken Kelich (Sesede Terziyan) gör entré i grå dräkt och högklackat, beväpnad med en bunt gula texthäften. På programmet står Schillers dramer och estetiska skrifter. Ingen av de odrägliga eleverna lyssnar på hennes föredrag om borgerlig frihet och estetisk fostran. Men plötsligt förändras allt. När fröken Kelich försöker beröva en bråkstake hans väska trillar en revolver ut. Med vapnet i hand skapar hon respekt och tvingar eleverna att spela upp scener ur *Die Räuber* och *Kabale und Liebe*. Det går över förväntan. Ungdomarna gestaltar sin egen utsatthet och smärta genom texten och allvarliga omständigheter kommer fram; eleverna har trakasserat varandra sexuellt. Till sist får lärarinnan lust att döda det värsta rötägget – och nu försvaras denne med schillerska argument av kamraterna.

Under två livfullt våldsamma timmar gestaltas de flesta berlinska invandrarpblem, liksom den tyska hjälplösheten när muslimer skall välsignas med upplyst nationalkultur. Välsjungna tyska folksånger bildar stilla interludier i klassrumskaoet. I *Verrücktes Blut* finns inga givna svar. Varje problem har två sidor, liksom varje lösningsförsök, och inte ens lärarinnans uppgivenhet och lust att abdikera kan accepteras.

Sällan har pjäser vällat så intensiv debatt som Kathrin Rögglas *Die Beteiligten*. Hon

utgår från fallet Natascha Kampusch, den unga österrikskan som lyckades fly efter 3096 dagars kidnappning och sedan blev ett offer för skandalpressen. Kampusch nämns aldrig vid namn, men via de sex aktörerna, kallade kvasivännern, pseudopsykologen och så vidare, märks hennes närvaro. De talar nämligen hela tiden i konjunktiv som vore de betraktade utifrån med någon annans, exempelvis Kampuschs, blick och avslöjas därmed i sin sensationslystnad. Stefan Bachmanns iscensättning är ytterst välspelad och livfull. Scenbild och kostym växlar ständigt. Än är aktörerna utspökade i Kampuschkläder, än i apmask. Än gestaltas en av dem som en i luften svävande SS-officer, än förflyttas de till österrikska landskapsidyller och blir kopior av familjen von Trapp från *Sound of Music*. Till sist får en ung kvinnogestalt sin hämnd genom att voyeurererna i nakenkostym sticks ned en efter en i ett rejält massmord. Röggla och Bachmann fullföljer Thomas Bernhards och Elfriede Jelineks skoningslösa Österrikekritik.

THEATERTREFFEN 2011 präglades mera av radikala, stundom bisarra, teaterhändelser än kvalitet i regi och skådespel. Prisutdelningarna tillhör festivalens höjdpunkter. Lina Beckmann (Varja i Körsbärsträdgården) tilldelades Alfred Kerrpriset för unga skådespelare. Regissören Dimitar Gotscheff hedrades med preussiska sjöhandelns stora teaterpris tillsammans med tre av sina skådespelare. Vid sjöhandelns utdelning trakterades publiken generöst med gratis whisky, Gotscheffs favoritdryck – ett grepp för svensk teater att ta efter? ✨

En mästertlig moralist

I Mario Vargas Llosas senaste roman *Keltens dröm* finner **Inger Enkvist** en moraliserande ton som väcker frågor om hans förhållande till västerländsk liberalism.

DET SOM IMPONERAR i Mario Vargas Llosas senaste roman *El sueño del celta* (Keltens dröm) från 2010 är som vanligt språket. Men han är också en romanteknikernas mästare med en superb hantering av växel-spelet mellan romangestaltarnas tankevärldar och olika berättarperspektiv. Romanen påminner om *Paradiset finns om hörnet* (2003) men har en starkare moraliserande ton, vilken väcker frågor.

Handlingen utgår från en verklig person, Roger Casement. Denne var brittisk stats-tjänsteman vid förra sekelskiftet och sändes ut först till Belgiska Kongo och sedan till Peru för att rapportera om missförhållanden i samband med gummiutvinning-

en i jungeln. Där konfronterades han med en upprörande behandling av afrikaner respektive indianer. I redogörelsen för Casements reaktioner blir romantexten ett enda långt angrepp på Europa som säte för kolonialism.

ROMANENS ANDRA fokus ligger på Casements engagemang för Irlands frigörelse från Storbritannien. Under första världskriget börjar han nämligen samarbeta med tyskarna. Tanken är att med hjälp av deras krigsfångar av irländskt ursprung driva ut britterna från ön. Han får tala inför krigsfångarna men blir utbuad. Tillsammans med en medarbetare sätts han slutligen i land på Irland från en tysk ubåt, men tillfångatas omedelbart av britterna och ställs inför krigsrätt för landsförräderi. Romanen varvar Casements erfarenheter i Kongo och Peru med hans tankar i cellen, medan han väntar på avrättning. Denna i sig komplicerade berättelse kompliceras ytterligare av de förvecklingar som skapas när pressen och domstolen får tag på Casements dagböcker där han återger sexuella kontakter mot betalning med mycket unga män i Kongo, Peru och Brasilien.

Den första fråga en van Vargas Llosa-läsare ställer sig är vilken typ av text vi har framför oss. Den enorma mängden precisa uppgifter om personer, platser och tidpunkter leder tankarna till en biografi i romanform. Detta intryck stöds av att vissa avsnitt stilistiskt påminner om facktexter i historia.

Romantekniken inbjuder därigenom läsaren att ställa sig på Casements sida. När vi först möter honom befinner han sig i fängelse i väntan på att avrättas. Hans försök att få till stånd ett uppror på Irland med Tysklands hjälp framställs som en beundransvärd kamp mot förtryck, och eventuell kritik av hans bruk av manliga prostituerade i Afrika och Sydamerika viftas bort.

I SINA TIDIGA romaner lät Vargas Llosa läsaren dra slutsatser själv, men här använder han snarast tekniker som begränsar läsarens tolkningsfrihet. Till exempel förekommer sammanfattande bedömningar från berättarens sida, vilket ger intrycket att tolkningen redan är klar. Därtill har Vargas Llosa lagt till en epilög där han uttrycker sin oreserverade beundran för Casement.

Keltens dröm genomvävs av ekon från författarens böcker från 60-talet och framåt. Läsaren påminns om Sartres idé om den intellektuelle som "avtäcker" en del av verkligheten för att på så sätt förändra den. Texten knyter också an till 1960-talets studentrevolter i sin kombination av fokus på tredje världen och sexuell frihet. Vargas Llosa verkar identifiera sig med Casement. Båda har rättvisepatos och äventyrlust och är inte rädda för att gå emot de sina. Samtidigt talar de från olika historiska utgångspunkter. Romanens huvudperson riktade sin kritik mot pågående missförhållanden, medan romanens författare ter sig retroaktivt moraliserande. I dagens politiska kontext, som Vargas Llosa ingår i som den offentliga personen han är, kan många av nutidens förtryckare och fanatiker läsa romanen som stöd för att de har rätt i sitt hat mot väst i allmänhet och Storbritannien i synnerhet. Om Vargas Llosa sedan 1970-talet uppfattats som en svikare av den latinamerikanska vänstern,

kan han här uppfattas som en svikare av västliga liberaler på grund av ensidigheten i kritiken mot Storbritannien. Eftersom Vargas Llosa har starka drag av "gossen Ruda" har han säkert inget emot det. ✿

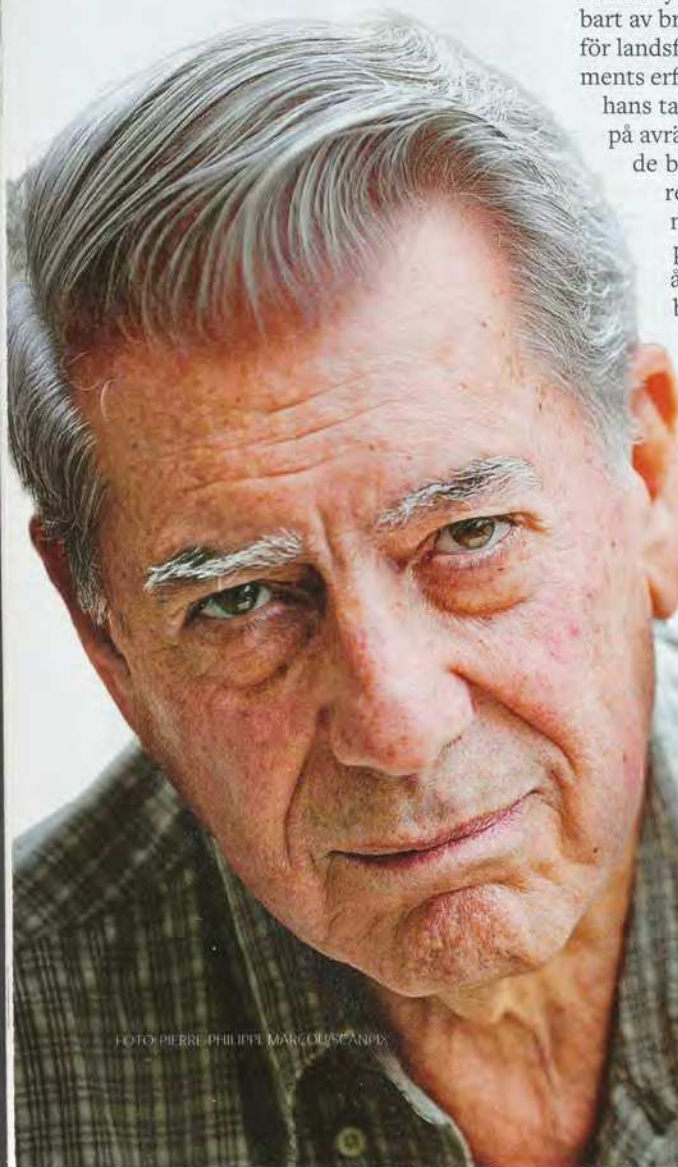

FOTO: PIERRE-PHILIPPE MARCQUISAND

MEDIER

En brittisk institution

Den brittiska satirtidningen *Private Eye* har underhållit och upplyst i 50 år. Ingen annan publikation tar sådana risker och utmanar den offentliga smaken, skriver **Mats Wiklund**.

VI SKRIVER 1961 och i Storbritannien är den 67-årige Harold Macmillan premiärminister. Landet styrs av män födda och uppfostade under den viktorianska eran. Etablissemang och elit ser i stort sett likadana ut som hundra år tidigare. Och även om den konservativa Macmillan i statistisk mening har rätt i sin vinnande valslogan "You've never had it so good" framlever en stor del av befolkningen i en nedsliten, slumliknande tillvaro. Maten är oätlig, kläderna hopplösa och det verkar regna i stort sett varje dag. Man vördar auktoriteter och lever på minnen från fornstora dagar.

Men mot detta gråmelerade tyranni som inte ens en Morrissey i högform skulle kunna göra rättvisa utvecklade sig en gerillarörelse som bara inom några år skulle kasta allt över ända: en hel generation som vägrade att se bakåt. En kulturell revolution drog in och dess kännetecken var humorn. Till de grövsta engelska etiketsbrotten hör nämligen tråkighet och det var därför närmast självklart att 1960-talets bildstormande skulle uppstå ur satir, löje och allmänt gott humör. Skrattet förlöste och gjorde det möjligt att ompröva värderingar och samhällssyn.

TILL UPPRORSMAKARNAS förtrupper slöt sig för 50 år sedan ett antal Oxfordstudenter. Några av dem kände varandra sedan mitten av 1950-talet när de gjorde *The Salopian*, internatskolan Shrewsbury Schools skoltidning. De bestämde sig för att ge ut en skämttidning. Från början var den i stort sett bara en fortsättning på deras skoltidning, men tidsandan vidgade vyerna och höjde den journalistiska ambitionsnivån. *Private Eye* intog snabbt hela fältet. Dess publicistiska hållning var – och är fortfarande – att inte låta någon pompös, snobbig, fördomsfull och inkompetent person gå säker. De satiriska attackerna sattes in utan hänsyn till den offentliga smaken eller respekt för samhällsbärande intressen.

Det är därför helt i sin ordning att *Private Eye* är Storbritanniens mest stämda tidskrift. En betydande del av dess vinst fondas för kommande rättegångar. Men flåset i nacken från förorättade och resursstarka makthavare har inte på minsta sätt dämpat humöret eller utvecklat någon form av självzensur. När numera avlidne Robert Maxwell, finansmagnat och ägare till bland annat *Daily Mirror*, vann ett högt skadestånd för att *Private Eye* antydde att han såg

ut som en brottsling utbrast chefredaktören Ian Hislop: "I've just given a fat Czech a fat check". (Den omfångsrike Robert Maxwell var född i Tjeckoslovakien.)

PRIVATE EYE EXCELLERAR gärna i skämt som väcker anstöt, särskilt vid tillfällen då det i nationens intresse ställs extra höga krav på gott uppförande. När prinsessan Diana dog i en bilolycka hade man ett omslag med en stor, sörjande folksamling utanför Buckingham Palace. Rubriken lyder: "Media to blame". Bilden är, som på alla omslag, försedd med pratbubblor: "Tidningarna har varit förfärliga", "Ja, och jag kunde inte få tag på någon!", "Låna min. Den har en bild på bilen." Inne i tidskriften finns ett fiktivt uttalande från "alla tidningar" där de gråtmilt och hycklande tar tillbaka allt ont de någonsin skrivit om Diana. Läsarnas uppbragthet kände inga gränser. Många sa upp sina prenumerationer och flera tidningskiosker vägrade att ha *Private Eye* på sina hyllor. Men det har inte hindrat Ian Hislop – som anställdes efter sin satir om "inredningen" i den sig till döds självsvältande IRA-fången Bobby Sands cell – från att fortsätta att ironisera över anbefallna reaktioner på tågo-

lyckor, mord och terroristattentat. Likt *Grönköpings Veckoblad* – men det är också den enda likheten – innehåller *Private Eye* skämt, referenser, kodord och allusioner som kräver år av läsning för att förstå och uppskatta. Om till exempel någon påstås berusad är omskrivningen "tired and emotional". Stilen varierar, men genomsyras av en omisskännlig frivolt ton som för tankarna till P G Wodehouse och Evelyn Waugh: ett slags avancerad, uppslupen skolpojks humor med drastiska formuleringar. Intrycket förstärks av layouten som, högst medvetet genomförd, ser ut som om den fortfarande är resultatet av ett amatörmässigt klistrande och klippande. I stort sett varje sida går i svartvitt och texterna dominerar över bildutrymmet. Men samtidigt är nästan överallt teckningar och serier insprängda för att ge variation och höja stämningen.

Från det infama till det parodiska är steget kort och logiskt. *Private Eye*, med osvikhlig blick för mänsklig svaghet, har lyckats särskilt väl med att karikera offentlighetens uppburna representanter. Hårdast går

man fram mot politiker, och allra mest förintande är förlöjligandet av premiärministern. Den osäkre och prestigebundne Harold Wilson röjdes av sin hustru i "Mrs Wilsons dagbok". Edward Heath, vars regering gick från den ena ekonomiska krisen till den andra, ledde det ständigt nedläggningshotade företaget "Heathco". Tony Blair var en skenhelig pastor i församlingen "Saint Albion's" och Gordon Brown framställdes som doktrinär och paranoid kommissarie av Stalin-snitt. Och den nuvarande innehavaren av 10 Downing Street, Etonutbildade David Cameron, förestår internatskolan "New Coalition Academy" där han ständigt hunsar biträdande rektorn Nick Clegg.

MEN DET VERKLIGA bravurnumret är "Dear Bill-breven", där Margaret Thatchers ärkereaktionäre make, Dennis, ger fritt och ohämmat utlopp för alla sina fördomar till sin gamle vän Bill (förlagan ska vara *Daily Telegraphs* originelle chefredaktör William Deeds). Margaret Thatcher (konsekvent benämnd "the old girl") och 1980-talets ny-

liberala anstormning skildras av en golfspelande, halvalkoholiserad 69-åring. Men genom det groteska och absurda röjs också en samhällsutveckling där charlataner, hycklare, bedragare och svinpälisar i största allmänhet passerar revy. Naturligtvis blev det en pjäs av breven till Bill. Många engelsmän har idag svårt att skilja på den faktiske och den fiktive Dennis Thatcher.

Parallellt med satiren driver *Private Eye* också framgångsrikt undersökande journalistik. De brittiska presslagarnas inskränkning av offentlighetsprincipen och yttrandefriheten tvingar ofta tidningar att ligga lågt med vad de vet. Ett sätt att ge spridning åt sanningen är att skriva anonymt för eller läcka till *Private Eye* som vågar ta risker som ingen annan publikation. Det har bidragit till åtskilliga scoop och åtskilliga stämningar. Men två gånger i månaden får över 200 000 prenumeranter känslan av att få veta vad och vilka som egentligen styr. De berövas då konsekvent alla sina eventuellt kvarvarande illusioner om det land de lever i. Satiren fortsätter att förlösa. ✱

LITTERATUR

Sekundernas verk

De till synes osannolika historierna i Paul Austers böcker är i viss mån självbiografiska, menar **David Andersson**.

PAUL AUSTERS SENASTE ROMAN *Sunset Park* är mer förankrad i samtiden, och enklare konstruerad, än många av hans tidigare böcker. Bakgrunden till verket är finanskrisen 2008. Huvudpersonen Miles Heller är dock en typisk Auster-gestalt. Det visar sig bland annat i att han använder alla pengar han får över till att köpa romaner. Sin flickvän Pilar Sanchez lär han känna när de båda sitter i en park och läser samma upplaga av Fitzgeralds *Den store Gatsby*.

När Miles Heller är 16 år dör hans styvbror i en olyckshändelse. Heller plågas därefter av skuld-känslor, och känner sig ansvarig för det inträffade. Några år senare råkar han av misstag lyssna på ett samtal mellan sin far och styvmor, vilka oroar sig för honom. Samtalet gör Heller förskräckt. Han lämnar hemmet, bryter med sin familj och avbryter sina studier.

Heller vet inget om framtiden och har inga större ambitioner. Därigenom liknar han andra Auster-gestalter. Brandmannen Nashe i *Slumpens musik* ärver en större penningssumma. Han säger upp sig från sitt arbete och ger sig planlöst ut på långa bilfärder. Han känner en stark eufori över att köra bil, och resandet blir nästan som en drog för honom. Men hans arv kommer inte att

räcka mer än ungefär ett år, och han vet inte vad han skall göra sedan.

Tom Wood i *Därskaper i Brooklyn* avslutar en bana som lovande litteraturhistoriker, klipper banden med släkt och vänner, och försörjer sig som taxichaufför. Han beskriver sin situation: "Man kör omkring i staden hela natten, och man vet aldrig vart man får åka härnäst. (...) Varje destination är godtycklig, varje beslut styrs av slumpen. Man flyter omkring, man kryssar hit och dit, utan att ha något att säga till om. Man är gudarnas leksak och saknar egen vilja. Man finns där bara som ett redskap för andra människors nycker."

I *Orakelnatten* finns en berättelse om förläggaren Nick Bowen, som lever i ett inte helt lyckligt äktenskap. En kväll går han ut för att posta ett brev. Ett fallande föremål träffar marken precis framför honom, och han är sekunder från att förolyckas. Upplevelsen skakar om honom. Han tar en taxi till flygplatsen, och köper där en biljett utan att bry sig om destinationen. Han bryter med sitt gamla liv, men har ingen aning om vad som väntar honom. Bakgrunden till sådana berättelser är i viss mån självbiografisk. I *Den röda anteckningsboken* har Auster samlat en rad märkliga händelser som han upplevt i sitt eget liv. Delvis är boken en replik till de kritiker som menat att handlingen i hans romaner brukar vara alltför osannolik.

En av berättelserna handlar om hur Auster som 14-åring reste på ett sommarläger. En dag gav sig pojkar och några ledare ut på skogsvandring. De överraskades av ett våldsamt oväder. En av Austers kamrater träffades av blixten och dog omedelbart. Auster befann sig precis bakom kamraten. Denna traumatiska upplevelse har Auster ofta återkommit till, och den har bearbetats i flera texter. Den gav honom en insikt om att allt vi tar för givet kan slås sönder på några sekunder. ✱

STOCKHOLM I FILMSKUGGA

UNDER SENASTE HALVÅRET har en intensiv filmverksamhet pågått i Stockholm. Tunnelbaneuppgångar har varit avstängda, cyklister har tvingats ta omvägar och stora kameror har varit synliga på torg och i parker.

Millenniecirkusen är på besök i Stockholm. Stieg Larssons böcker om journalisten Mikael Blomkvist och asperger-personligheten Lisbeth Salander ska nu bli amerikansk film. Marknadsföringsvärdet av detta uppgår för Stockholms del till 960 miljoner kronor, har man räknat ut - såvida inte alltihop blir en jättekalon.

Av detta kan man dra den illusoriska slutsatsen att Stockholm är en populär filmstad. Tyvärr inte. Det har aldrig producerats mindre film i Sveriges huvudstad än nu.

Alltihop handlar om regional finansiering. Under 1990-talets ekonomiska kris ville statsmakerna göra sig av med ansvaret för filmproduktion. Man övertalade regionerna att ta över: Västra Götaland, Region Skåne och Norrbotten. Det gör de inte gratis. Västra Götaland satsar 69 miljoner på verksamheten och vill ha något i retur. I kontrakten med produktionsbolagen skriver man därför in en rad villkor: historien ska utspela sig i regionen, minst hälften av skådespelarna ska komma därifrån, de inblandade företagen ska ha kontor i området.

Stockholms läns landsting satsar bara småpengar och får därför mycket lite i retur. Ett långfilmscentrum i Stockholmsregionen skulle kosta omkring 30-35 miljoner. För varje satsad krona får regionen tillbaka fem i kringaktiviteter, det finns flera sådana studier, svenska och internationella. Men när frågan väcks i landstingsfullmäktige blir svaret alltid detsamma: vi ska inte ägna oss åt det här.

Utöver enstaka rullar - *Himlen är oskyldigt blå* spelades in på en skärgårdsö - skildras Stockholmsregionen därför inte på film. Trots att regering och riksdag finns där. Liksom storföretagens huvudkontor, finansvärlden, en hög procent av kulturinstitutioner och kulturkreatörer, religionens företrädare, mat- och medievärlden, de historiska byggnaderna, de mångkulturella bostadsområdena. En absurd situation - som ger en skälig snedvriden Sverigebild. Istället för att använda Stockholmsregionernas fantastiska miljöer bor filmkaraktärerna i villa vilken-som, handlar i en affär någonstans, träffas på en gata i ingenstans.

Stockholm byggs ut i snabb takt. Det är hög tid att planera in ett produktionscentrum för långfilm i den nya stadsbilden.

Ingvar von Malmberg

Något man kastar in

När bör man använda adjektiv i en text? **Lars Melin** söker svaret på en gammal tvistefråga.

ETT BARNBARN HADE FÅTT I LÄXA att skriva en berättelse. Det fanns bara ett krav. Den skulle vara målande. Den skulle vara proppfull av adjektiv som skulle ge färg, stämning, liv och åskådlighet åt berättelsen.

Så är det i skolan. Bland proffsskribenter är det precis tvärtom: adjektiv är ordklassen med låg prestige. Den finns en replik som belyser detta. Den har tillskrivits många kända publicister:

- Skriv vad ni vill i min tidning. Men vill ni använda ett adjektiv måste ni först komma upp på direktionsvåningen och fråga mig personligen.

Det kan tyckas helt naturligt, för i många sammanhang är adjektiv bara ett tecken på författarens ordförråd inte räcker till. Det hörs förresten på namnet. Adjektiv är latin och betyder något man kastat in. Jämför vilken text som är mest målande, den med eller den utan adjektiv:

Text med adjektiv

Den duktige violinisten Svensson hade glömt sin svindra fiol i den långa, lyxiga bilen han hyrt i London och var tvungen att hinna in på musikaffären innan han skulle spela för en kräsen publik. Till hans stora förtret sålde de endast gamla Stradivariusfioler.

Text utan adjektiv

Virtuosen Svensson hade glömt sin Stradivarius i limousinen han hyrt i London och var tvungen att hinna in på musikaffären före premiären. Till hans grämlse sålde de endast second hand-stradivariar.

SORRY, FRÖKEN! DEN SOM KAN SÄTTA in rätt ord (virtuos, Stradivarius etcetera) skapar en text som är både kortare och mer målande. Men det finns något som varken stjärnpublicisten eller fröken i skolan tänkt på. I åtminstone grammatikers världsbild finns två sorters adjektiv: karakteriserande och klassificerande.

De klassificerande behöver vi ofta: det är skillnad på en eldriven och en manuell gräsklippare, ett svenskt landslag och ett norskt, ett socialdemokratiskt och ett moderat kommunalråd, ett hemtrampat och ett slottstappat vin. De klassificerande sorterar upp världen åt oss. Sådana adjektiv komparerar vi inte, och de står gärna utan artikel: "han körde med manuell gräsklippare"; men "han körde med en rostig gräsklippare".

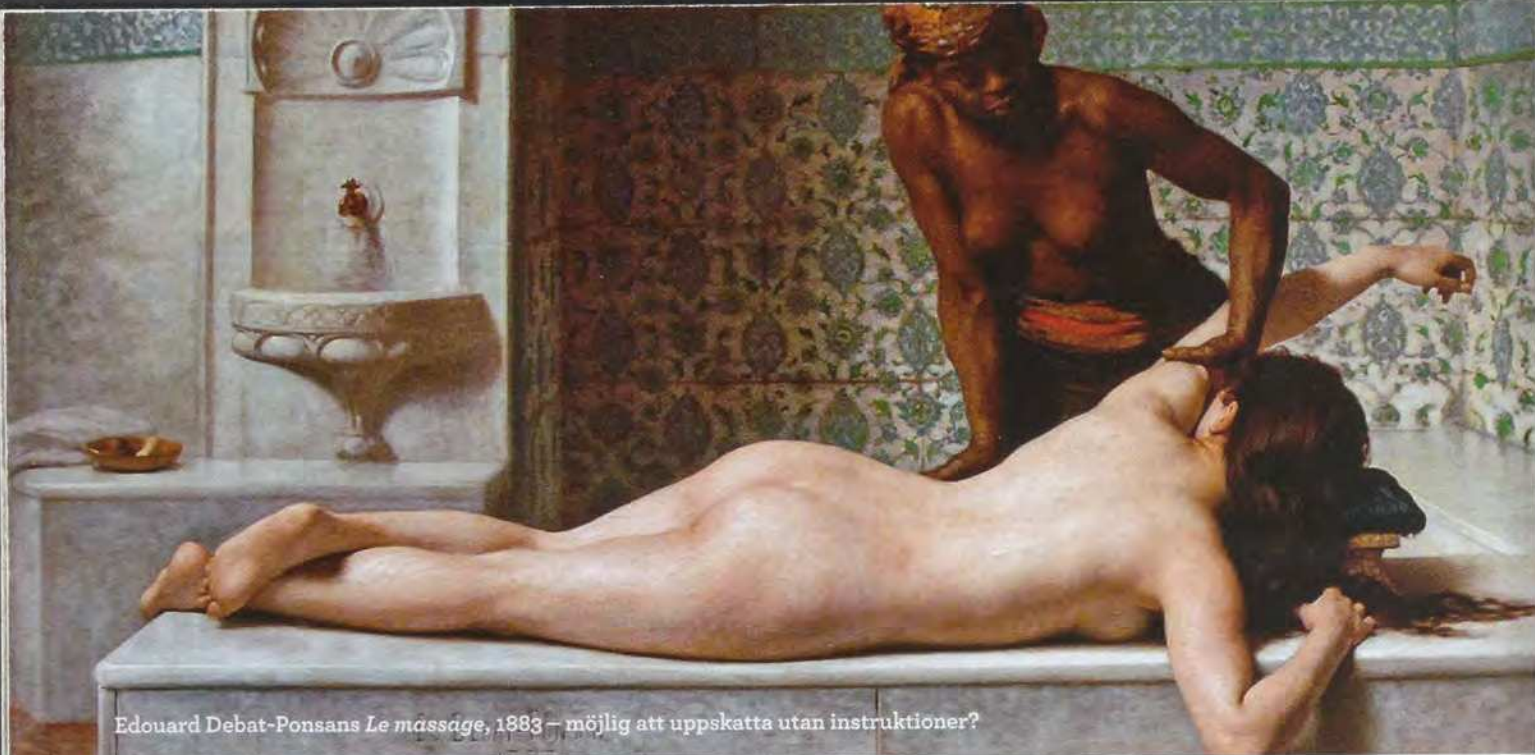
De är de karakteriserande adjektiven som är "blommiga" och "inkastade". De visar vilka egenskaper vi vill betona: ett taggat landslag (som också är dåligt, ojämnt, fumligt ...), ett blommigt vin (som också är spanskt, rött, dyrt ...) och så vidare.

Problemet är när man byter funktion, när klassificerande adjektiv som manlig, vit, heterosexuell blir karakteriserande. Sådana byten sker nästan bara när man har klassificerat världen i ett par högar och upptäcker att man ogillar någon av högarna. Man anger alltså dålig karaktär för en av klasserna.

Eller när ett blommigt karakteriserande adjektiv blir klassificerande: mjuka frågor, grön teknik, sociala medier. Man blir alltså så förtjust i något att man tycker att det ska få bilda en egen klass. De karakteriserande orden brukar alltså oftast plockas in i den riktigt fina klassen.

Så det är nog bäst att gå upp på direktionsvåningen för alla adjektiv, och i varje fall inte göra som fröken bestämt, att bara måla på. ✱

Edouard Debat-Ponsans *Le massage*, 1883 – möjlig att uppskatta utan instruktioner?

KONST

Att tänka rätt är större

I en tid när teoretiserande kring konst är mer regel än undantag riskerar skönhetsupplevelsen att hamna i skymundan. Vilken plats har den när betraktaren måste upplysas, inte bara om kontexten, utan om *den rätta* kontexten, frågar sig **Katarina Hemmingsson**.

I SAMBAND MED öppnandet av Nationalmuseum utställning med erotisk konst, *Lust & Last*, aktualiserades än en gång frågan om konstens – och konstinstitutionernas – roll i samhället. Utställningens introduktionsfilm visade prov på en symptomatisk hållning i dagens samtal om konst: den estetiska upplevelsen får stå tillbaka för ett ängsligt tassande kring det politiskt korrekta. Samtidigt gick konstvetarna Malin Hedin Hayden och Jessica Sjöholm Skrubbe ut i DN och krävde en än mer kritisk reflektion kring bildmaterialet som de ansåg gav uttryck för en heteronormativ och patriarkal ideologi. De förklarade det anmärkningsvärt att en statlig institution "hemfallit åt en till synes romantisk idé om att konstverk, bilder och ting har en förmåga att själva föra sin talan."

Att *förstå* ett konstnärligt verk som en del av en kontext ansågs av artikelförfattarna viktigare än att *uppleva* det i sig självt. Både sammanhanget i vilket konsten skapades och sammanhanget i vilket den visas tillskrivs därmed större betydelse än upplevelsen av själva verket. Man tror sig kunna finna en sanning i konst genom att filtrera den genom den för stunden rådande ideologin. Detta är en företeelse som filosofen Roger Scruton tar upp i boken *Beauty* (2009). Men en ideologi, resonerar han, är något som antas baserat på dess samhäll-

leliga eller politiska nytta, snarare än dess sanningshalt. Genom att alltför nitiskt sträva efter kontextualisering uppstår risken att främst äldre figurativ konst med unika estetiska kvaliteter förkastas för att den med våra mått mätt anses olämplig. Modern konceptuell konst å sin sida, får sitt existensberättigande i samma stund som någon riktar ett pekfinger mot den och utropar "Konst!".

Därmed anses den också moraliskt oantastlig. Vi verkar tro att vi lever i den mest upplysta av tider, trots att vi i mångt och mycket är blinda inför vår samtids förgivettagna idésystem.

KONTEXTUALISERINGEN behöver dock inte vara ett problem i sig, utan kan tvärtom vara själva förutsättningen för att ett verk ska kunna upplevas som vackert. Claes Entzenberg, docent i estetik vid Uppsala universitet, menar att det kan vara reducerande att söka enbart skönhet i konst. Han exemplifierar med fotografiet från studentdemonstrationerna på Himmelska fridens torg 1989, där en ensam man hindrar framkomligheten för fyra stridsvagnar genom att ställa sig i vägen för dem. "Kontextualisering förminskar inget, ofta får objektet egenskaper som det inte hade före kontextualiseringen. Predikat som 'vågad' eller 'utmanande' blir applicerbara när ob-

jektet placeras i särskild kontext", hävdar Entzenberg.

Att placera konst i ett sammanhang resulterar inte per automatik i att man ser den för vad den verkligen är. Kontextualiseringen möjliggör istället att se på något ur ett specifikt perspektiv. Men i alla tider har den för tillfället rådande moralen varit alltings måttstock, varpå särskilt äldre konst många gånger förkastats därför att den inte ansetts tillräckligt uppbygglig. Man kan ifrågasätta rimligheten i att vi, genom våra moderna glasögon, skärskådar äldre tiders konst för att sedan avfärda den som exempelvis patriarkal eller rasistisk. Däremot är kunskap om tiden vari verk skapades ovärderlig på så sätt att den kan skänka en djupare förståelse för det som gestaltas och på så sätt även bidra till själva skönhetsupplevelsen. Det kan jämföras med hur ett stilleben föreställande en fruktskål, ett till synes banalt motiv, får en helt annan betydelse för den som är bekant med symboliken bakom olika frukter, deras placering och färgsättning. Men den kontextualisering som görs av konst idag har ett fostrande syfte, då den i större utsträckning går ut på att leda betraktaren "rätt" än att upplysa. Det är en färfång jakt på objektivitet som blottlägger en anmärkningsvärd insiktslöshet inför våra egna kulturella föreställningar. ✨

Västvärldens ovissa framtid

Professor Wendy Brown uppmärksammar identitetspolitikens paradoxer. **Ivar Arpi** har besökt en av hennes föreläsningar.

EN AV IDENTITETSPOLITIKENS skarpaste och mest klartänkta kritiker är statsvetarprofessorn Wendy Brown, som besökte Södra Teatern i Stockholm i slutet av maj med föreläsningen "Civilisationens självbedrägerier: Jämlikhet, sekularism och tolerans". Från Berkeley University i Kalifornien har hon i nästan tre decennier gått i närkamp med kapitalism, identitetspolitik och feminism utan att på förhand välja sina vänner. Hennes tänkande är svårplacerat, även om hon själv är noggrann med att kalla sig socialist. Ändå finns det en hel del att hämta även för liberalt sinnade, kanske för att vänster trots allt har en delvis annan innebörd i USA än i Europa.

Dagens vänsterrörelser präglas enligt Brown av vad Nietzsche kallade "ressentiment", som består av agg och bitterhet som orsakas av oförrätter som man fått utstå. Den som styrs av ressentiment är beroende av att den underordnade identiteten bevaras: för att få upprättelse för att man blivit diskriminerad exempelvis på grund av sin hudfärg krävs också att man erkänner skillnaden mellan hudfärger. Här får genusvetenskap och kvinnoforskning sig en känga, eftersom de investerar i att genus och kön kommer att fortsätta att spela en viktig roll. Kampen mot kvinnlig underordning förutsätter dess fortlevnad, menar Brown.

BROWN ÄR SKICKLIG på att dekonstruera begrepp och blottlägga sådant som tas för givna sanningar. Ett exempel på det är hennes behandling av tolerans i boken *Regulating Aversion* (2006) där hon menar att tolerans inte är en synonym till, utan en ersättning för, jämlikhet.

Tolerans är ett ständigt aktuellt ämne i den postkoloniala tid vi lever i, där omfattande migration förändrat karaktären på de västerländska samhällena. Brown själv verkar kluven inför var gränserna för hennes teorier går – i synnerhet då hon skriver och pratar om andra delar av världen, andra etniska grupper än sin egen, eller islam. Hon vill inte att vi bara ska tolerera "den andre", eftersom vi då per definition utesluter och håller distansen. Å andra sidan är det tydligt att hennes egna ideal om sekularism, jämlikhet och jämställdhet mellan könen inte är jämnt fördelade över hela världen. En kvinna i publiken undrar hur feministerna i väst ska betrakta patriarkala övergrepp exempelvis Mellanöstern. "Låt kvinnor själva bestäm-

ma sin feminism där de är. Vi ska inte titta så mycket där borta, utan mer på oss själva. Strider utkämpas bäst av inhemska krafter – det finns ingen neutral plats varifrån man kan utöva kvinnlig frigörelse", svarar Brown. Ett inkonsekvent sätt att se på resten av världen, om hon menar allvar med att tolerans är ett hinder för jämlikhet.

I FÖRELÄSNINGEN på Södra Teatern kritiserar hon vänstern för att den idag bara låter som en artigare och mjukare version av högern, snarare än som ett alternativ till den. Lösningen är att prata med dem som högern bara pratar om, säger hon. Underförstått är att det rör sig om muslimer. Men

detta resonemang möter samma problem som hon vill undvika, och fastnar i dikotomin "vi och dom". För vad är det "dom" ska berätta, som "högern" inte vill lyssna på?

Det är med dubbla känslor man bevittnar Wendy Browns framfart, såväl på föreläsningen som i hennes författarskap. Å ena sidan är hon en av de främsta tänkarna i den nya vänstern, vars kritik träffar både vänsterrörelser och högern.

Å andra sidan erbjuder hon ingen kompass i det sönderbrutna landskap hon skapar. Liksom många andra kritiska tänkare är hon bra på att formulera problem, men utvecklar inte de verktyg som krävs för att lösa dem. ✱

Wendy Brown.

Fördumning på frammarsch

För drygt ett år sedan uppmärksammade Olle Häggström, professor i matematik, och Sören Holst, doktor i teoretisk fysik, i en artikel på *Newsmill*, en rapport till Skolverket vid namn *Genus och text* författad av den påtänkta rektorn till Södertörns högskola: Moira von Wright, professor i pedagogik och då prorektor vid Örebro universitet. En månad senare fattade regeringen beslut om att utnämna von Wright till rektor för Södertörns högskola, efter förslag från styrelsen vid Södertörns högskola.

Efter att ha läst *Genus och text*, som handlar om "jämfällhet i fysikläromedel" och om "vilka krav vi kan ställa på en jämfälld text" (finns publicerad på Skolverkets hemsida) inser jag att fördumningsindustrin är på frammarsch, nått nya höjder, och att det alltid kan bli värre än vad det redan är, och att det redan är värre än vad många tror.

Håll i er nu, alla ni som har barn i svensk skola – en genuskänslig fysik förutsätter nämligen att en hel del av det vetenskapliga innehållet i fysiken plockas bort och ersätts med det denna professor i pedagogik kallar för "vardagsförståelse". Rapporten rekommenderas givetvis för blivande lärarutbildare vid flera lärosäten.

Låt mig därför presentera några av de många intressanta slutsatserna i rapporten, och låt oss ställa denna fråga till regeringen: Ligger det verkligen i linje med en borgerlig skolpolitik att institutionalisera detta vainsinne?

- "En genusmedveten och genuskänslig fysik förutsätter en relationell infallsvinkel på fysiken samt att en hel del av det traditionella vetenskapliga kunskapsinnehållet i fysiken plockas bort." (s 65)

- "Påbudandet av snäv kunskap med en given mening är inte förenlig med skolans jämfälldhetssträvanden." (s 64)

- "Faktabaserad, objektiv kunskap utgör vad man i ett feministiskt perspektiv brukar kategorisera som 'manlig' kunskap. Kravet på objektivitet anses ofta utgöra själva grundkriteriet för vetenskaplighet." (s 59)

- "En jämfälld skola arbetar utifrån en respekt för elevens egen livsvärld och världsbild, och en demokratisk undervisning kan då inte handla om att ersätta elevens 'vardagsförståelse' med en 'vetenskaplig' sådan. Enligt Sundgren (1996 s.31) måste det uppstå en dialog för att inte skolan skall utöva symboliskt våld på eleverna genom att påtvinga en given mening." (s 7)

- "Sylvia Benckert (1997) menar att fysiken som universitetsämne eftersträvar en opersonlig renhet, och en strävan att framstå som höjd över och fri från mänskliga önskningar, och att just denna skenbara opersonlighet och könlöshet är knuten till föreställningar om maskulinitet, vilket bidrar till att göra fysiken ointressant för flickor." (s 16)

- "Man kan, med Sundgren (1996, s. 86ff), ifrågasätta denna tradition som insisterar på förmedlandet av vetenskapliga begrepp och deras tolkningsföretär, samtidigt som den invaderar vardagsförståelsen genom att också lägga beslag på vardagliga begrepp och ge dem tolkningsföretär, som till exempel kraft." (s 24)

- "Föreställningen om det vetenskapliga tänkandets självklara överhöghet rimmar illa med jämfälldhets- och demokratiidealen ... Om man inte uppmärksammar detta riskerar man att göra missvisande bedömningar. Till exempel genom att oreflekterat utgå från att ett vetenskapligt tänkande är mer rationellt och därför borde ersätta ett vardagstänkande." (s 24)

Kunskapsnation var ordet... ✨

Tanja Bergkvist är fil dr i matematik och verksam vid FOI

I korthet

VIKBODAGBOK DEL 6

SISTA GIPSSKIVAN ÄR PÅ PLATS

Vikbolandet, vecka 22. Vinden krusar fälten, körvel- och rabarberblom; en sorts vainsinne. Först hade en koltrasthona flugit in i fönstret; nästa dag en hane. Avslutning för Svalanbarnen vid kommunhusets före detta lokaler på Bossgårdsvägen, varm kväll, medhavd fika, sångföreställning. M, med ens blyg, stämmer sporadiskt in i refrängen. Tipsrunda. Vilket av dessa träd har barr? Vad heter hästens barn? Träffar två av G:s gamla klasskompisar från högstadietiden. Är inte helt närvarande. Sista gipsskivan uppe. På fredag kommer någon hit från Lundgrens el för att montera säkrings-skåpet, kanske Teos pappa. Elevtextinlämning. Får inte falla igenom. Se blomman. Se komiken. Lotta Lotass nya bok ges ut på telexremsa i hundra numrerade exemplar. Vi gräver ner fågeln vid ladan. Erik Rosenberg: "de ta upp motiv från varandra, varför även hos denna trast en smula dialekt kan utbildas." Svårt härleda källa. Binamn och indigenatsbildningar. I Gösta Franzéns licentiatavhandling *Vikbolandets by- och gårdsnamn* – jämgammal med magasinet, enligt gavelnockens gröna kopparvimpel – nämns även Glädingstad: "som väl uppkallats efter en person från det närbelägna Gladhem i Stenby, vidare möjligen till Skällingstad, varom se nedan s. 220 f."

Ola Klippvik

Exakt hur
konformt
landet är går
inte att beskriva.

Karl Ove Knausgård ondgör sig
över svensk konsensuskultur i *Min kamp 2*.

Var god dröj!

Goda vänner som var på väg hem från Singapore missade en flygförbindelse i Frankfurt och gick följaktligen till flygbolagets disk för kundtjänst. Där stod två unga, synbarligen syssellosa unga damer, som på mina vänners fråga om hur de skulle bära sig åt för att bli ombokade svarade: "Ni måste kontakta vår kundtjänst."

"Men det är ju det vi gör just nu?"

"Jo, men det här måste göras på nätet."

Men det kan vara värre. Min man, idag 84 år, bor i huvudsak i Uppsala medan jag själv tillbringar större delen av min tid i Helsingfors. En fredagskväll när jag var på väg från Uppsala mödde min man inte bra och oroligt ringde jag till honom redan från Arlanda. Det visade sig att hans telefon inte fungerade. Jag ringde på nytt när jag kommit till Helsingfors, med samma resultat. Telefonbolagets kundtjänst hade stängt för dagen, men av hemsidan framgick att man kunde mejla dygnet runt. Under rubriken "Brådskanie" skrev jag och redogjorde för situationen och lät förstå att jag var orolig.

På natten låg jag vaken och oroade mig för min man och så fort kundtjänst öppnade på morgonen ringde jag. Som vanligt gällde det att följa instruktioner från en bandad röst, att trycka sig fram mellan olika alternativ medan rösten meddelade att samtalet kunde komma att spelas in i kvalitets- och utbildningssyfte och skulle följas av en kundundersökning: "Din åsikt är viktig!"

Det första ödesdigra valet stod mellan att trycka 1 om man var kund och 2 om man inte var kund. Jag tryckte 1 eftersom min man är kund men eftersom jag inte kunde följa upp med hans personnummer avbröts samtalet. Sedan försökte jag att trycka 2, för icke-kunder, och valde sedan 1 för beställningar. Jag fick vänta länge och började känna mig smått desperat. När jag till slut kom fram och utbrast: "Jag kan inte tala med min man, han är ensam, jag är rädd att han kan vara sjuk!" svarade flickan på telefonbolaget: "Jag tar bara emot beställningar."

Jag tänkte att eftersom jag äntligen hade

fått kontakt med en levande människa, kanske det kunde finnas någon annan som också var levande.

"Finns det någon annan jag kan få tala med?", frågade jag.

"Det låter som ett tekniskt problem. Egentligen borde du ha tryckt 1 från början och blivit kopplad till teknisk support."

"Kan du koppla mig?"

Hon tänkte efter och bestämde sig för att låta nåd gå före rätt. På teknisk support fick jag veta att bolagets telefoni låg nere i hela Uppsalaregionen och att enda sättet att nå min man var att ringa en granne. Killen som sa det var inte bara vänlig, han hade också humor för han tillade: "Jag hoppas att du har någon granne som inte har vår telefoni."

Mejlet med rubriken "Brådskanie" fick jag svar på trettiosex timmar senare. Svaret lydde: "Vi kan inte ringa ett utländskt nummer. Vi önskar dig en god fortsättning på söndagen."

Jag kan bara hoppas att mitt samtal verkligen spelades in i kvalitets- och utbildningssyfte. Hur länge dröjer det innan 112 också fungerar med tonval, så att man först ska trycka in personnummer - kanske också kreditkortsnummer - och sedan välja mellan 1 för brand, 2 för bilolycka, 3 för hjärtinfarkt eller stroke?

Merete Mazzarella

Lexikon över vedertagna åsikter

hagtorn, y. fsv. hagtorn = isl. hag-porn; av fsv. hagh, inhägnad, o. fsv. por n, tagg (se lik tor n.o. torn); alltså: taggväxt, brukad till häck; se häck. Självklar referens för kulturintresserad Södermalmsbo som ledsnat på - i nämnd ordning - 1. Indiemusik, 2. Tarkovskij, 3. Sara Stridsberg.

Hbtq: akronym f homosexuella, bisexuella och transpersoner. 2006 skedde tillägg med bokstaven q som i queer, ett ord som inbegriper även vänsterliberala storstadsbor som vill känna sig frisinnade och icke-normala i sin på ytan fullkomligt normala heterosexuallitet.

heder, fsv. hedher, ära, heder = isl. heidr (genit.-rs), da. Hæder. Jfr herre. - Om betyd.-utvecklingen i hederlig, egentl.: hedrad, aktad, se ärlig. Se även avledn såsom hedersvåld, hedersmord o hederskultur. Viss typ av kulturella yttringar som finns rikligt företrädade även i den svenska kulturtraditionen och historien.

hen, brynsten, t. ex. Schroderus Lex. 1637 = isl. hein, fda. hen (i Harald Hen), ägs. hân

(eng. hone), av germ. Pers pron vars syfte är att utplåna den biologiska mångfalden genom att förneka den.

hipster, fr hipp, i hipp hurra, från eng. hip (el. hep) hurrah; hipp o. hopp tillhör samma bildningsgrupp som ä. nsv. Snick o. snack, knäs o. knis, knirrkarr osv. Huvudsakl på Stockholms Södermalm trendig ung farbror lr tant. Som framgår av ordets etym en i rakt nedstigande led ättling till hip-pies o hiphopare.

Hitler, österrikisk politiker o filosof. Sedan 1945 slutpunkt för varje debatt om politik o filosofi. Se även Godwins lag.

HMK, akronym f Sveriges konung, på suddiga foton distribuerade av kriminella med benäget bistånd från svensk tabloidpress, även på nämnda foton utpekad som "Han Me' K*k*n".

hora, sbst., fsv. hōra = isl. hōra, da. hore, mlt. hore, fnt. huora (ty. huré), ägs. Hore (eng. whore), av germ. *hörōn, även: äktenskapsbryterska. Även pejor benämn på det enda yrke som av svenska staten påstås utgöras av hundra procent "offer".

håda, fsv. hædha, hāna, hāda = isl. hæða, ä. da. hæde, avledn. av fsv. Hap (osv.), hân, skymf, varom se hân. Numera bl a om

religiösa ting o dyl. Hädelse anses vara viktig energikälla för konst o kultur såvida h inte riktas mot Islam. Se även Lars Vilks, Islamofobi, Hitler.

höger, med yngre -er (jfr vänster), fsv. höghre -isl. hēgri, da. højre. Se även avledare som högerextremism o ultrahöger - två begrepp som i kulturdebatt måste betraktas som tautologiska emedan begreppet höger i sig definieras som extremistiskt. Se även Tabloidpress, hen, genusvetenskap, hipster.

Bland detta nummers recensioner: Björn Erik Rosin finner en president som fallit på eget grepp, Johan Lundberg hittar mening i litteraturen, Andreas Johansson Heinö läser ett storverk om statens uppkomst, Mattias Hessérus ser den solkiga människan i brödramordet, Johan Hakelius möter en stor edwardian och Niklas Ekdal är mindre pessimistisk än Dambisa Moyo.

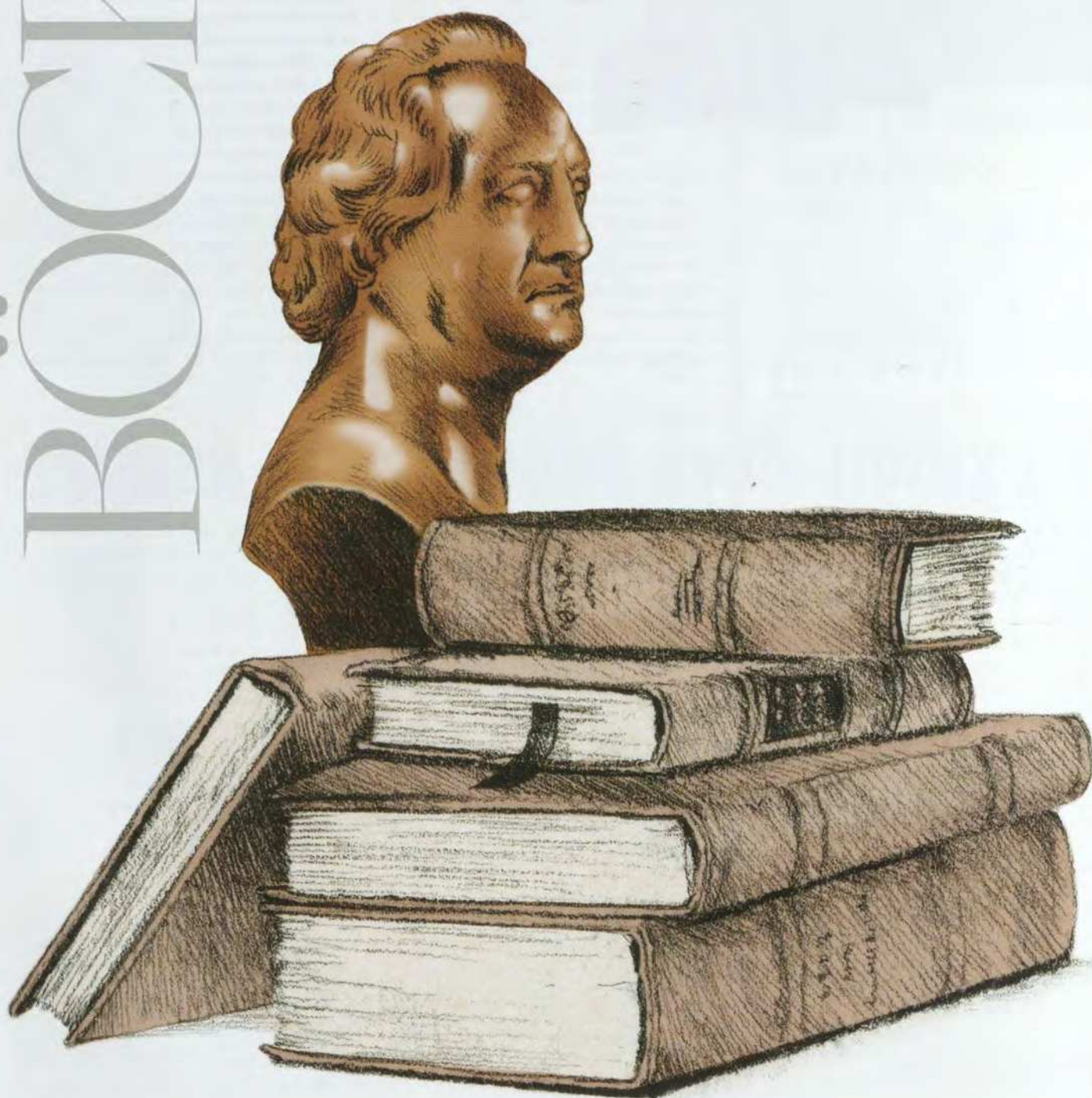

FOTO: FRANCK PREVEL/GETTY/SCANPIX

Kejsaren av den femte republiken

Under Nicolas Sarkozys presidentperiod har de franska mediernas förhållande till den politiska sfären förändrats i grunden. Björn Erik Rosin ser en president som drabbats av ett medieklimat han själv har varit med om att skapa.

FRANKRIKE

Ar 2007, samma år som Nicolas Sarkozy valdes till Frankrikes president, gav boken *Storytelling* av sociologen Christian Salomon ekon i fransk debatt. Salomon visade i sin studie att i politiken är inte det viktiga om det man påstår är sant eller falskt eller ens trovärdigt; det viktiga är att förse medborgarna, konsumenterna, med en bra story.

Storytelling blev snabbt modeordet för dagen och snart hade Salomon anlitats som krönikör i *Le Monde* under just den rubriken. Egentligen låg inget banbrytande i Salomons tes. Marshall McLuhan hade väl sagt samma sak redan på 60-talet och i boken *Skådespelssamhället* (1967, sv. övers., 2002) hade Situationistinternationalens grundare Guy Debord samma år lyft fram tendenser som han betraktade som kon-

stituerande för "alienerade" västliga konsumtionssamhällen, men förvisso också för de samhällen som levde under vad som kallades "den reellt existerande socialismen".

Salomons bok fick genomslag på grund av att fransk politik i allmänhet, och Sarkozys politik i synnerhet, uppvisade tydliga tecken på avpolitisering. Henri Guaino, den kontroversielle grå eminens som klivit fram och gett vingar åt Sarkozys prosa, hade försett "storytelling" med en politisk-teoretisk hallstämpel och fick det att framstå som själva kvintessensen i den politik som lovat en brytning med den dåsighe Frankrike invaggats i under två perioder med Jacques Chirac vid rodret.

Dramatikern Yasmina Reza hade haft privilegiet att från ringside följa Nicolas Sarkozys valkampanj. Det resulterade i boken *L'Aube le soir ou la nuit* (2007). Ett stycke i den sammanfattar hela fenome-

net: "Några dagar senare sade samme Laurent till mig att verkligheten saknade betydelse. Det var bara intrycket, uppfattningen av den som räknades." Laurent var lika med Laurent Solly, vid tillfället biträdande chef för Sarkozys valkampanj och så snart Sarkozy blivit vald upphöjdes till biträdande chef för TF1, Frankrikes och Europas största tv-kanal.

I Frankrike, liksom i många andra länder, har politiken blivit mer och mer personcentrerad. Men ingen fransk politiker hade lika snabbt och lika intensivt insett behovet av "spin" och inte minst att kunna linda medier och journalister kring lill-fingret. Innan han blev påtänkt som Frankrikes president sade Sarkozy att han gärna skulle vara chef för någon tv-kanal.

Nu kan man konstatera att Sarkozy blev både och. Som fransk statschef dröjde det inte länge innan han skaffade sig rätten att utse, och att sparka, chefer för de statli- >>

Carla Bruni.

PICTURE: NICHOLASS/REUTERS/SCANNIX

ga tv-kanalerna. I ett land där relationerna mellan politisk makt och medier under lång tid inte kunnat beskrivas som annat än incestuösa var detta ändå något aldrig tidigare skådat. Redan innan Sarkozy blev president hade han utmålrat relationen med dåvarande hustrun Cécilia som Frankrikes svar på "JFK och Jackie". Det skulle fortsätta när han vunnit presidentmakten, blivit hanrej och sedan gift om sig med fotomodellen och sångerskan Carla Bruni. Den emblematiske bilden av sammanflätningen mellan privatliv och politik i "det nya Frankrike" är förmodligen *Vanity Fairs* reportage där "la première dame" i flammande röd klänning balanserar på taket till Elyséepalatset. Till och med tidningen *Libération*, trots allt grundad av Jean-Paul Sartre i svallvågorna efter majrevolten 1968, gjorde en underdånig intervju med Bruni.

Personcentreringen och presidentens putnyttjande av sin privata idyll för politiska syften är något som besvärar franska medier eller i varje fall komplicerar tillvaron för dem. Detta i synnerhet i ett land där journalisterna ogärna närmat sig politikens privatliv (vilket man gärna hållit fram som något att yvas över till skillnad från sovalkovsjournalistiken i anglosaxiska länder). Med Sarkozy har mycket ställts på huvudet och fått omprövas och plötsligt strömmar det ut böcker som inte tvekar att "berätta allt". Ett exempel i raden är den bok Nicolas Domenach och Maurice Szafran just utkommit med, *"Off", Ce que Nicolas Sarkozy n'aurait jamais dû nous dire* (en titel som syftar på fenomenet att tala med journalister "off the record"). Domenach och Szafran huserar till vardags på veckotidningen *Marianne* och har känt och följt Sarkozy under lång tid. Nu skriver de öppet om vad som verkligen föregått under 30 års samröre, något de tidigare valt att lägga ett mer "anständigt" raster över.

Ingen ska påstå att personcentreringen av fransk politik och en dubiös samman-

blandning av genrerna är något som fötts med Nicolas Sarkozy. I slutet av 1960-talet "visste" alla i medierna att Georges Pompidous hustru Claude ägnade sig åt orgier med skådespelaren Alain Delon, allt i regi av en eländig playboy-gangster. Alla visste men ingen skrev (kanske främst på grund av att ryktena faktiskt saknade sanningshalt).

Inte heller skrev tidningarna om att François Mitterrand hade en "andra familj", logerad på statens bekostnad, och en utomäktenskaplig dotter, Mazarine. Ty i Frankrike ägnar man sig inte åt sovrumsjournalistik.

Därför ropade man skandal när Franz-Olivier Giesbert i en bok om Chirac (*La Tragédie du président*, 2006) berättade allt, i varje fall nästan, om presidentens privatliv. Och det sågs som ytterst tveksamt när Jean Quatremer, *Libérations* man i Bryssel, på sin blogg 2007 påpekade att den stora faran för Dominique Strauss-Kahn på den nya posten som IMF-chef i Washington inte skulle bli finanskriser, utan hans benägenhet att förhålla sig till kvinnor på ett sätt som tangerade sexuella trakasserier (vilket har visat sig vara en korrekt iakttagelse).

Traditionen är att lägga locket på. Men det var före Nicolas Sarkozy, konstaterar Domenach och Szafran lakoniskt innan de övergår till att just skildra vad de fått veta *off the record* under bortåt 30 år.

Sarkozy har för övrigt inte alltid behövt gömma sig bakom några "off". Hans stil kan vara mycket rättfram. Domenach och Szafran beskriver den som ibland näst intill skrämmande – om än raffinerat genomtänkt. Som när Sarkozy i mars 2007 utanför France Télévisions byggnad, efter en sammandrabbning med kanalcheferna Patrick de Carolis och Patrice Duhamel, hotfullt försäkrade: "Det står klart att saker måste förändras i det här huset. Och, tro mig, det kommer de att göra också." Och några år senare har mycket riktigt "saker förändrats". Som att presidenten nu kan utse kanalchefer, att han belåtet konstaterar att han fått ha sitt ord med i laget vid

tillsättningen av en politisk journalist på radiostationen Europe1, att han fått radiostationen France Inter att göra sig av med två irriterande satiriker, att han inte hade några bekymmer att "övertyga" en förläggare att det inte var lämpligt att publicera en biografi (dessutom auktoriserad!) om presidentens exhustru, och att han såg till att Alain Genestar, chefredaktör för *Paris Match*, fick sparken efter att ha publicerat ett misshagligt omslag. "För första gången i mitt liv kände jag att mitt hemland inte längre var mitt ... Frankrike var på väg att bli Sarkoland och vi andra uteslagna ur det", skriver en förkrossad Genestar i boken *Expulsion* 2008.

En bisarr upplevelse var presskonferensen i Élyséepalatset i januari 2008 då *Libérations* dåvarande chefredaktör Laurent Joffrin gjorde "misstaget" att ställa en spetsig fråga om "den valda monarkin". Det resulterade i att Sarkozy ägnade en stor del av presskonferensen åt att läxa upp Joffrin. Det hedrar knappast den parisiska journalistkåren att ingen reste sig upp för att försvara en kollega utan istället belåtet, möjligen skräckslaget, skrockade med.

"Sarkozy utnyttjar franska medier som en vampyr", hette det i en schweizisk tv-dokumentär om tillståndet på andra sidan Genèvesjön. "Frankrike har ett trist Europarekord i antalet husundersökningar på redaktionerna och antalet journalister som åtalats eller placerats i polishäkte. Frankrike gör mindre bra ifrån sig idag än länder som Polen, Bulgarien och Rumänien, där journalisterna för inte alls länge sedan kunde räkna med att få tänderna inslagna om de ägnade alltför stor uppmärksamhet åt någon känslig fråga", säger Jean-François Julliard, ordförande för Reporters sans Frontières och tidigare journalist på *Le Canard Enchaîné*, den tidning som länge stod för det mesta av grävande och respektlös journalistik i Frankrike.

Frankrike har ett "trist" rekord i ett annat avseende. Man har en av de största ägarkoncentrationerna på medieområdet, där ägarna bland annat utgör en exklusiv grupp storföretagare vars företrädare Nicolas Sarkozy gärna poängterar inte bara är hans "vänner" utan "verkliga vänner". Arnaud Lagardère, chef för en flygindustri-koncern med en omsättning på 8,2 miljarder euro, tillhör denna intima krets. Han äger förlag som Hachette, Fayard, Grasset, Stock, Armand Colin, veckotidningar som *Elle*, *Paris Match*, *Le Point* och *Journal du Dimanche* och dagstidningar som *La Provence* och *Nice-Matin*. I Lagardères stall återfinns också stora radiostationer som Europe1 och RFM samt en rad mindre tv-kanaler. Martin Bouygues är chef för världens största entreprenadföretag med en

omsättning på 32,7 miljarder euro. Bouygues äger TF1, nyhetskanalen LCI, Eurosport, gratistidningen *Métro* samt en rad produktionsbolag på tv-området. Serge Dassault, en annan vän och arvtagare till ett företag som tampas med svenska stridsflygplan om internationella kontrakt, äger *Le Figaro* – den största nationella dagstidningen – och veckotidningarna *L'Express* och *Valeurs Actuelles*. Till denna trio kan läggas lyxproduktmiljardären (LVMH) Bernard Arnault, ägare till affärstidningen *Les Echos*. Det hela kan summeras med att lejonparten av franska medier, förlagsverksamhet och distributionsnät ägs av ett halvdussin finansimperier (förutom de tidigare nämnda också Bertelsmann och Vivendi-Universal).

Sarkozys intima förbindelser med de rika rimmar väl inte helt med vad han sade som presidentkandidat inför valet 2007. Då påstod han sig vara den som bekymrade sig om "det Frankrike som stiger upp tidigt", som – med en fransk variant på arbetslinjen – lovade att det härnäst skulle bli fråga om att "arbeta mer och tjäna mer", som gärna framhöll sin egen invandrarbakgrund – att han var av "blandat blod", pappan från Ungern och mamman med grekiskt påbrå – och som inte minst klarat bedriften att ena den franska högern. Den franska högern fick länge dras med omdömet att vara den dummas- te i världen.

Nicolas Sarkozy omgavs med stora förväntningar. Det hela rasade symboliskt ihop över en natt när den nyvalde presidenten firat segern tillsammans med den finansiella eliten på restaurang Fouquet's på Champs-Élysées och därefter, tvärtom löften att dra sig undan i ett kloster för att meditera, tillbringade en vecka på finansmannen Vincent Bollorés yacht i Medelhavet.

Inte bara många väljare hade svårt att svälja detta. Också partisympatisörer som Franz-Olivier Giesbert, chefredaktör för högertidskriften *Le Point*, anser att presidenten förverkat sitt förtroende. Hans senaste bok *M Le Président. Scènes de la vie politique 2005-2011* formar sig till en grym och elegant avrättning av presidenten. Giesbert medger att han hade stora förväntningar, att han till och med grät under ett tal där presidenten framhöll fram sin invandrarbakgrund. Men för Giesbert blev landningen hård efter natten på Fouquet's, Sarkozys mjukstart på en miljardärs yacht och beslutet om "le bouclier fiscal", vilken innebär att de rika aldrig riskerar att betala mer än 50 procent i skatt.

Att Sarkozy just kan ställa till med just "scener" framkommer tydligt hos Giesbert. När Giesberts tidning till exempel publicerat en ironisk krönika där för-

fattaren Patrick Besson avhandlade Carla Brunis rikliga amorösa erfarenheter fick Giesbert ett 45 minuter långt telefonsamtal från presidenten med krav på ursäkt i spalterna. När Giesbert inte ville tillmötesgå detta, lovade presidenten att möblera om chefredaktörens ansikte.

Såväl *M Le Président, Scènes de la vie politique 2005-2011* och *"Off"* får läsaren att undra över hur någon som betar sig som Sarkozy kunnat bli Frankrikes president. Men naturligtvis är han en mångfacetterad person som även är en kalkylerande och mycket intelligent politiker. Och Sarkozy är heller inte unik i dagens politik, där olika former av "spin" ersätter visioner och ideal.

Men i Sarkozys, och Frankrikes, fall finns dessutom ytterligare en faktor. En faktor som kanske rent av är avgörande: landets konstitution, den så kallade femte republiken, där presidenten har en särskilt stark ställning.

I raden av böcker som nu passar på att göra upp räkningen med en alltmer impopulär president har Edwy Plenel valt att

koncentrera sig på vad han ser som ett föråldrat politiskt system. Plenel är förvisso inte helt ointresserad av vad han kallar "personaliseringen" av presidentmakten, men i den mån han sitter på några saftiga anekdoter om Sarkozy behåller han dem för sig själv och tar i *Le Président de trop* sikte på systemet och på tidsandan. Plenel var chefredaktör för *Le Monde* innan han lämnade tidningen efter en konflikt, tog med sig sina bundsförvanter och på utvägen plockade upp en rad unga, skarpa journalister för att grunda närtidningen *Mediapart*.

Plenel utgår från den femte republikens speciella, och som han ser det, osunda karaktär. I en berömd pamflett från 1964 betecknade François Mitterrand de Gaulles konstitution som *Le Coup d'Etat permanent*, den permanenta statskuppen. (Att sedan Mitterrand när han själv kom till makten snabbt glömde allt han predikat är en annan historia). Plenel anser att den permanenta statskuppen inte bara är något som daterar sig till Charles de Gaulle och 1958, utan att den varit bestående ända sedan 1848 och under alla omständigheter sedan Louis Napoleons statskupp 1851.

"Frankrike har det mest anakronistiska politiska systemet inom hela EU", skriver Plenel. Han hävdar att den permanenta statskuppen fortsatt att rulla under Sarkozy, att i grunden en ny regim etablerats med än större makt åt en hyperaktiv president, där parlament och regering än mer än tidigare förvandlats till stämpeldynor. Under täckmantel av att göra slut på hyckleriet har Sarkozy fortsatt statskuppen. Även Robert Badinter, före detta justitieminister och ordförande i författningsdomstolen, anser att den institutionella reformen 2008 långt ifrån att stärka parlamentets och regeringens ställning reducerade den. Allt detta har skett genom den speciella metod som bär Sarkozys signum: att under stort väsen peka ut det tåg alla ska kliva på för att sedan överrumplande ta det som går åt motsatt håll.

Plenel hyser inga förhoppningar om att någon förändring kan komma till stånd vid ett maktskifte nästa år. Han är alltför luttrad av vänsterns ovilja att ta itu med frågor som i grunden rör demokrati och dessutom är han pessimistisk beträffande tonfallet i den interna debatten bland de franska socialisterna.

Vid läsning av böckerna av Domenach och Szafran, Giesbert och Plenel framträder bilden av en republik där en borgerlig president inte i klassisk mening företräder borgerligheten, utan endast verkar tillgodose en stenrik kast försedd med en glupande aptit. Men framför allt ser vi ett Frankrike som börjar påminna om Berlusconi Italien.

Björn Erik Rosén

Att förundras inför världen

FILOSOFI

Vad gör livet värt att leva? Vad är det som skänker mening åt våra liv? Det är frågor som kan tyckas passa bättre i böcker skrivna av människor med titlar som karriärkonsult och livsstilscoach än i verk av professorer vid Harvard och Berkeley. Icke desto mindre är det just det sistnämnda som Hubert Dreyfus och Sean Dorrance Kelly är. De är tillika författare av den nyutkomna boken *All Things Shining. Reading the Western Classics to Find Meaning in a Secular Age*, där de utifrån mer eller mindre metafysiska perspektiv ställer frågor om vad som historiskt sett har utgjort grunden för ett meningsfullt liv.

Med utgångspunkt i vilka värden görs våra livsval? Vem tillhandahåller de måttstockar som vi baserar våra livsval på? Var finns våra ideal – för hur vi vill leva våra liv i stort som i smått? Frågor som dessa aktualiseras för Dreyfus och Kelly av det faktum att vi i västvärlden idag lever i en nihilistisk era, där det inte finns någon övergripande förklaringsmodell av det slag som kännetecknade till exempel den medeltida europeiska världsbilden, där allt hade sin givna plats i en gudagiven ordning.

Under medeltiden besvarade Gud de existentiella frågorna redan innan de hade hunnit ställas. Även om man naturligtvis var fri att leva ett syndfullt liv, var tron ingenting som det fanns anledning att argumentera för – vare sig inför sig själv eller inför andra. Idag är även förespråkare av intelligent design-teorier medvetna om att deras tro är just en tro eller teori bland många andra, och som sådan föremål för kritik och diskussion.

På ett sätt som onekligen avviker från konsensus bland svenska akademiker och kulturskribenter, utgår Dreyfus och Kelly från uppfattningen att Nietzsche hade fel, när han beskrev nihilismens brott med de religiösa förklaringsmodellerna i termer av glädje och lycka. Istället poängterar de hur Guds död för många ter sig skrämmande och att nihilismen har svårt att tillhandahålla en fruktbar grund för ett meningsfullt liv – eller för ett harmoniskt samhälle.

Men frågan om livets mening kombi-

neras hos Dreyfus och Kelly med ett annat spörsmål som man i nutida akademiska sammanhang ryggat tillbaks inför, och som man har övergivet för mer spetsfunda reflektioner rörande maktkritik och epistemologi: på vilket sätt kan studiet av kulturhistorien och av klassikerna lära oss något om hur vi bör leva våra liv?

Dreyfus och Kellys svar är lika enkelt som det är uppfordrande: genom att gå tillbaks i historien och konfronteras med de olika sätt att tänka som exemplifieras genom filosofi- och litteraturhistorien, möter vi olika meningsskapande strategier. De stora verken inom konst och litteratur förkroppsligar sin världs sanningar. De artikulerar de grundläggande föreställningarna och värderingarna i den kultur som de är sprungna ur. Därför kan vi utifrån dessa verk göra oss en bild av hur förståelsen av människans väsen har utvecklats under olika epoker i västvärldens historia.

Men essäerna är också uppfordrande i den meningen att flera av dem syftar till att hos läsarna uppväcka de känslor av vördnad, tacksamhet och förvåning inför skapelsen som kännetecknade den människa som träder fram i litteraturen, men som också kan kultiveras i nutiden – och som i det senare fallet fungerar som motvärd mot dagens nihilism.

Vår tid utmärks nämligen, enligt författarna, av ett bredare utbud av valmöjligheter än någonsin tidigare, när det gäller att välja vad eller vem vi vill bli och hur vi ska agera. Icke desto mindre saknar vi inte sällan motivation att välja det ena framför det andra. Den moderna människans frihet har erhållits till priset av att vi inte förmår utnyttja den optimalt. Anledningen är inte minst att vi saknar rättesnören. I en värld utan Gud eller gudar och utan känsla för vad som är heligt och okränkbart är vi hänvisade till oss själva i valet mellan mer eller mindre godtyckliga alternativ, där kortsiktig njutningslystnad i självförverkligandets tecken inte sällan bara ökar känslan av tomhet.

I sin genomgång av klassikerna – från Homeros via Aischylos och Augustinus och fram till Dante, Luther och Kant, och därtill till Herman Melville och slutligen den i Sverige föga uppmärksamme amerikan-

ALL THINGS SHINING
READING THE WESTERN
CLASSICS TO FIND MEANING
IN A SECULAR AGE
HUBERT DREYFUS & SEAN
DORRANCE KELLY
Free Press 2011

ske postmodernistiske romanförfattaren Da-

vid Foster Wallace, som tog sitt liv 2008 vid 46 års ålder – visar Dreyfus och Kelly elegant hur jaget, den enskilda individen och dennes vilja tar allt större plats i kulturhistorien. Vidare exemplifieras alltså hur de skönlitterära författarna och filosofer på olika sätt har försökt att tackla den ångest som skapas när det överläts åt individen att ensam, helt på egen hand, försöka göra det bästa av sin situation.

Hos Homeros avläser författarna en överordnad känsla av tacksamhet. När händelser bortom de homeriska hjältarnas kontroll utvecklas till deras fördel erfar hjältarna inte den moderna människans liknöjdhet. Istället förstår de att utveckla och kultivera en känsla av fascination över världen som helig och välvillig. Den homeriska världen lyder alltså under ett imperativ. Istället för att värdesätta de tillfällen då vi upplever oss ha total kontroll över våra handlingar, lär den oss att uppskatta underordning under yttre krafter. Tilliten till och förundran över dessa krafter banar i sin tur väg för upplevelsen av tillvaron som intensivt laddad med mening.

Redan här blir Dreyfus och Kellys tendens att måla med breda penseldrag tydlig. Den sorg som livets motgångar trots allt föder även hos de homeriska hjältarna beaktas föga. Man kan förvisso i den följande framställningen inte undgå att imponeras av hur effektivt författaren frilägger möns-

"Mötet med Guds skönhet framstår hos Dante mer som ett sätt att undvika ett meningsfullt liv än att hitta fram till detsamma."

FOTO: ALFREDO DAGLI ORTI/CORBIS/SCANPIX

ter i månghundraåriga utvecklingsprocesser, till exempel hur den kristna teologin hos Augustinus växer fram under kamp mellan å ena sidan den ursprungliga kristna kroppsligheten och sensualismen och å andra sidan den platonska traditionen med dess förkärlek för teoretiska abstraktioner. Och hur detta för oss allt längre bort från den homeriska visionen av världen som magiskt förtrollad och upprätthållen av en mängd olikartade, men toleranta och välvilliga gudomliga krafter. Från de yttre händelserna flyttas fokus i och med kristendomen i allt högre grad till den mänskliga individens inre erfarenheter och begär.

Paradoxalt nog imponerar framställningen dock mer i hur den tecknar en nihilismens historia än ifråga om det uttalade syftet att formulera strategier mot nihilismen. Den skönlitterära författare som vanligtvis åberopas som exponent för den medeltida världsbild som i sin tur brukar framhållas som den totala motsatsen till vår nihilistiska samtid, förvandlas till exempel av Dreyfus och Keller till en nihilist *longtemps avant la lettre*. När Dante Alighie-

ri nämligen i tredje och sista delen av sin gudomliga komedi får uppleva saligheten i kontemplationen av Gud, förlorar allt runt honom sin betydelse. Hans politiska engagemang, liksom hans kärlek till Beatrice, ter sig futtigt i jämförelse med beskådan- det av den gudomliga skönheten.

Mötet med Guds skönhet framstår hos Dante mer som ett sätt att undvika ett meningsfullt liv än att hitta fram till detsamma. Thomas ab Aquinos och Dantes försök att conceptualisera den kristna uppenbarelsen i aristoteliska termer visar sig på så vis vara inte så mycket ett svar på nihilismen som ett steg i dess riktning.

Något som paradoxalt nog även är fallet med Luther. Denne bryter som bekant med den teologi som visualiseras hos Dante. Samtidigt innebär Luthers lära med sin fokus på den individuella tron (och hans därmed sammanhängande nedvärdering av påvornas och prästernas medlande funktion mellan Gud och den troende) ett tidstypiskt steg i utvecklingen mot den moderna världen, sådan den föds drygt hundra år senare i Descartes tapp-

ning, med dess självtillräckliga subjekt. Eller ännu senare i form av Kants autonoma jag, agerande utifrån principer som det själv bestämmer.

Å andra sidan menar Dreyfus och Kelly att vi av Dante kan inspireras att kultivera världen; genom att öva upp de förmågor som behövs för att tillvaron ska stå fram i sin mest formidabla lyster. Dante talar till exempel om vikten av bli receptiv för den kärlek som genomströmmar världen. Denna sorts förmågor i kombination med de känslor av helighet, ödmjukhet och tacksamhet som vi kan inspireras till via Homeros, hoppas författarna ska kunna göra den moderna människans värld mer vital och meningsfull.

Om det framtidsscenario som är realistiskt, kan väl bara överlåtas åt framtiden att utvisa. Hur som helst är det stimulerande att ta del av en lika välformulerad som lärd framställning, som systematiskt försöker argumentera för vilken konkret relevans som äldre tiders skönlitteratur kan ha för dagens människor.

Johan Lundberg

Strindberg var ingen Waldenström.

Väckelsen moderniserade Sverige

HISTORIA

Det påstås ofta att vår tid är historielös. Att moderniteten inneburit att vi kastat förtöjningarna till det förflutna och numera uteslutande blickar framåt. Det kan ligga något i denna beskrivning. Samtidigt fungerar historieskrivningen som argument i högst aktuella diskussioner. Kommunismens brott och slutgiltiga kollaps används som argument mot vänsterpolitik, medan högerens skepsis mot demokratiska reformer i 1900-talets gryning fungerar som slagträ mot dagens borgare. Historien talar, även i en på ytan historielös tid.

Den anglikanska kyrkans ärkebiskop Rowan Williams (i dessa dagar mest känd som kunglig vigselförrättare) förklarar detta med att peka på det nära sambandet mellan historia och identitet. Historieskrivningen har alltid existentiella dimen-

sioner. Historien är, menar Williams, berättelser som vi berättar för att bättre förstå vilka vi är.

Detta är värt att ha i åtanke vid läsningen av Gunnar Hallingbergs 500-sidiga verk om 1800-talets folkväckelse och det moderna genombrottet, *Läsarna. 1800-talets folkväckelse och det moderna genombrottet*. Hallingberg är docent i litteraturvetenskap och tidigare folkhögskolerektor. Född år 1926 har han hunnit samla på sig en bred och gedigen bildning. Nu har det blivit tid att göra en syntes. *Läsarna* är ett

försök att skriva en stor berättelse. Inte en berättelse om väckelsen som ett begränsat kulturfenomen, utan berättelsen om den kultur som skapade det moderna Sverige.

Hallingberg utmanar den historieskrivning som knutit det moderna genombrottet till 1880-talets kulturradikaler. Åttioalets litterära rörelse beskriver han som snäv, elitistisk och mer intresserad av att beskriva världen än att förändra den. I kontrast tecknas väckelsen som inte bara politiskt pro-

LÄSARNA
1800-TALET'S FOLKVÄCKELSE
OCH DET MODERNA
GENOMBROTET
GUNNAR HALLINGBERG
Atlantis 2010

gressiv utan också med en bred folklig förankring. Med analyskategorier hämtade från Jürgen Habermas argumenterar han för att väckelsen skapade en ny offentlighet – ett utrymme mellan stat och familj – i 1800-talets Sverige. I väckelsen kunde vem som helst möta Gud utan att behöva gå via prästen. Här fanns en individualism som i sin tur födde demokrati, folkbildning och socialt engagemang.

Svårigheten för historikern är alltid att avgöra hur stort det studerade fenomenet egentligen var då det begav sig. Är det konturerna av en katt eller en tiger som man anar i historiens dimmor? Hallingberg menar att väckelsen är en tiger, och som argument anför han bland annat siffror, vilket ger en tacksam konkretion. Strindbergs roman *Röda rummet* sålde på sin tid 7 500 exemplar. Försäljningssiffrorna för *Herren är from* av Missionsförbundets grundare Paul Peter Waldenström var kort efter publikationen år 1874 uppe i femtiotusen. I början av 1900-talet fick en förundrad Henrik Schück höra av en bibliotekarie att 1800-talets mest efterfrågade bok inte skrivit av Geijer eller Heidenstam, utan var Waldenströms roman *Brukspatron Adamsson* – en bok Schück aldrig hade hört talas om.

Schücks okunskap är talande. Under 1800-talet skapades två kulturkretsar som gled allt längre från varandra: den litterära, finkulturella och den folkliga, frikyrkliga. Eftersom de förra tog universiteten i besittning fick de skriva historien om Sveriges väg in i moderniteten. Hjältarna i denna berättelse heter Almqvist, Strindberg och Branting. I den andra berättelsen, den som Hallingberg skriver, heter hjältarna i stället George Scott, Carl Olof Rosenius och Paul Peter Waldenström.

När det gäller diskussionen om det moderna Sveriges födelse är Hallingbergs framställning på många sätt över-

tygande. Han är väl bevandrad i 1900-talets forskning, och har en imponerande tvärvetenskaplig utblick. Stilen är essäistisk och lättläst, om än något pratig. I rela-

rörelser som Örebromissionen, Helgelseförbundet och Fribaptismen saknas helt, liksom sektaristiska grupper som erikjansarna. Kontroversiella inslag som apoka-

Under 1800-talet skapades två kulturkretsar som gled allt längre från varandra: den litterära, finkulturella och den folkliga, frikyrkliga. Eftersom de förra tog universiteten i besittning fick de skriva historien om Sveriges väg in i moderniteten.

tion till forskningsfronten ligger hans bidrag inte i så många konkreta nyupptäckter, utan snarare i förmågan att summera ett brett material i en utmanande syntes. Den mest påtagliga bristen är den ensidiga skildringen av Svenska kyrkan, där författaren ofta okritiskt tar över väckelsens beskrivning, och dessutom stundtals spår på med egna negativa anmärkningar. Därtill saknas i stort sett referenser till de senaste tio årens kyrkohistoriska forskning.

Det som står på spel i Hallingbergs berättelse är som sagt vilka som förtjänar epitetet "det moderna Sveriges skapare". En underliggande fråga är om uppbrottet från kristendomen är en förutsättning för det moderna svenska samhället. Hallingberg svarar nej. Han ser fröna till individualism, demokrati, omsorgen om de svaga, idealet om folkbildning och andra moderna dygder i den svenska folkväckelsen.

Hallingbergs bild av väckelsen är emellertid idealiserad och ensidig. För det första riktas uppmärksamheten nästan uteslutande mot den nyevangeliska rörelsen och Svenska missionsförbundet. Baptismen och metodismen får vara med på ett hörn, men mer kontroversiella 1800-tals-

lyptiken, idéer om egendomsgemenskap och radikal helbräddagörelseförkunnelse utelämnas.

Gennom denna frisering framträder den svenska folkväckelsen som en homogen rörelse som leder Sverige in i en småborgerlig modernitet. När Hallingberg kritiserar denna väckelse handlar det uteslutande om att den varit för "kulturfiendlig" och tenderat att "sluta sig" mot majoritetssamhället. Men slutenheten och exklusiviteten var en avgörande del av lärsnarnas identitet. Att försöka tona ner detta till förmån för mer politiskt korrekta inslag är att i grunden missförstå denna identitet, och i förlängningen den dynamik som låg bakom såväl det sociala engagemanget som väckelsens politiska radikalitet.

Väckelsen var inte världsfrånvärd, men dess främsta ambition var inte heller att förbättra världen. Målet var att upprätta Guds rike på jorden, och detta rike ansågs förlagt till kyrkan, inte till samhället. Församlingen måste vara obesmittad; ren från synd och utan beröring med "världen". Denna exklusivitet – för att inte säga elitism – gav väckelsen modet att vara annorlunda. Och det var annorlundaskapet som gjorde den till en dynamisk och utmanande kraft i samhället, till något mer än en politisk korrekt eftersägare. Annorlundaskapet gestaltades i såväl slutenhet som i upprättandet av ett idealsamhälle med en provocerande radikalitet. Här var inte längre rik eller fattig, präst eller lekman, man eller kvinna. Inte minst det kvinnliga ledarskapet – som frodades i verkligt radikala grupper som Frälsningsarmén, Örebromissionen, Helgelseförbundet, men inte i det patriarkala Missionsförbundet – ådrog sig "världens" hån. Men vad rörde det väckelsens folk? Det var inte världens gunst man sökte vinna. Troheten var mot Kristus; hedningarna fick larva bäst de ville.

Joel Halldörf

Moraliserande om religioner

POLITIK

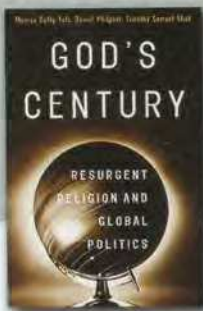
God's Century, en ny bok som utforskar religionens roll i världspolitiken, är tillägnad Samuel Huntington, författare till den kontroversiella och globalt uppmärksammade boken *The Clash of Civilization*. Detta är på sätt och vis naturligt; Huntington var trots allt bland de första att notera den katolska kyrkans enorma betydelse för den demokrativåg som svepte över världen mellan 1974 och 1991. Å andra sidan kunde kontrasten inte vara större mellan den burduse och frimodige Huntington och den nya generation av hypertynanserade och multikulturellt känsliga akademiker som författarna till *God's Century* uppenbarligen tillhör. Huntington analyserade skillnader – Toft, Philpott och Shah föredrar likheter. Hypotesen att vissa religioner enklare låter sig förenas med västerländsk demokrati än andra avvisas således skyndsamt av de senare som ett slags "kulturell essentialism" och ägnas blott en föraktfull bisats. Huntington hade gjort det till sin huvudtes.

Att religion i allmänhet – och politisk religion i synnerhet – har fått sig ett rejält uppsving sedan 1960-talet är förstås ingen nyhet. För fyrtio år sedan var det nog ingen som anade att begrepp som "jihad" och "den kristna högern" skulle dryftas på våra ledarsidor och nyhetsprogram; den fortsatta marschen mot en global, sekulär utopi togs snarast för givet. Medan många intellektuella nöjer sig med att fnyssa åt denna utveckling gör sig författarna till *God's Century* en utförlig empirisk analys av ämnet.

Resultaten är slående; i majoriteten av de länder som genomgick demokratisering mellan 1972 och 2009 spelade religion en positiv roll i sammanhanget. En närmare titt på siffrorna avslöjar dock en olustig verklighet; medan praktiskt taget alla kristna nationer sedan länge hoppat på demokratitåget så står den muslimska världen alltjämt och väntar otåligt på perrongen.

Nu vore det förstås orimligt att enbart lasta islam för ofriheten i länder som Irak och Afghanistan. På skyller den spanska inquisitionen eller det trettioåriga kriget på Jesus. Författarna är dock så angelägna att komma med en hoppfull prognos för den muslimska världen att de gör sig skyldiga till samma naiva idealism som inspirerade den amerikanska regeringen att intervensera i sagda länder från första början. I diskussionen

GOD'S CENTURY
RESURGENT RELIGION AND
GLOBAL POLITICS
MONICA DUFFY TOFT,
DANIEL PHILPOTT, TIMOTHY
SAMUEL SHAH
W. W. Norton & Company 2011

nen om Irak hyllas ayatollan Ali al-Sistani som en sann demo-

krat för sin iver att genomföra fria val samt sitt insisterande på att landets nya författning ska avspeglar nationens islamska värderingar. Det faktum att den iranskfödde al-Sistani tillhör det shiitiska majoritetsblocket i Irak – och därmed har allt att vinna på fria val – betraktas ej som särskilt relevant. Att Irak fortfarande är ett klansamhälle, där demokrati i praktiken ofta innebär att den större klanen förtrycker den mindre, tycks inte heller ha föresvävat författarna.

Den islamiska komponenten ser de inte som något större problem; tvärtom så anser de att religiösa och kulturella influenser bör välkomnas in i de politiska rummen, snarare än utestängas. Denna regel gäller dock inte alla; när författarna ett kapitel senare diskuterar det franska förbudet mot burkor fördöms detta som ett chauvinistiskt uttryck av lojalitet för landets katolska arv. Med andra ord; religiösa och kulturella influenser i politiken är alltid bra och bör välkomnas, utom i de fallen där de inte är bra och inte bör välkomnas.

Kapitlet om religiös terrorism inleds lovande med en vederhäftig empirisk analys av problemet, men urartar snart i en terapeutisk och tvångsmässigt egalitär riktning.

Angelägna om att demonstrera att religiös terrorism inte enbart är ett islamiskt fenomen tar författarna upp flera fall av icke-islamisk religiös terrorism, varav vissa är ganska tvivelaktiga. Timothy McVeigh, den unge krigsveteranen som sprängde ett statligt verk i Oklahoma City för femton år sedan, anföras som en förerträdare för den "kristna terrorism" som tydligt fortfarande härjar vilt på den

amerikanska landsbygden. I själva verket var McVeigh en ganska slö katolik, som aldrig hävdade några religiösa motiv bakom sitt agerande, och senare i livet beskrev sig som "agnostiker". Att kalla McVeigh för en "kristen terrorist" är således lika löjligt som att kalla Lars-Inge Svartenbrandt för en "kristen bankrånare" eller Billy Butt för en "hinduisk sexförbrytare".

Anförandet av sionistisk terrorism mot Storbritannien i Palestina på 30-talet ter sig också föga relevant i sammanhanget, inte minst för att denna kamp hade nationalistiska snarare än religiösa förtecken. Här ligger en annan av bokens svagheter; författarnas alltför breda definition av begreppet "religiös konflikt". Om konflikten mellan Israel och dess grannar – för att nämna ett exempel ur boken – är av religiös natur så vore det rimligt att anta att Israels mest religiösa medborgare även var de mest stridslystna. Istället är det tvärtom – vilket skulle indikera att något annat än religion spelar en roll i sammanhanget. Vad detta "något" än må vara så vägrar författarna av *God's Century* att ta i det med tång.

Nu ska vi förstås inte vara alltför hårda mot Toft, Philpott och Shah. Som akademiker är de tvungna att verka inom ramarna för vad författaren William F. Buckley kallade "den rådande strukturen av tabun" – en struktur som tycks bli alltmer snårig och invecklad för varje år som går. Ingen kan heller förneka att islam på senare tid har fått bära skulden för idel vainsinnesdåd och att detta har gett upphov till en hel del orättvisa fördomar mot den övervägande majoritet av muslimer som är fredligt sinnade.

Med detta sagt kan jag ändå inte låta bli att irriteras av bokens skolfrökenaktiga ton. Har vi verkligen blivit så här känsliga? Om Max Weber hade levt idag, hade han ens kunnat publicera en bok som *Den protestantiska etiken och kapitalismens anda*? Eller hade han fått ändra titeln till *Den protestantiska etiken, som säkert också finns inom andra trossamfund också, varför ingen ska behöva känna sig illa till mods*?

Man kan också fråga sig vad vi egentligen vill ha ut av våra sociologer och vetenskapsmän nuförtiden. Uppriktiga och svidande exposéer av den rådande misären? Eller självhjälpsbroschyrer, kryddade med ett par fotnoter och akademiska referenser? Personligen föredrar jag det förstnämnda. Jag misstänker att Samuel Huntington också skulle ha gjort det.

Erik W Larsson

Kain och Abel på en kolorerad koppargravyr från 1625.

FOTO: AKG-IMAGES/SCANPIX

Historiens blodtörstiga narcissister

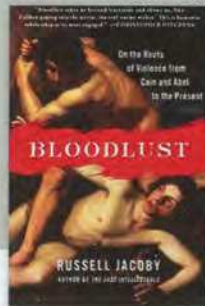
HISTORIA

Bibels första mord är ett brodersmord. I *Första Moseboks* fjärde kapitel dräper Kain sin bror Abel, avundsjuka och missunnsamhet, efter det att Gud visat större glädje inför Abels offergåva än inför Kains. När Gud sedan frågar Kain var hans bror tagit vägen svarar han: "Jag vet icke; skall jag taga vara på min bröder?"

Det är svårt att inte påverkas av historien om Kain och Abel. Kain bryter mot två grundläggande mänskliga moraliska principer: att inte straffa en oskyldig och att inte bära hand på sin like. Och i fråga om motiv i konsten och litteraturen kan få andra bibliska berättelser mäta sig med det första fratricidet.

Allusioner till historien finns redan i *Beowulf* och hos Dante, men motivet är ofta återkommande också i 18- och 1900-talets litteratur. Lord Byron utgick från temat i sitt drama *Cain*, och Baudelaire tar brödräddarens parti i "Abel et Caïn". Anspelningar finns även i Herman Hesses *Demian* och temat är tydligt i John Steinbecks *Öster om Eden* samt i *Möss och människor*. Även i samtiden har historien om Kain och Abel gett återklang. En ny nordisk berättare som Karl Ove Knausgård har låtit sig inspireras av historien i hans *En tid för allt* och nobelpristagaren José Sara-

BLOODLUST
ON THE ROOTS OF VIOLENCE
FROM CAIN AND ABEL TO
THE PRESENT
RUSSELL JACOBY
Free Press 2011

mago ges i år ut postumt på engelska med en al-

ternativ tolkning av myten i sin roman *Cain*.

Brodersmordet som psykologiskt fenomen och moralfilosofisk frågeställning i litteraturen härstammar säkert till viss del från vår fascination inför Abels våldsamma öde. Men kanske är det också för att den bibliska berättelsen riktar ljuset mot den potentielle brödräddaren i oss alla.

Historikern Russel Jacobys *Bloodlust. On the Roots of Violence from Cain and Abel to the Present* överträffar verkligheten dikten. På 233 blodbesudlade sidor redogör Jacoby för fratricidet som historisk regel snar-

are än som undantag. Det är en exposé över inbördeskrig och mänsklig grymhet där det är likhet, inte olikhet, som kanaliserar våldet.

Jacoby planterar en obehaglig tanke, nämligen den att vi har större skäl att frukta det kända än det okända. Det är en obehaglig tanke inte bara för att vi vill kunna lita på vår omgivning utan också för att inga gränskontroller, inga murar, ingen försvarsmakt kan ge skydd från hotet inifrån.

Bloodlust är om inte direkt så indirekt ett korrektiv till teser à la Huntingtons *Clash of Civilizations*. Även om man inte ska underskatta hotet från till exempel fundamentalistiska grupper som ser västvärlden som "den Andre" så är den historiska erfarenheten att de värsta och blodigaste konflikterna utkämpas mellan likar. Listan över inbördeskrig i historien är deprimerande lång och bara sedan 1945 kan vi räkna åtminstone ett femtiotal inomstatliga konflikter i världen med miljoner och åter miljoner dödsoffer som följd. På samma sätt är också risken att drabbas av våld på gatan från en okänd person liten. En studie av mord i New York mellan 2003 och 2005 visade till exempel att offret kände mördaren i tre fjärdedelar av fallen.

Om vi kan konstatera att fratricid är ett historiskt faktum kvarstår dock frågan vad som gör det så frekvent. Hur förvandlas

>>

en människa till en Kain? Jacoby tar sin utgångspunkt i Freuds tes om "de små skillnadernas narcissism".

Freud skriver i *Jungfrudomstabut* (1918): "det är just de små skillnaderna hos personer som annars är lika som väcker känslor av främlingskap och fiendskap mellan dem". Vi provoceras alltså, enligt Freud, mer av det avvikande hos dem vi anser borde dela vår uppfattning och vår syn på världen än av det avvikande hos dem vi betraktar som främlingar.

Begreppet "De små skillnadernas narcissism" är dock ingen central tes hos Freud och konceptet nämns bara ett fåtal gånger i hans författarskap. Men Jacoby lyckas göra något intressant av det som hos Freud är mer av en insikt än en prövad hypotes.

Elegant visar Jacoby hur människan om och om igen under historien tar till vapen mot sin like och hur hon söker rättfärdigandet i "små skillnader". Skillnader i uttal av "bröd" och "ost" fick rättfärdiga massavrättningar av en flamländsk minoritet i 1300-talets England eftersom det var enda sättet att skilja dem från engelsmännen.

I Rwanda fick ögonmättet avgöra vem som var tutsier och hutuer, vem som skulle få leva och vem som skulle få dö, då man påstod att det skulle kunna finnas en viss längdskillnad mellan de båda stammarna.

Men Jacoby ser det yttersta exemplet på fratricid i nazismens mord på judarna. Han skriver: "När vi söker 'orsakerna' till judeutrotningen tenderar vi att förvränga historien. Vi tror att grupphatet, antisemitismen, som övergick i mord under 1930-talet växte fram ur den antisemitism som präglade tidigare århundraden, till och med det tidigare årtusendet; att 1900-talets judar var en illa sedd och utstött grupp. (...) Men det motsatta synsättet måste också beaktas. 1900-talets tyska judar var inte utestängda och exkluderade; de var inte *outsiders* utan *insiders*. Folkmord kan drivas av likhet, inte skillnad."

Bloodlust är en essä snarare än en vetenskaplig avhandling – och som sådan är den en *tour de force*. Men det är smärtsamt läsning. Människan träder fram i sin mest solkiga skepnad; småaktig, makt-hungrig, avundsjuk.

När Jacoby beskriver hur humanismens motto framför andra, "frihet, jämlikhet, broderskap", under några blodiga revolutionsmånader knackades in på parisiska stenhus med tillägget "... eller döden" ekar historien Kains fråga: "Skall jag taga vara på min broder?"

Mattias Hesselius

Afghanistan kan aldrig bli centralstyrt

AFGHANISTAN

V arför har afghanerna, efter talibanernas fall, inte lyckats etablera politiska och sociala strukturer som skapar stabilitet och förutsättningar för ekonomisk återuppbyggnad?

När jag hos insiktsfulla afghaner – gamla talibaner och höga regeringsföreträdare såväl som unga människorättsaktivister – söker svaret på den frågan möts jag av två olika berättelser och verklighetsuppfattningar. Den första berättelsen skyller problemen på konflikten mellan den nya väststödda regimen och de militanta islamisterna. Den allt skickligare jihadistiska rörelsen lyckas förstöra försöken att bygga en folkstyrd stat som kan återuppbygga det krigshärjade landet. Rörelsen får hjälp av den dubbelspelande pakistanska militären. Att Usama bin Ladin hittats mitt i ett pakistanskt militärkvarter är för afghanska bedömare det slutliga beviset på Pakistans skuld och stärker afghanernas uppfattning att de är offer för kriget mot terrorn.

I den andra berättelsen är det istället den korrupta och illegitima afghanska staten som är problemet. Genom att förfuska demokratibygget och beröva folket säkerhet, ekonomiska möjligheter och social trygghet skapar den kleptokratiska och inkompetenta regimen en grogrund för ett växande uppror och kriminalitet. Till och med talibanrörelsens perversa tolkning av islamsk rättsskipning ter sig bättre än Karzai-regeringens korrupta maffiastyre.

Båda berättelserna om kräftgången i Afghanistan har fog för sig. Kanske är de inte ömsesidigt uteslutande. Men det är viktigt att försöka förstå vilken som är mest sann. Om det är talibanrörelsen med den pakistanska armén i ryggen som håller landet kvar i våld och elände blir framtiden tryggare om den konflikten kan undanröjas – militärt eller genom en förhandlings-

uppgörelse. Men om det istället är ett havererat statsbygge som driver våldet och fragmentiseringen av samhället blir konflikten med talibanrörelsen sekundär. En uppgörelse eller militär framgång kommer då inte att ge stabilitet och framtidstro. Istället krävs stöd och reformer av statsbygget.

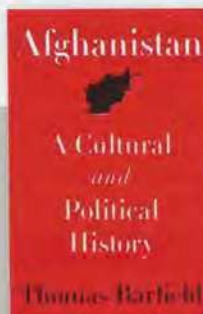
I den lysande studien *Afghanistan. A Cultural and Political History* bringar antropologiprofessorn Thomas Barfield större klarhet i hur dessa förklaringar hänger samman. Boken tränger bakom de vanliga klichéerna om det oövervinnerliga afghanska folket som gjort sitt land till "imperiernas kyrkogård" och drivs av islamsk fundamentalism. Barfield analyserar med stor kunskap de kulturella rötterna till demokratibyggets svårigheter och de ekonomiska realiteter som genom historien ointetgjort försöken att bygga en stark centraliserad stat.

Analysen av landets politiska utveckling målas på en grund av etnisk mångfald, geografi och religion. Barfield menar att Afghanistan, speciellt för landsbygdsbefolkningen, utgör ett tydligt exempel på ett samhälle där stammen eller den etniska gruppen är överordnad individen. För den som vill förstå afghansk politik är därför kunskap om stammarna och de etniska gruppernas relationer omistlig.

Lika viktigt är att förstå de produktionsförhållanden som styr samhällsbygget. De har cementerats i en starkt markerad delning i två civilisationstyper. Den ena civilisationen utgörs av de nomader och seminomader som befolkar bergen och öknarna. De är jämlika i sin strid för livets nödort. Här är de nära sociala relationerna den starkaste försäkringen i kampen för överlevnad. Dess kännetecken är stark hederskultur och brist på befäst hierarki. Den andra civilisationstypen i landet är de bofasta.

AFGHANISTAN A CULTURAL AND POLITICAL HISTORY

THOMAS BARFIELD
Princeton University Press 2010

Afghanska nomader.

FOTO: SUZANNE PLUNKETT/SCANPIX

Där har släktband och stammar mindre betydelse. Jordbruksproduktionen skapar ett överskott. En hierarkisk ordning med arbetsfördelning har stött uppkomsten av

städer som har utgjort centra för handel, utbildning och administration.

Barfield använder den medeltida arabiska historikern Ibn Khalduns dikotomi

mellan "ökencivilisation" och "bofast civilisation" för att förklara hur spänningar mellan de båda civilisationstyperna präglat Afghanistans politiska utveckling. Allt sedan 1700-talets tidiga pashtunska nationsbildande har de politiska konflikterna gått i vågor och präglats av kampen mellan de båda stamfederationerna, Durrani och Ghilzai, som representerar de två civilisationstyperna. Så sent som under 1980-talet kan konflikten mellan de båda rivaliserande kommunistpartierna ses som en förlängning av denna kamp och idag utmanas Durrani-ättlingen Karzai av den Ghilzai-dominerade talibanrörelsen.

Afghanistans dramatiska geografi skapar inte bara olika produktionsförhållanden. Det vi sedan mitten av 1700-talet kallar Afghanistan består i själva verket av fyra distinkta regioner som i några årtusenden tillhört, eller utgjort centrum för, olika turk-mongoliska imperier i Centralasien. Levnadsförutsättningarna för dessa regioner är givna av vattenflödena från Hindu Kush, det centrala bergsmassivet i landet, men ekonomiskt finns inget beroende regionerna emellan.

Barfield analyserar hur Afghanistans många erövare och härskare genom århundradena förhållit sig till de grundläggande etniska, geografiska och ekonomiska betingelserna. Han slår hål på den populära myten att afghanerna inte kan besegras. I själva verket har de många erövrarna sällan haft problem att betvinga folket. Makthavarnas politiska legitimitet har sprungit ur våldsmakt och befästs i dynastier som hanterat styrandet inom släkten. Hoten har kommit från nära släktingar eller främmande makter. De olika imperier i vilka de afghanska regionerna ingått har dock inte haft någon ambition att styra landet. Härskarna brydde sig inte om landets periferia områden och nöjde sig med viss kontroll över städer och handelsvägar. Även 1747 då den afghanska nationen i dagens mening skapades av Ahmad Shah "Durrani" var den ett emirat med en här. Med undantag av det militära var regioner och stammar oberoende av emiren i Kandahar.

Först efter det andra anglo-afghanska kriget 1882 utmanade järn-emiren Abdur Rahman den gamla samhällsordningen och byggde en centralistisk stat. Under 15 år slog denne Afghanistans Gustav Vasa brutalt ned allt motstånd och tog kontroll över såväl städer som avlägsna dalar. Vid hans död 1901 hade ett enväldigt skapats och staten styrdes av en administrativ och militär elit i Kabul. När hans ättlingar under 1900-talets första decennier sökte modernisera landet även ekonomiskt efter västerländskt mönster stötte de dock på motstånd. Efter ett inbördeskrig kom Mu-

>>

sahiban-dynastin till makten 1929. Dynastin kom sedan i ett halvsekel att prioritera stabilitet. Till priset av ekonomisk stagnation och statligt beroende av utländskt bistånd behöll man makten och freden. Moderniseringen begränsades till Kabul. Landsbygden levde kvar i stammarnas politiska ordning och de traditionella livsbetingelsernas armod.

Den kommunistiska kuppen 1978 blev början på ett nytt försök att bygga en stark stat i Afghanistan. Likt Abdur Rahman slog kommunisterna inledningsvis tillbaka den folkliga resningen med brutalitet och med Sovjetunionens militära stöd.

Men trots Sovjetunionens ockupation lyckades motståndsrörelsen omtentligt göra försöken att bygga en centralistisk regim. Landet blev omöjligt att styra också för alla andra.

När en ny framtid skulle stakas ut för det plågade afghanska folket efter att talibanregimen störtats 2001 handlade det inte om att återuppbbygga en stat utan om att starta på nytt.

Thomas Barfield menar att det statsbygge som regisserades från Bonn-konferensen och inleddes 2001 innebar några fundamentala misstag. Det största var att den stat som skapades var extremt centralistisk. Den liknade Abdur Rahmans och kommunisternas stater, med undantaget att den skulle styras demokratiskt. Denna mycket ambitiösa plan spolerades.

Den nya regimen valde att använda staten som ett sätt att köpa lojalitet av mäktiga individer och grupper för att därmed stärka sin egen position. I realiteten togs den nya staten inte över av de demokratiska institutionerna utan av krigsherrar med rötter i 1980- och 1990-talens inbördeskrig.

Barfields studie ger inget enkelt recept för framtida statsbyggande i Afghanistan. Situationen är komplicerad och kan bara hanteras genom kompromisser. Det handlar om en svår balansgång över en avgrund av kaos.

Studien av Afghanistans politiska historia är skarpsinnig. Många regionala, ekonomiska och etniska faktorer har förblivit desamma. Ambitionen att bygga en av världens mest centralstyrda stater är därför dömd att misslyckas. Men studien av historien visar också vad som har förändrats, nämligen kraven på politiskt deltagande från allt fler grupper som tidigare har hållits utanför landets politiska liv. En annan slutsats är därför att landet inte kan återgå till ett system där politiska eliter styr oberoende av medborgarna. Ett nytt afghanskt envælde är inte möjligt.

Torbjörn Pettersson

Västvärldens undergång?

STATSVETENSKAP

I januari 2008 stod jag i en schweizisk skidbacke och fick ett sms. Det var en inbjudan till lunch från miljardären George Soros, som vid World Economic Forum i Davos ville samla några redaktörer för att ge sin syn på läget.

Mannen som tjänade en förmögenhet på att spekulera mot den svenska kronan och det brittiska pundet 1992 hade profilerat sig som en kritiker av "marknadsfundamentalismen". När vi nu fick träffa honom satt han framför ett dignande bord och såg deprimerad ut.

Världen står inför ett historiskt skifte, sade Soros. Inbromsningen 2008 blir ingen tillfällig störning utan slutet på sextio års kreditexpansion. Den här gången kommer inte centralbankschefer och finansministrar att kunna överbrygga krisen genom stimulanser. Den här gången är det kört för Väst.

Ett halvår senare kom verkligen kapitalismens nära-döden-upplevelse. Kreditfrossan framkallade ett chocktillstånd i världsekonomin som inte hade skådats sedan 1930.

Den ena tsunamin efter den andra sköljde över Wall Street. Varje dag en ny katastrof:

Lehman Brothers, ett fundament i det amerikanska banksystemet, kollapsade. De ledande bolåneinstituterna Fannie Mae och Freddie Mac fick nationaliseras. Världens största försäkringsbolag, AIG, räddades med en krockkudde i form av 85 miljarder dollar från skattebetalarna. I nästa skede krävde den heliga amerikanska bilindustrin ännu större summor för att hålla hjulen snurrande.

Vid nästa Davos-möte i januari 2009

**HOW THE WEST WAS LOST
FIFTY YEARS OF ECONOMIC
FOLLY – AND THE STARK
CHOICES AHEAD
DAMBISA MOYO**
Farrar, Straus and Giroux 2011

tycktes hela den invanda världsordningen ställd på huvudet. Kinesiska ledare berättade med överlägset självförtroende om planmässig krisbekämpning, medan deras amerikanska motparter slet för att baxa otillräckliga stimulanspaket genom det demokratiska systemet, och för att finansiera sina astronomiska underskott med lånade pengar.

Rysslands Vladimir Putin påminde om föregångaren Nikita "Vi kommer att begravas er" Chrusjtjov. Putin lät som ett eko av den koleriske Sovjetledarens ord till den fria världen 1963: "Självklart kommer vi inte att gräva ner er med en spade. Det blir er egen arbetarklass som begraver er."

Denna märkliga seans i Schweiz, där Öst verkade ta över initiativet från Väst, har en framskjuten plats i Dambisa Moyos bok *How the West was Lost*. Den Harvard- och Oxfordutbildade ekonomen från Zambia, som vann ryktbarhet med biståndskritiken i boken *Dead Aid* (2009), har på två hundra sidor samlat varje siffra som stärker tesen att USA är slut.

Som statistisk inventering är det tänkvärt. Finanskrisen var ju inte någon blytt från klar himmel, utan kulmen på en lång period av växande obalanser. Väst i allmänhet och USA i synnerhet har fastnat i en kreditkortsekonomi, där stat, företag och privatpersoner lever över sina tillgångar och ständigt skjuter räakenskapens dag framför sig.

Resurser har allokerats fel. Bubblor har byggts upp i föga produktiva sektorer som bostäder och finans. Fokus har skiftat från utbildning, arbete och tillverkning till konsumtion, underhållning och diffus tjänsteproduktion.

Alla de ekonomiska och kulturella faktorer som gör

FOTO: JOHNNY GREEN/SCANPIX

de USA dominerande tycks nu tala till Kinas fördel. När högstadieelever i Väst får frågan vad en ingenjör sysslar med blir det vanligaste svaret: "Han lagar tvättmaskiner och bilar." Förebilderna är i stället sportens och popens ikoner som Cristiano Ronaldo och Lady Gaga, vilket enligt Moyo lurar in våra ungdomar på improduktiva spår.

Annat är det i Kina och Indien. Där vet folk vad som gäller, med resultatet att USA inom femton år väntas bli nedputtat från BNP-toppen.

Fan tro't, säger jag. Men Dambisa Moyo tycks onekligen ha både trenderna och historien på sin sida.

År 1820 hade Kina den största andelen av världsekonomin med 32,4 procent, mot bara 1,8 procent för USA. Efter andra världskriget 1950 var siffrorna i stort sett de omvända.

Sedan introduktionen av kapitalismen i Kina 1979 har det svängt på nytt, och med besked. Kineserna gick om Tyskland som tredje största ekonomi 1982 och Japan som nummer två 1992. Under 2009 såldes för första gången fler bilar i Kina än i USA.

Trots en del intressanta iakttagelser är *How the West was Lost* emellertid en bok som domineras av blinda fläckar. Moyo liknar en ledarskribent på anabola steroider. Hon vet hur man tränger igenom bruset i den amerikanska debatten, och upprepar metoden från *Dead Aid*: renodla allt som stärker din tes och ignorera resten.

Alltså vimlar boken av kategoriska påståenden:

"Handen som kontrollerar ägandet kommer snart att tillhöra Kina, Indien, Ryssland och Mellanöstern, medan dagens industrialiserade västvärld är garanterad en grym ekonomisk nedgång."

"Västvärldens regeringar måste inse att precis som de gett upp tillverkningsindustrin till uppåtgående ekonomier, är deras servicesektor förutbestämd att gå samma väg."

"Även om vi förlänger människors liv, kommer den tid människor är sjuka också att förlängas."

"Problemet är att alla inte kan vara vinnare. Begränsningarna när det gäller naturresurser visar oss att det ligger till på det viset."

På varje punkt finns det starka argument för motsatsen. Dambisa Moyo resonerar i aggressivt nationella termer. Hon anlägger ett snävt ekonomiskt perspektiv och förbiser faktorer som USA:s öppna politiska system med korrigerande krafter (i kontrast till diktaturens Kina), USA:s gynnsamma demografi och attraktionskraft som invandringsland, USA:s naturresurser, USA:s överlägsna värderingar och USA:s ohotade militära makt.

Moyo föddes 1969. Vi som upplevde 1970-talet vet att man har ropat "vargen kommer" förut. Då var det slemma arabiska shejker som väntades köpa upp det stagnerande USA i spåren av oljekrisen.

Under 1980-talet blev det Japans tur att skrämmas. Ekonomer som drog ut trender i tangentens riktning varnade för att den uppgående solens land snart skulle krossa USA. Mitsubishis köp av Rockefeller Center i New York 1989 blev en laddad symbol, ungefär som Abu Dhabis köp av Chrysler Building 2008.

Nu har både Japan och arabländerna betydligt större problem än USA. Mycket talar för att även Kina är en koloss på lerfötter.

George Soros hade fel om finanskrisen, åtminstone i det korta perspektivet. Varken USA eller den kapitalistiska världssordningen gick under. Dambisa Moyo kommer också att få fel.

Förr eller senare lär givetvis den västliga civilisationen, liksom alla civilisationer, vissna. Men – som John Maynard Keynes så riktigt noterade – i det långa loppet är vi alla döda.

Ödets ironi är att finanskrisen innebar en renässans för Keynes tidlösa idéer om att stater måste frälsa kapitalismen från dess inneboende destruktivitet. Eftersom människor sällan är rationella kommer knappast marknader att vara det heller.

En del av denna mänskliga natur är att generalisera utifrån personliga erfarenheter. George Soros dömde ut den spekulativa kapitalismen, eftersom han själv hade varit en av dess ledande spelare. Dambisa Moyo skriver en ensidig bok om västvärldens nedgång, eftersom hennes ensidiga bok om biståndet blev en bestseller.

Tro dem inte.

Niklas Ekdal

Den rationelle mafioson

SOCIOLOGI

I den om *economic man* används numera flitigt inom samhällsvetenskapen. Det är ett antagande om att människor är rationella och materiellt egennyttiga. Inom begränsade ramar kommer man ofta ganska långt med detta antagande. Men när det gäller större frågor havererar antagandet eftersom det väjer för förekomsten av till exempel oegennyttig solidaritet, ideologiskt motiverat handlande eller vilken social moral som helst – faktorer som faktiskt bygger samhällets vidare ramar.

Ett stort problem för antagandet är till exempel att det inte tillfredsställande kan förklara varför folk i en del samhällen är förbluffande laglydiga. I Sverige ligger upplysningsprocenten på brott på cirka tio procent. Polisen är dessutom koncentrerad på en liten grupp återfallsförbrytare så riskerna att åka fast för lönsamma brott är i många miljöer extremt små. Av något (eller sannolikt många) skäl avstår stora delar av befolkningen från att bryta mot lagen trots att de alltså, utifrån en idé om rationalitet och egennytta, skulle tjäna på det.

En *economic man* är följaktligen kriminell i långt högre grad än folk i allmänhet. Och utan tvivel är det därför som ekonomisk teori firar sådana triumfer när den med sina analyser griper tag i den kriminella världen, för i denna utövar ju moralen och lagen per definition svag dragningskraft jämfört med den materiella egennytta.

Federico Vareses bok *Mafias on the Move* är ett gott exempel på när det ekonomiska angreppssättet är framgångsrikt. Syftet med studien är att undersöka under vilka omständigheter mafiaorganisationer lyckas etablera sig på nya territorier. Frågan har en viss politisk laddning. I invandringsfientliga högerkretsar trycker man gärna på att globaliseringen ger spridning åt den organiserade kriminaliteten. Ligger det något i det?

Inte så mycket, att döma av Vareses resultat. Då bör man emellertid hålla i minnet att det Varese framför allt undersöker är om mafiaorganisationer flyttar kärn-

verksamheten till nya territorier, det vill säga den renodlade beskyddarverksamhet som innebär våldskontroll av både lagliga och olagliga branscher. Men även om denna statslika verksamhet inte är så lätt att exportera så är det ändå osäkert om detta kan lugna kritikerna. Kanske tycker de att det är illa nog om maffians pengatvätt och smuglingsoperationer ges spridning av globaliseringens allmänna utbredning – något som inte motsägs av Vareses resultat.

Vareses huvudpoäng knyter väl an till teoretiska antaganden i äldre forskning.

Framför allt måste man som beskyddare ha rykte om sig att vara en skicklig våldsanvändare, vilket inte byggs upp i en handvändning.

Det är svårt att exportera renodlad beskyddarverksamhet eftersom den vilar på långsiktiga investeringar. Framför allt måste man som beskyddare ha rykte om sig att vara en skicklig våldsanvändare, vilket inte byggs upp i en handvändning. Verksamheten kräver dessutom ett omfattande nätverk av vänner och medbrottslingar. Med Vareses träffande jämförelse är mafiosi mer lika politiker än näringslivsdirektörer. En direktör kan flytta till en ort där arbetskraften är billig, men en, säg, brittisk politiker lyckas inte särskilt väl om han drar igång en kampanj i en fransk eller italiensk valkrets där han saknar lokalkännedom och kontaktnät.

I Vareses empiriska material förekommer i några framgångsrika "maffiatransplantationer" och några misslyckade. Till det nya området hade det både där man lyckades och där man misslyckades flyttat människor med maffiakompetens. Det handlade intressant nog i samtliga fall om "ofrivillig migration", utlöst antingen av risken att åtalas och fängslas i det gamla området eller risken att avrättas av konkurrerande mafiosi. När maffian öppnar beskyddarbutik på en ny ort beror det alltså inte på ett aktivt sökande efter en ny marknad, utan på att livet blivit för riskfyllt därhemma. Men den faktor som är avgörande för

om transplantationen ska lyckas eller inte finns enligt Varese på efterfrågesidan. Det var fallet i Bardonecchia i norra Italien, där den kalabresiska 'ndranghetan lyckades slå rot, i Budapest, där ryska våldsexperter ur den sönderfallande Röda armén blev illegala beskyddare och i USA, där sicilianska mafiosi kunde bygga upp ett imperium. I dessa tre fall uppstod det stora obeskyddade marknader: i Bardonecchia i samband med en byggboom med ett stort tillflöde av illegal arbetskraft; i Budapest där staten inte lyckades leverera beskydd och rättskipning i samband med den kao-

tiska omställningen till marknadsekonomi och i USA där, paradoxalt nog, en framgångsrik kamp mot korruption inom den offentliga förvaltningen öppnade beskyddarmarknaden för maffian (en marknad som därefter expanderade när alkoholen förbjöds i USA).

Det finns otvivelaktigt något slående med bokens tes. Men samtidigt får man lust att komplicera saken en smula genom att peka på att "efterfrågan" i beskyddarbranschen inte är helt lätt att begreppsliggöra eftersom beskydd, i egenkap av kollektiv nytta, tenderar att leverera sig som "ett erbjudande det inte går att tacka nej till". Än mer komplicerat blir det om man betänker att ett samhälles efterfrågan på illegalt beskydd rimligen står i omvänd proportion till dess normativa omfattande av det legitima beskyddet. Och riktigt svår blir ekvationen om man tar hänsyn till att det legitima beskyddet vinner merparten av sin effektivitet genom befolkningens aktiva stöd och samarbete.

Tänker man på det här viset så kompliceras "efterfrågan" av faktorer som faktiskt består i moral och lagar och i det läget skulle den ekonomiska teorin inte göra fel om den inledde samarbete med andra delar av samhällsvetenskapen. Denna invändning

Economic men förenas i en kram.

FOTO: EVERETT/IBL

till trots har Varese skrivit en idé- och informationsrik bok som på ett spännande vis ger en bild av maffian i södra Italien, USA, Ryssland och Kina. En tänkvärd idé rör det ibland kontraproduktiva med att bekämpa maffian, som ju tenderar att organisera karteller på olika marknader. Det ekonomiskt ineffektiva med karteller gör att till exempel narkotikamarknaden kan bli mindre om den är i händerna på maffian. När maffian i New York på 1970-talet förlorade grep-

pet om heroinmarknaden ökade således utbudet dramatiskt, och crackepidemin på 1980-talet är ett postmaffiafenomen.

Vareses skildring av Kina är spännande. Liberaliseringarna i landet har utlöst en inre migration som omfattar tvåhundra miljoner människor – tre gånger så många som under ett sekel flyttade från Europa till USA. I Kina hin-

dras maffiainbrytningar av att korrumperade fragment av statsapparaten så att säga fyller den roll en maffia annars skulle inta (liksom i Varese's tes om USA). Här finns rent fantastiska historier. Som den om en taiwanesisk fabriksägare som för att få adekvat beskydd för en fabrik i Fastlandskina anställde en kvinna med kontakter inom armén. När han efter några år sparkade kvinnan bjöd hon motstånd, bland annat genom att låta ett arméförband omringa fabriken. Fabriksägaren hade emellertid vid det här laget skaffat sig egna kontakter, så han lät ett annat arméförband omringa omringningen. I slutändan förlorade naturligtvis bägge parter pengar då de var tvungna att betala de anlitade militära kontakterna. En fin illustration av vikten av att ha ordning på beskyddarbranschen i ett samhälle.

Tomas Lappalainen

**MAFIAS ON THE MOVE
HOW ORGANIZED CRIME
CONQUERS NEW
TERRITORIES**

FEDERICO VARESE
Princeton University Press 2011

I sin nya bok tar Francis Fukuyama sig an en av samhällsvetenskapens mest grundläggande frågor: Hur uppkommer politiska system? Andreas Johansson Heinö läser en statsvetare som tänker som en filosof, arbetar som en sociolog och skriver som en historiker.

Storverk om statens uppkomst

STATSVETENSKAP

Francis Fukuyama är en av statsvetenskapens få internationella fixstjärnor. Mer framgångsrikt än kanske någon annan har han lyckats att föra fram statsvetenskapliga perspektiv i den allmänna debatten och samtidigt hålla kontakten med den inomdisciplinära forskningsfronten. Framför allt har han visat en enastående förmåga att lyfta rätt frågor vid rätt tidpunkt.

Genombrottet kom när han i en essä i *The National Interest* sommaren 1989, det vill säga redan innan Berlinmuren fallit, inte bara förutsåg liberalismens stundande seger över kommunismen utan också drog slutsatsen att vi därmed befann oss vid historiens slut, i betydelsen att inget annat samhällssystem numera kunde utgöra en legitim utmanare till den liberala demokratin.

Fukuyama kommer aldrig att komma undan *Historiens slut och den sista människan*. Tillsammans med mentorn och vännen Samuel P Huntingtons teori om "civilisationernas kamp" satte Fukuyamas teori om historiens slut agendan för hela den postkommunistiska idédebatten. En sådan succé är svår att följa upp. Men det bör påpekas att Fukuyama faktiskt har en ganska imponerande bibliografi bakom sig med skarpsinniga och förutseende analyser av bland annat social tillit (*Trust. The Social Virtues and the Creation of Prosperity*, 1995), biogenetik (*Our Posthuman Future. Consequences of the Biotechnology Revolution*, 2002) och statsbyggnad (*State-building. Governance and World Order in the 21st Century*, 2004).

Frågan är dock om inte det nu pågående projektet om de politiska systemens ursprung är hans främsta insats hittills. I *The Origins of Political Order* återvänder Fukuyama till ursprunget, i dubbel bemärkelse. Han återvänder till Hunting-

ton och tar vid där dennes klassiker från 1968, *Political Order in Changing Societies*, slutade. Fast kanske skall man betrakta Fukuyamas bok som en motsvarighet till det man inom filmen kallar "prequel". För vad Fukuyama gör är nämligen att vända blicken bakåt. Innan vi kan börja jämföra utvecklingen av olika politiska system måste vi först förstå hur de uppkommer.

Under lång tid har nämligen statsvetenskapen tagit staten för given. På 1990-talet stod frågor om demokratin i centrum: varför har vissa länder demokratiska styrelse-skick medan andra länder har auktoritära? Hur sker övergången från diktatur till demokrati? På 2000-talet har intresset ökat för frågor om styrandets kvalitet: Varför är vissa system mer korrupta än andra? Hur uppstår opartiska institutioner?

Fukuyamas frågeställning är den allra mest fundamentala: Hur uppstår ett politiskt system? Hur går det till när klansamhällen ersätts av en anonym och institutionaliserad statsapparat som upprätthåller normer och rättigheter frikopplade från enskilda individer? Hur uppstod den första staten, hur skapas politisk ordning där ingen ordning finns?

Fukuyama avvisar dem som i Hobbes, Lockes och Rousseaus efterföljd betraktat det sociala ursprunget i termer av ett

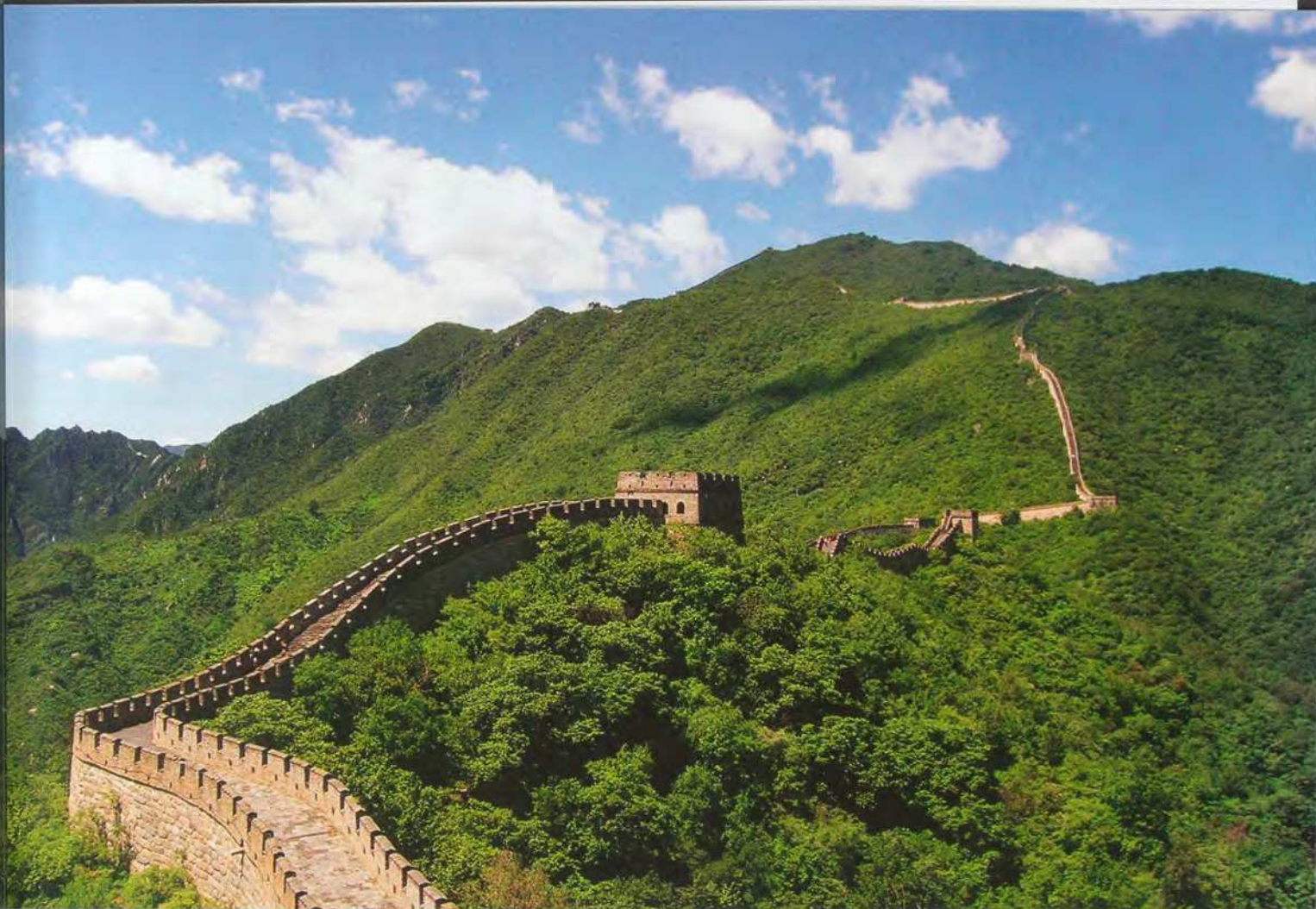
samhällskontrakt. Fria individer har aldrig gått samman och kommit överens om en gemensam ordning för att, som exempelvis hos Hobbes, ge upp frihet för säkerhet. Några fria individer har aldrig funnits. Den mänskliga naturen är till sitt väsen social. Därför var det inte samhället som skapades av den historiska utvecklingen, det var individualismen.

Samtidigt vilar Fukuyama tryggt i evolutionsbiologin och menar att varje teori om samhället måste förhålla sig till den mänskliga drivkraften att kraftigt gynna sina närstående och dem man har direkta erfarenheter av. Vi tar hand om våra avkommor och vårt engagemang för andra människor minskar i takt med det biologiska/genetiska avståndet.

The Origins of Political Order är på alla tänkbara sätt ett storverk. På 500 sidor presenterar Fukuyama såväl en imponerande statsvetenskaplig analys av uppkomsten och utvecklingen av politiska system som en rad kärnfulla historieskrivningar av ett antal statsbildningars uppgång och fall.

För att förklara politikens uppkomst lyfter Fukuyama fram växelverkan mellan två ytterligheter: geografin och religionen. Endast där klimatet och geografin gav de grundläggande förutsättningarna – för handel och befolkningsutveckling – kunde en politisk utveckling mot en mer hierarkisk och byråkratisk samhällsstruktur uppstå. Fukuyama tvekar inte att dra utvecklingslinjen ända fram till våra dagars bristfälliga statsbildningar i Afrika och Oceanien. Det är inte deterministiskt men väldigt belysande.

Fukuyama vinglar visserligen i sin läsning av Marx – att religionen var "folkets opium" betydde inte att eliten skapat religionen för att tämja sina undersåtar – men är i övrigt föredömlig i att belysa hur religiösa idéer överallt har spelat en viktig roll för vilken typ av styre som har utvecklats. Fukuyama går så långt att

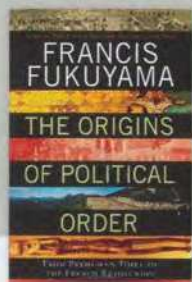
I jakten på statens uppkomst börjar inte Fukuyama i antikens Grekland, utan tar istället sin utgångspunkt i Kina.

han ser religionen som avgörande för att övergången från klansamhälle till stat överhuvudtaget kunde äga rum. Den västerländska individualismen spåras inte till kapitalismen eller protestantismen utan till katolska kyrkans förbud mot bland annat kusinäktenskap.

Bokens största förtjänst är dess enkla analysmodell. I fokus står tre kategorier av politiska institutioner: staten, lagen och ansvarsutkrävandet. Fukuyamas poäng är att vi visserligen kan se flera separata och unika historiska utvecklingslinjer fram till var och en av dessa men att det först är i modern tid som något samhälle har lyckats få till stånd en fungerande stat, ett fungerande rättsväsende och ett demokratiskt ansvarsutkrävande på en och samma gång. På 1700-talet inträffade det i England och på 1800-talet i Danmark, Nederländerna och Sverige. Än idag är avsaknaden av en eller flera av dessa institutioner något som hämmar utvecklingen i många delar av världen.

I jakten på statens uppkomst avviker Fukuyama från gängse historieskrivning. Han börjar inte i antikens Grekland för vidare färd till Rom utan tar istället sin utgångspunkt i Kina. Befriande nog motiveras detta inte av en vilja att komma bort från en et-

**THE ORIGINS OF
POLITICAL ORDER
FROM PREHUMAN TIMES TO
THE FRENCH REVOLUTION**
FRANCIS FUKUYAMA
Profile Books 2011

nocentrisk historieberättelse utan helt enkelt av att detta är den logiska följden av analysmodellen. Den kinesiska statsbildningen var avsevärt mer avancerad när det gäller enhetlig byråkrati och statlig kontroll av militären än motsvarigheterna runt Medelhavet. Den kinesiska staten konsoliderades innan några andra sociala aktörer hade institutionaliserats. Det hindrade framväxten av institutioner som reglerar ansvarsutkrävandet. I Indien har däremot ansvarsutkrävandet en lång historia medan statsmakten har varit svag.

Det går förstås att rikta kritik mot Fu-

kuyamas resonemang. När han avfärdar en rad hypoteser gällande staters uppkomst blandar han exempelvis ihop tillräckliga med nödvändiga faktorer. Samma omständighet måste ju inte i resultera i en förvandling från klan till stat i alla samhällen men kan ändå ha en avgörande betydelse vid en specifik historisk tidpunkt. Däremot är det befriande att läsa en statsvetenskaplig analys som först och främst har fokus riktat bakåt. Fukuyama lyfter blicken tillräckligt högt för att ur de mest naiva frågor – varför blev Kina en enda stat medan det i Europa länge fanns 200 stater? – härleda svar som är relevanta för förståelsen av vår värld idag.

Fukuyamas bok slutar 1789, vid tiden för revolutionerna i den gamla och den nya världen. En andra volym följer som utlovar svar på en lika central frågeställning som den varför politiska system uppkommer: Varför lever så mycket av det gamla klansamhällets strukturer kvar än idag? Varför tycks det i många länder vara omöjligt att lämna klientilismen bakom sig?

Fukuyama tänker som en filosof, arbetar som en sociolog och skriver som en historiker. Just därför är han en av vår tids mest läsvärda statsvetare.

Andreas Johansson Heinö

Slav under sin egen tid

LITTERATUR

Gilbert Keith Chesterton var något så ovanligt som en god människa som inte var tråkig. Ingen som träffade honom tycks ha ett ont ord till övers, trots att han kunde vara skoningslös i sin polemik. Han drack för mycket, åt för mycket och blev till slut monstruöst fet, men inte heller det fick honom att förlora sitt goda humör. En Londondam som under första världskriget spetsigt frågade honom varför han inte "utmärkte sig vid fronten" fick svaret: "Om ni går runt och betraktar mig från sidan, kommer ni att se att jag gör det."

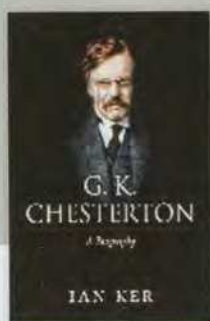
En del av Chestertons charm var hans ovärldsliga tankspriddhet. Som erkänd författare på turné, hände det ofta att Chesterton glömde vart han var på väg och varför. Vid ett sådant tillfälle telegraferade han sin hustru, Frances: "Är i Market Harborough. Var borde jag vara?" Hon telegraferade tillbaka: "Hemma."

Frances Chesterton gjorde det som gick att göras för att kompensera för sin makes vimsighet. Det var hennes idé att förse honom med en sombrero-liknande hatt och slängkappa. Den första dolde det faktum att han sällan kom ihåg att kamma eller klippa sitt yviga hår, den senare dolde hans ofta halvfärdiga klädsel och den accelererande fetman. I kombination med cigarren, valrossmuskaschen, pincenén och värjakppen – ett utslag av en lekfull kärlek till äventyrliga fantasier – gjorde utstyrseln Chesterton lätt igenkänd som en modern dr Johnson på Londons gator.

Ian Kers drygt 700-sidiga biografi *G K Chesterton. A Biography* innehåller många underhållande berättelser, men präglas mest av författarens respekt för sitt föremål. Tillsammans med George Bernard Shaw, H G Wells och Hilaire Belloc har Chesterton kallats en av de fyra stora edwardianerna. Av de fyra är Belloc och Chesterton tvivelsutan de minst kända idag, men för den skull inte nödvändigtvis de minst intressanta.

I den mån svenskar känner till Chesterton är det antagligen detektivromanerna med den trinde katolske prästen fader Brown från Cobhole i Essex som de stött på. Den lågmäلت roade och pragmatiskt vi-

G K CHESTERTON
A BIOGRAPHY
IAN KER
Oxford University Press 2011

se fader Brown är antagligen det närmaste ett aliter ego Chesterton skapade. Fader Brown använder logik för att lösa de mysterier han snubblar över, men ledtrådarna består mestadels av insikter i människans själsliv och filosofiska sanningar, inte av blodfläckar och fingeravtryck.

Romanen *Mannen som var torsdag* från 1908 är ett annat av Chestertons verk som funnit ny publik genom åren. Historien om Gabriel Syme, agent med uppgift att

G K Chesterton med sin fru Frances.

motarbeta ett anarkistiskt nätverk, innehåller mycket av den humor och de godmodiga paradoxer som är Chestertons kännetecken. När Syme lyckas bli vald till en av sju hemliga anarkistledare, var och en med kodnamn efter veckodagarna, upptäcker han snart att fem av de sex övriga ledarna också är infiltratörer, precis som han själv.

Litteraturvetare har möjligen läst Chestertons analys av Charles Dickens författarskap, som publicerades 1906 men fort-

farande anses som en av de främsta i sin genre och gjorde Dickens populär i en ny generation.

Men dessa verk är bara en bråkdel av det material Ian Ker går igenom. Chesterton skrev mer än 80 böcker, 200 noveller, hundratals dikter och tusentals essäer och kolumner. Av förklarliga skäl ägnar Ker – han är katolsk präst och expert på kardinal John Henry Newman – betydande utrymme åt Chestertons katolska tro.

Chesterton föddes 1874 i ett liberalt, relativt sekulariserat hem i Kensington. När Chestertons far tillfrågades om att bli kyrkvärd avstyrde hans mor det hela med orden: "Nej, Edward, bli inte det. Det skulle göra dig så respektabel. Vi har aldrig varit respektabla förut, låt oss inte börja nu." Chesterton visade ändå ett intresse för religion och det tog sig tidigt ortodoxa och påtagligt katolska drag. Han konverterade först vid 48 års ålder, men hade då en fast och genomtänkt tro att stödja sig på. Bland de många texter om kristendom han skrev är boken *Orthodoxy*, om hur han fann sin tro, den mest kända. "Kyrkan är det enda som frälser människan från det

förnedrande slaveriet att vara ett barn av sin egen tid", var en av hans slutsatser. Däri ligger en viktig förklaring till att han lockades av katolicismen.

Chesterton var skeptisk till det moderna samhället. Han hämtade sina ideal från medeltiden. Hans ortodoxi var inte en nyck, utan ett resultat av övertygelsen att begränsningar, snarare än gränslöshet, var det som gav tillvaron mening. I sin självbiografi konstaterar han att redan barnet söker begränsningar och hittar på dessa själv, om ingen annan ger dem – trampa inte på fogarna mellan gatstenarna, till exempel. "Det som tjusar med Robinson Crusoe", skriver han, "är inte det faktum att han kunde ta sig till en avlägsen ö, utan det faktum att han inte kunde ta sig därifrån."

Chesterton fylldes av en nästan barnslig glädje när han stötte på begränsningen, men inte för att han ville försvara det rådande. Begränsningen är tvärtom viktig därför att den är en förutsättning för frihet. Utan den finns inget ramverk att bygga vidare på, eller förkasta. I den meningen var han också konventionalist i opposition till slentrianmässig radikalism. När

trätobroder George Bernard Shaw vågrade att fira sin födelsedag skrev Chesterton: "Mr Shaw är utan tvivel medveten om att det är något mycket bra för honom och alla andra att han lever. Men att få veta det i den symboliska formen av paket i brunt omslagspapper som innehåller tofflor eller cigaretter får honom att känna sig som en idiot; vilket är precis vad han borde känna sig som." Med samma goda humör och i samma anda kunde han attackera socialisten Robert Blatchford, som försökte avskaffa synden: "Han har en märklig idé att han kommer att göra det enkla att förlåta synder, genom att säga att det inte finns några synder att förlåta. Mr Blatchford är inte bara en tidig kristen, han är den enda tidige kristne som borde ha ätit av lejon."

Blatchfords märkliga socialism, som blandade svärmeri för medeltiden, feminism och entusiasm för cykeln, hade under en kort period fångat den unge Chesterton, men han drog politiskt vidare. Han var övertygad demokrat, som sade sig alltid föredra folkets sunda förnuft framför intellektuellas teorier. Såväl socialism som konservatism och liberal kapitalism ratades och istället deltog Chesterton i utmejslandet av distributivismen, vars slagord "tre tunnland och en ko" sammanfattade idén om ett samhälle med spritt privat ägande som grund för självständiga medborgare. "För mycket kapitalism betyder inte för många kapitalister, utan för få kapitalister", uttryckte han saken i en av sina paradoxer. Som en av grundarna för Distributist League förklarade han sitt ställningstagande: "Min övertygelse var att en man kände sig lyckligare, värdigare och mer som Guds avbild om den hatt han bar var hans egen [...]. Det kanske fanns människor som föredrog att hyra sina hattar varje vecka, eller att bära sina grannars hattar enligt ett roterande schema för att

uttrycka idén om broderskap, eller möjligen trängas under en mycket stor hatt för att uttrycka en ännu större kosmisk tanke; men de flesta av dem kände att det bidrog till mänsklig värdighet när de tog på sig sina egna hattar."

Chestertons enorma produktion är ojämn och som katolsk apologet antas han ibland felaktigt vara utan intresse för oss vanliga hedningar och kättare. Ett tredje skäl till att Chesterton idag inte är var mans egendom är de återkommande anklagelserna om hans antisemitism, populära bland amerikaner och antipapister. Kerbehandlar det sistnämnda utförligt, men gör saken svårare än den är. Chesterton kunde inte helt undkomma det förnedrande slaveriet att vara ett barn av sin egen tid och i hans texter finns spår av det slentrianmässiga misstroende mot judendomen som var typisk för tiden bland brittisk medel- och överklass, även om han uttryckligen tog avstånd från uttalad antisemitism och aktivt stödde den sionistiska tanken. På samma sätt delade han många britters naiva välvilja gentemot förkrigstidens Mussolini. Det finns ingen anledning att försöka bortförklara detta. Inte heller att göra det till huvudsak. Kers vilja att lägga "paradoxernas prins" paradoxala sidor tillrätta, gör svagheten i hans biografi tydlig. Den är ambitiös och extremt detaljerad, men inte njutbar. Ker understryker vikten av Chestertons humor, men förmår själv inte hitta den lätta och humoristiska ton som skulle göra Chesterton rättvisa. Det här är en utmärkt uppslagsbok för specialintresserade som vill ha besked om vilka exakta tågtider som gällde på de resor Chesterton företog sig. För att möta Gilbert Keith Chestertons person är hans egna texter roligare, effektivare och mer upplysande. **Johan Hakelius**

FOTO BRIDGEMAN/IEL

Den farligaste

Valmont i färd med att förföra på både slott ...

FOTO: EVERETT/IBL

LITTERATURHISTORIA

Genom den västerländska litteraturrens historia har olikartade genrer och stilar uppstått, konkurrerat ut varandra och försvunnit. Vissa, som dramat och den borgerliga romanen, har haft och har fortfarande ett fast grepp om den litterärt intresserade publiken. Andra, som dityrambdiktningen och herderomanen, har blivit mera sällsynta eller försvunnit helt. Bland de idag mindre vanliga genrer återfinns brevromanen. Genrens tillbakagång kan bero på att en sådan roman med nödvändigheter är ett meningsutbyte i form av isolerade monologer som avlöser varandra och inte, som till exempel på teatern eller i den traditionella romanen, en gemensam och samtidig diskussion. Genrens storhetstid inföll på 1700-talet och några av de mest kända brevromanerna – som Goethes *Den unge Werthers lidande*, Richardsons *Pamela* och *Clarissa*, Rousseaus *Julie*, eller *Den nya Heloise* – räknas till seklets främsta litterära skapelser. Ett av genrens mest omtalade, och kanske mest perfekta, verk, är Choderlos Laclos *Farliga förbindelser* från 1782.

Romanens handling är välbekant: Markisinnan de Merteuil beslutar sig för att hämnas på de Gercourts bristande intresse för henne genom att korrumpera hans

**LES LIAISONS DANGEREUSES
OU LETTRES RECUEILLIES
DANS UNE SOCIÉTÉ, ET
PUBLIÉES POUR
L'INSTRUCTION DE
QUELQUES AUTRES**
PIERRE-AMBROISE-FRANÇOIS
CHODERLOS DE LACLOS
RED. CATRIONA SETH
Gallimard Bibliothèque
de la Pléiade 2011

tilltänka gemål, den blott femton-åriga Cécile de Volanges, samtidigt som Merteuils tidigare älskare, vicomten Valmont, får i uppdrag att förföra Cécile. Som belöning lovas han förnyad intim kontakt med markisinnan. Intrigen utvecklas inledningsvis enligt plan men havererar då Valmont inte kan undertrycka sina starka känslor för Madame de Tourvel, ett annat offer i huvudpersonernas cyniska spel.

Förrådd av Merteuil dör Valmont i en duell med Céciles unge beundrare, Danceny. Merteuil avslöjas som bedragerska, förlorar sin sociala status och får sin skönhet förstörd när hon drabbas av smittkoppor.

Meningarna har gått isär huruvida romanen ska förstås som en klarsynt och penetrerande analys av ondska, ett försvar för dygd och rådande sociala konventioner eller, för att tala med André Gide, som en handbok i liderlighet. Den ibland mycket animerade diskussionen har stimulerat intresset för romanen och moderna filmatiseringar, av exempelvis Milos Forman och Stephen Frears, har gjort den känd för en större publik, även internationellt sett.

Denna uppmärksamhet har säkert bidragit till att romanen i år har getts ut på nytt i en helt omarbetad utgåva i den prestigefyllda serien *La Bibliothèque de la Pléiade*. Volymen innehåller, förutom själva texten, den kritiska apparaten och ett informativt förord, recensioner, essäer, utdrag ur litteraturhistoriska verk, kommentarer till film- och teaterbearbetningar och, inte minst, en mycket tilltalande ikonografi.

En traditionell tolkningsansats har, kanske inte oväntat, utgått från att Valmont är ett porträtt av författaren och att texten vilar på självupplevda händelser. Även om huvuddragen i Laclos biografi är kända – han tjänstgjorde som officer, överlevde revolutionen och dog 1803

av förbindelser

... och i high school-miljö.

FOTO: EVERETT/IBL

som kommandant i Napoleons italienska armé – är de knappast tillräckliga för att ge en säker uppfattning om författarens avsikter med sin roman, inte heller är de få övriga litterära texter han skrev till någon stor hjälp.

Tolkningen att romanen skall förstås i uppbygglig moralisk mening, eftersom huvudpersonerna "bestraffas" i slutet och dygden således verkar segra, kan tyckas rimlig. Redan de första recensionerna efter utgivningen visar emellertid att så sällan varit fallet. Många uttolkare har ansett att straffen har fått en alltför tvetydig plats i romanen för att på ett tillfredsställande sätt korrigera en i övrigt inte helt negativ bild av de två vållustingarna: Valmont dör dessutom "hedersamt" och först efter att ha gett efter för sina känslor för Madame de Tourvel, och Merteuils olyckor (en förlorad rättstvist och smittkoppor) drabbade även oskyldiga vid denna tid. Förespråkare för denna läsart oroade sig även in på 1900-talet för att protagonisternas syndiga ageranden, oavsett författarintentionen, skulle utöva en lockelse på läsaren. Några kritiker menade till och med att romanen var farligare än de förbindelser som författaren beskrev som farliga.

Det går inte att förneka att de två huvudpersonerna är intelligenta, målmedvetna, välartikulerade och att de, på olika grunder, ger prov på en solid om än egen-

artad integritet. Merteuil och Valmont trotsar samhällets etablerade normer för att tillfredsställa sina egna lustar och lyckas genom lögn och skicklig skådespelarkonst dupera och förföra – "att erövra är vårt öde", som Valmont uttrycker det. Bara om de kan betvinga sina känslor, styra sina sexuella begär och väcka intresse hos andra kan de nå sina mål. Så länge de lyckas får de njuta frukterna av sin manipulativa makt – då är de "gudar". Om de misslyckas, vilket de gör till slut, beror det på att de, trots allt, inte förmår att leva upp till sina egna skrupelfria principer. Den alternativa tolkningen av romanen, det vill säga som en i grunden subversiv text, innebär därför att den skall förstås som en libertinsk tragedi och en varning för potentiella och samvetslösa förförare att inte låta sig försvagas av kärlek eller svartsjuka. Titelns farliga förbindelser skulle då syfta på de känslomässiga band som libertinen måste akta sig för.

Den trotsige och fritänkande outsidersn hade vid tiden för Laclos författarskap redan en lång historia. Libertinen, såsom han eller hon framställs i litteraturen under 1600- och 1700-talen, bejakar begäret och inrättar sitt liv för att tillfredsställa det. Det är dock ingen självklarhet att libertinen karakteriseras av svek och hänsynslöshet. Charles Sorels hjälte i *Histoi-*

re comique de Francion (1623), skiljer sig till exempel mycket från Valmont. *Farliga förbindelser* exemplifierar kanske snarare ett slags postlibertinskt förhållningssätt, i vilket raffinemang och övertalning spelar större roll än den fysiska tillfredsställelsen.

Laclos roman har dock flera bottenar. Om, å ena sidan, libertinen i Laclos tappning, på ett produktivt sätt gör bruk av begäret, så förnekas och bekämpas det, å andra sidan, av dem som tillhör, eller önskar tillhöra, dygdens representanter. Båda grupperna misslyckas dock och någon egentlig segrare finns inte i romanens slut. *Farliga förbindelser* tillhör den typ av berättelser som är undflyende eftersom de många tvetydigheterna troligtvis är del av författarstrategin. Laclos utnyttjade skickligt genrens alla möjligheter att destabilisera läsningen, bland annat genom att både författa "redaktörens" förord och "förläggarens" skeptiska kommentar till detta förord. "Redaktören" uppger också att han har "utelämnat" en del brev vars innehåll skulle ha varit mycket upplysande för läsaren.

Om mycket i *Farliga förbindelser* är oklart, är det däremot säkert att Laclos lyckades i sin föresats att skapa ett verk "som väcker uppmärksamhet och som fortsätter att låta tala om sig efter det att författaren har lämnat jordelivet".

Hans-Roland Johnsson

Ska man tro de expertkommentarer som i skrivande stund cirkulerar, är Sverige då detta pressläggs en folkrepublik med Gudrun Schyman, Ernst Kirchsteiger, Thomas Bodström, "Mille" Markovic, eller någon annan populär medieprofil, som statschef. Kanske drar redan en viss överste Gustafsson-Adolfsson runt i exil mellan tyska nattklubbar. Om så är fallet är det hög tid att följsamt anpassa sig till de nya omständigheterna.

Det ska säkert gå bra. Historien är full av lyckosamma kappvändare. Hattar har med framgång blivit mössor, rundhuvuden kavaljerer och tvärtom. Nyckeln är att blicka framåt och låta det som skett – möjligen också det som sker – vara glömt. Det gäller ingen att rota i det som varit, eller möjligen är.

Det som förenar förlorare vid statskupper som den vi just genomlevt – eller möjligen genomlever – är just den envisa oförmågan att låta makt gå före rätt. I det aktuella fallet skulle sådana förlorare till exempel påpeka det märkliga i hur djupt skakad den reporter blev, som sade sig ha sett fotografier på den nu – eller snart – störta tyrannen, då han tycktes bevittna två damer som utövade sin lesbiska övertygelse. Reportern arbetar trots allt för ett tv-bolag som varje natt sänder uppvisningar av just det slaget rakt in i svenska hem. Kanske skulle de till och med citera tv-bolagets direktör, Jan Scherman, när han försvarar just den sortens uppträdanden:

"Så länge det är betal-tv, mitt i natten, finns tekniska spärrar och inte sänds dygnet runt, så tycker jag att porr är tillåtet. I den moraliska debatten får ofta de som är emot automatiskt ett övertag, men erotik fanns ju redan i grottmålningar och hieroglyfer."

Men att moralisera över att en porrdirektör leder moraliserandet över statschefens eventuella nattklubsbesök, är ett kategorimisstag. Det är att kräva något slags logik i skeenden som inte har det minsta med den saken att göra. "En revolution är ingen tejudning", påpekade ordförande Mao. Inte heller är det ett filosofiseminarium.

Det väsentliga är att svenskarna äntligen – eller möjligen snart – har kastat av sig sitt feodala ok.

Leve den skumt upplysta mediokratin!

Å ANDRA SIDAN FINNS EN marginell risk för att expertkommentarerna visar sig felaktiga och att rojalisterna har övertaget över journalisterna när detta publiceras. Skulle så vara fallet vill jag påpeka att ingen i detta hushåll, ens under de mörkaste dagarna, gick till sängs utan att med klar stämma sjunga Kungssången.

I det nu uppkomna läget – förutsatt att det har uppkommit – gäller det att åstadkomma ett avgö-

rande. Det skede då vi kunde lita till opinionsmätningar är förbi. Inte heller kan vi räkna med politikererna, som sin vana trogen duckar. Kanske är det dags för ett inbördeskrig. Det är mer än 400 år sedan sist, när hertig Karl slog Sigismund vid Stångebro. Det efterföljande blodbadet i Linköping var en framgång. Bara fem adelsmän avrättades, men det räckte för att påminna om var skåpet skulle stå.

En del av oss kommer kanske till en början att känna ett visst motstånd mot att skära halsarna av varandra, men övning ger färdighet och hertig Karls omdöme om de uppstudsiga adelsmännen kan stärka oss i anden, när vi ställs inför den konkreta journalisthalsen: "De äro förstockade av högfärd. Sjutusand djävlar haver jag lovat dem, och det skall jag hålla."

Exakt vilka fem mediepersonligheter som bör spela huvudrollerna i inbördeskrigets avslutande blodbad, är en detalj av mindre vikt. För största moraliska kraft bör beslutet föregås av en utdragen och publik diskussion, kanske med en tv-sänd folk-

lig omröstning som kulmen, enligt samma princip som Melodifestivalen.

Jag tar gärna emot nomineringar. Märk kuvertet "Leve konungen!".

(Not till den eventuella folkrepublikens president: Detta är givetvis en list för att snärja kontrarevolutionärer.)

Knappt hade skrällen för de spanska mördargurkorna lagt sig, förrän hotet från de nordtyska slaktar-

böngroddarna var ett faktum. Osäkerheten om vilka råvaror som kan bära på den fruktade ehec-smittan får allt fler att, likt amerikaner, bara äta konstgjord, steriliserad mat i hermetiskt tillslutna plastförpackningar.

Det är en överreaktion. De födoämnen som nämnts som möjliga smittbärare består uteslutande av billiga grönsaker, korv, köttfärs och annat av liknande slag. Ingen har nämnt, till exempel, sauternes och gåslever. Det finns med andra ord ett klassperspektiv. Förutsatt att man inte är vegetarian eller i dåligt sällskap tycks riskerna vara små att drabbas.

Min tumregel, nu som alltid, är att aldrig äta något som inte sålts av en man i jackett. Det innebär visserligen att få butiker, vid sidan av Fortnum & Mason på Piccadilly, kan komma i fråga, men å andra sidan är det värt lite extra besvär att behålla ros på kind och spänst i steget.

Handwritten signature: Johan Hakelius

Vad är viktigare än drömmar?

Drömmar får människor att låga med plakat.
Och nationer att sluta fred.

Dom får familjer att lämna sitt land i jakten på
något bättre. Och samma familjer att återvända en dag.

DRÖMMAR FÅR GUBBAR ATT VILJA BLI POJKAR.
OCH POJKAR ATT VILJA BLI GUBBAR

Dom får blickar att fastna i fjärran
och mjölken att koka över på spisen 😊

Drömmar får mediciner att upptäckas.
Och människor att promenera i rymden.

Dom får ben att springa fortare,
hoppa högre och simma snabbare.

Dom ser till att människor tränar i år för
ett lepp som är över på sekunder.

Drömmar får hoppet att tändas.

Och kroppen att fyllas av pinn.

Vår dröm är enkel – att uppfylla svårt sjuka barns önskedrömmar.
För vad kan vara viktigare när dagarna är långa och behandlingarna tuffa?
SMS:a "önska" till 72970 så skänker du 50 kr i månaden.

Stiftelsen
MIN STORA DAG

THE LEADER'S WATCH

No other watch is engineered quite like a Rolex. The Day-Date, introduced in 1956, was the first watch to display the date, as well as the day in its entirety. A powerful expression of elegance and style, its classic design quickly became a favourite among world leaders. The 36 mm Day-Date can display the day in a wide choice of languages and is presented here in platinum.

THE DAY-DATE

1851 **160** 2011
YEARS

NYMANS UR 1851

BIBLIOTEKSGATAN 1, STOCKHOLM | STORA GATAN 26, VÄSTERÅS
WWW.NYMANSUR.COM

ROLEX
ROLEX.COM